FRA FREDERIKSBORG AMT

AARBOG FOR 1934

UDGIVET AF

FREDERIKSBORG AMTS HISTORISKE SAMFUND

HILLERØD
C. NORDLUNDES BOGTRYKKERI
OSWALD TERKELSEN
1934

FRA FREDERIKSBORG AMT

AARBOG FOR 1934

UDGIVET AF

FREDERIKSBORG AMTS HISTORISKE SAMFUND

HILLERØD
C. NORDLUNDES BOGTRYKKERI
OSWALD TERKELSEN
1934

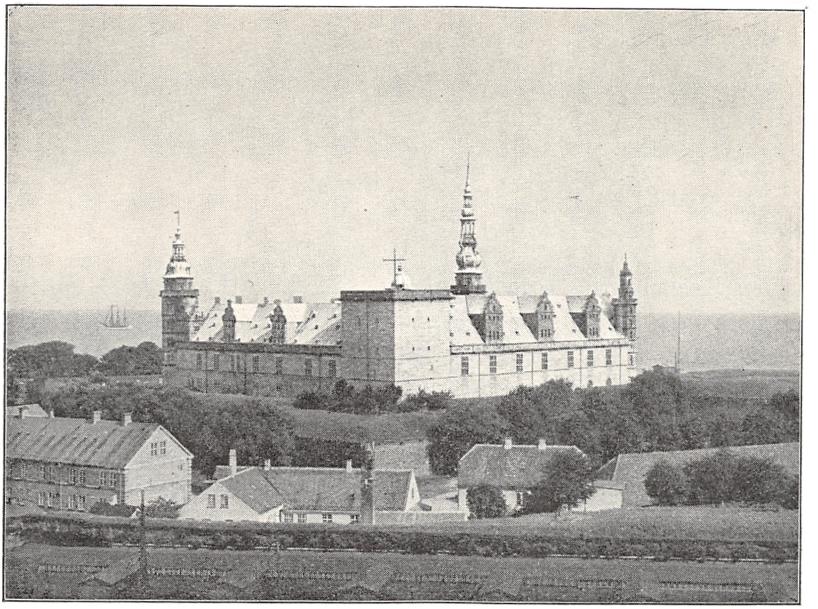

1. KRONBORG SLOT

KRONBORGS RESTAURERING OG DET GAMLE KROGEN SLOT

Af FREDERIK WEILBACH

Da Kronborgs Restaurering nu er tilendebragt, har Bestyrelsen for Frederiksborg Amts historiske Samfund ment, at det var naturligt at give Medlemmerne en Redegørelse for Arbejdets Gang og for de vigtige historiske og archæologiske Resultater, som er fremkommet under Arbejdet, særlig med Hensyn til det gamle Krogen Slot. Udarbejdelsen er sket i Samraad med de Architekter, som har ledet Restaureringen.

Den største Del af Billedstoffet er, med velvillig Tilladelse af „Architekten"s Redaktion, laant fra en Artikel i dette Tidsskrift, hvortil Architekt Charles Christensen har skrevet Teksten. — En særlig Tak skylder jeg Hr. Arkivar E. Marquard for Tilladelse til at benytte de færdigtrykte Ark af det endnu ikke udkomne 2det Bind af „Breve til og fra Mogens Gyldenstierne og Anne Sparre".

Februar 1934. FR. WEILBACH.

I

Den Restaurering, som Kronborg i de sidste Aar (1924—32) har gennemgaaet, har udslettet Sporene af Slottets tidligere Benyttelse som Kaserne og ført det tilbage til en Skikkelse, som er dette enestaaende nationale Mindesmærke værdig. Arbejdet, som er udført under kgl. Bygningsinspektør Magdahl Nielsens Ledelse, har været saa stort og omfattende, at det i den Henseende kan sammenlignes med Meldahls Genrejsning af Frederiksborg Slot. Men den historiske Betydning af Kronborgs Restaurering er større, dels fordi der ikke var Tale om Genopbyggelse af et afbrændt Slot, men om Istandsættelse af forholdsvis velbevarede Bygninger; dels fordi der inde i Kronborgs Mure blev fundet betydelige og højst interessante Rester af dets middelalderlige Forgænger, Krogen eller Ørekrog, som man tidligere vidste meget lidt om. Under Restaureringen har Magdahl Nielsens mangeaarige Medarbejder, Architekt Axel Maar, været Konduktør.

For at forstaa, at en saa omfattende Restaurering har været nødvendig, vil det være hensigtsmæssigt først at kaste et Tilbageblik over Slottets Skæbne i de forløbne Aarhundreder, siden Frederik II i Aaret 1585 saa sit store Bygningsværk fuldendt. Mange Ulykker er gaaet hen over Kronborg, og dets Historie fortæller om en næsten uafbrudt Nedgangstid. Allerede under hans Efterfølger Christian IV blev det hærget af en Ildsvaade, der ødelagde det saa grundigt, at ikke engang denne byggelystne Konge formaaede at oprette Skaden fuldstændigt. Branden udbrød 24. September 1629 om Aftenen paa det store firkantede Hjørnetaarn, som dengang bar et højt Spir, og bredte sig hurtigt over hele Slottet.

Kostbare Menneskeliv var i Fare under Branden. Kirstine Munk laa i Barselseng med sin nyfødte yngste Datter og havde flere af sine andre Børn hos sig. De blev med stort Besvær bragt ned i

Byen og derfra til Frederiksborg. Kong Christian ankom hertil den 27. September tidligt om Morgenen og fandt sin Familie i god Behold. Den svenske Resident Johan Fegræus, som fortæller dette[1], siger, at Slottet blev „helt och hållit i grundh förbrändt". Paa samme Maade beretter Thue Jensen i sin Dagbog[2], at „det opbrændte alt sammen". Nogen Overdrivelse er der dog deri. Ilden naaede heldigvis ikke Krudtkammeret, Murene faldt ikke, og de Rum, der var dækkede af Hvælvinger, led kun ringe Skade. Kirkens Inventar blev saaledes for største Delen skaanet; Christian IV behøvede kun at forny Orgelet og Kongestolen. Tapeterne i Riddersalen brændte heller ikke; de har formodentlig været nedtagne, som man plejede, naar Kongen var borte, og hengemt andetsteds. Men der brændte 44 Malerier og en Mængde Bohave af alle Slags. Lensmanden Frederik Urne forfattede efter Branden en Fortegnelse over alt, hvad der savnedes; det var ikke Smaating; alene af „Skiver" (Borde) brændte 217 Stykker.

Spir og Tagværk og alt andet Tømmer i Bygningerne var brændt[3]; tilbage stod kun de nøgne Mure, og af disse var Kviste og Gavle saa skørnede af Ilden, at de maatte nedtages. Det samme gjaldt Karnappen i Kongens Gemak over Porten; og alle Skillerum i Nordfløjen, hvor Kongeværelserne var, maatte nedtages for igen at opmures. Istandsættelsen vilde blive kostbar, og Riget fattedes Penge; men Kongen satte trods Rigsraadets Betænkeligheder igennem, at Øresundstolden blev forhøjet i Tidsrummet fra Maj 1631 til Juli 1632, og han fik paa den Maade Omkostningerne lagt over paa alle søfarende Nationer. De bevarede Kontrakter[4], som Kongen sluttede med sin Bygmester Hans van Stenwinkel (den yngre) om Murer- og Stenhuggerarbejdet giver os vigtige Oplysninger om, hvad der blev fornyet.

Paa Taarnene maatte man, inden der kunde rejses nye Spir, ned-

[1] F. R. Friis: Samlinger til Dansk Bygnings- og Kunsthistorie, S. 359.
[2] Det kgl. Bibliothek, Ny kgl. Saml. 82, Nr. 240, Fol 92.
[3] Dog er der i Ridderstuen i Nordfløjen (Nr. 36 paa Planen af Stueetagen) bevaret Træsøjler og Bjælker, som Branden har skaanet.
[4] Trykt i F. R. Friis's Bidrag til dansk Kunsthistorie, S. 173 ff.

tage og forny det øverste af Murværket. Det gjaldt navnlig det store firkantede Taarn i Sydvest, Karnaptaarnet i Nordvest, som dengang kaldtes det grønne Taarn, senere Kongetaarnet eller Kommandanttaarnet, og det ottekantede Taarn paa Hjørnet af Dronningens Gemak i Nordøst. Dette var ogsaa et hængende Karnaptaarn; men nu fandtes det nødvendigt at undermure det med massivt Murværk baade udvendig og inde i Kælder- og Stueetagen, som man kan se det den Dag idag. Det øverste af Kirkegavlen paa Østsiden blev muret op paany, „to Vinduer højt, som det tilforn har været"; alle Kvistgavlene maatte fornyes[1]; ligesaa den største Del af Balustraderne foran Vægtergangen under Taget, og næsten alle Skorstene maatte ommures „fra neden til oven". Arbejdet varede lige til 1637; i dette Aar blev der afholdt Synsforretning af Frederik Urne, og Arbejdet fandtes udført efter Kontrakterne. Man kan endnu uden Vanskelighed se, hvor det gamle Murværk hører op, og det nye begynder. Murenes ydre Beklædning var nemlig under Frederik II udført af den haarde skaanske Sandsten, som blev hentet fra et Stenbrud i Nærheden af Helsingborg; alt det nye, som blev opmuret efter Branden, er derimod af den blødere gullandske Sten. Forskellen i Farve er tilstrækkelig stor til, at selv et uøvet Øje bemærker den.

Her rejser sig imidlertid det Spørgsmaal, hvor nær Christian IV og hans Bygmester ved Fornyelsen har holdt sig til det gamle fra hans Faders Tid. Paa Forhaand vil man være tilbøjelig til at mene, at der ikke kan være foretaget nogen egentlig Ændring af Stilen, da Christian IV's Bygninger er opført i den samme nederlandske Renæssancestil, som herskede under Frederik II. Kun staar deres Mure sædvanlig i røde Mursten isprængt med hvide hugne Sten, der bruges til alle Indfatninger og ornamentale Led; kun Audienshuset ved Frederiksborg og den tilstødende Løngang har hel Stenbeklæd-

[1] Naar Professor V. Wanscher (i „Architekturens Historie" III, S. 248) mener, at Kvistene blev gjort højere, maa det bemærkes, at dette ikke kan udledes af Kontrakterne. Der staar kun, at Kvistene paa Vestfløjen skal være større end paa Nordfløjen, og paa Sydfløjen igen større end paa Vestfløjen; men dette er en simpel Følge af disse Fløjes større Bredde.

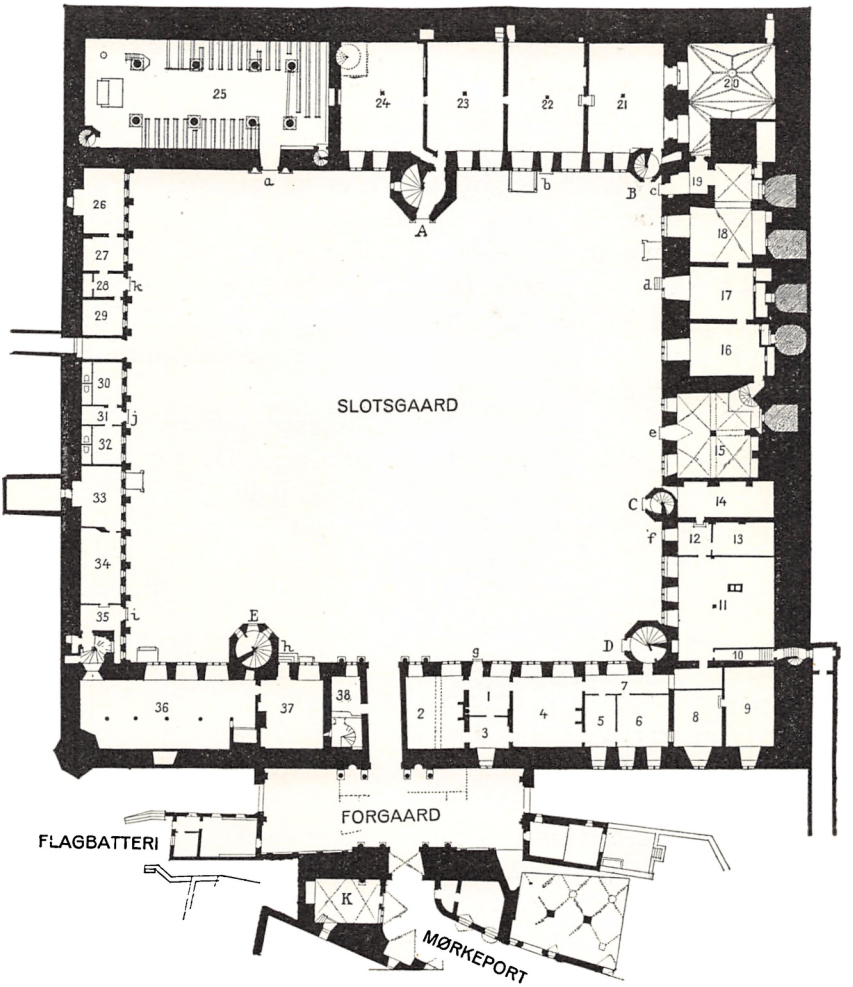

2. Nederste Etage

1—9. Bestemt til Museum for Kronborg Fæstnings og Garnisons Historie; foreløbig ikke tilgængeligt. 10. Indgang til Kassematterne. 11. Slotskøkkenet. 12—14. Gamle Forraadskamre; ikke tilgængelige. 15—19. Bygningsmuseum. 20. Telegraftaarnet. 21—24. Herregemakker. 25. Kirken. 26—35. Østfløjen. 36. Ridderstuen. 37. Forstue til samme. 38. Billetsalg.

ning ligesom Kronborg. Der er nogen Grund til at tro, at de nye Kvistgavle har faaet en rigere Ornamentering; den har øjensynlig sine Forbilleder i Vredemann de Vries's „Architectura", der udkom 1577. Den har Frederik II's Stenhuggere næppe kunnet benytte; men der fandtes dengang mange Ornamenstik, som Vredemann de Vries tidligere havde udgivet, og Forskellen har maaske ikke været af større Betydning. Ellers synes Bygmesteren i alt det ydre at have gengivet det gamle med Troskab. Han har ladet Frederik II's og Dronning Sophias Navnetræk, det sammenslyngede FS, blive staaende ligesom de Aarstal, der betegner Fløjenes Fuldførelse. Intetsteds finder man Christian IV's Navneciffer paa de ydre Mure, men vel paa Kaminerne inde i Slottet.

En kendelig Forandring i Slottets Ydre skete derved, at Spiret paa det store firkantede Taarn ikke blev genopført. Det var dog ikke som nu blot en massiv Murklods; det havde, indtil Svenskekrigen 1658, en smallere Overdel, tækket med et lavt Tegltag, som det ses paa en Tegning af den hollandske Maler Cornelis Vroom fra 1645 og paa flere Billeder i Pufendorfs Værk om Karl Gustavs Krige. Der skete ogsaa en Ændring ved Sydfløjens Murværk, som har haft nogen Betydning for Slottets Udseende. Murene blev forhøjet med ca. $1^1/_2$ Alen, saa at det øverste Bjælkelag kom til at ligge i Højde med Overkanten af Vægtergangens Balustrade. Hensigten har været, at Taget skulde dække Vægtergangen, saa at Regnvand ikke derfra kunde trænge ned i Murene. Paa de andre Fløje blev Murene ikke forhøjet; men Vægtergangen er senere blevet dækket, ved at der er tilsat nye Spær med en mindre stejl Rejsning, saa at Taget kunde føres ud over Vægtergangen (se Afb. 15).

Hovedkransen ligger altsaa et godt Stykke højere paa Sydfløjen end paa de andre Fløje, hvilket navnlig er synligt fra Gaardsiden; men ellers maa vi antage, at Façaderne, saavel udadtil som mod Slotsgaarden, har ganske samme Udseende som i Frederik II's Tid. Anderledes med det indre af Slottet. Her var jo alting raseret af Ilden, naar undtages Kirken og nogle faa hvælvede Rum i Kælderen og Stueetagen. Vi finder Christian IV's Navnetræk paa de fleste af

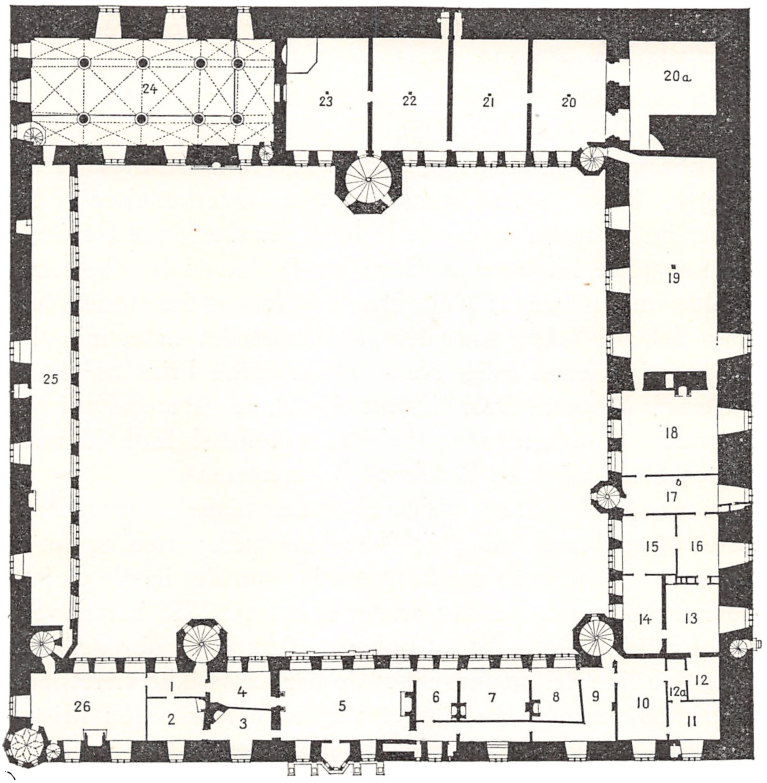

3. MELLEMSTE ETAGE
Handels- og Søfartsmuseet optager hele Etagen. 1—7. De gamle Kongeværelser. 8—12. Kancelliet. 13—23. tjente til Indlogering af Hofsinderne og Tjenerskabet. 24. Slotskirkens Pulpitur. 25. „Dronningens Gang til Kirken" (Galleri). 26 Dronningens Kammer.

Kaminerne, deriblandt den store til Loftet gaaende Kamin i den lille Sal i Vestfløjen; han har villet lade Eftertiden vide, at det er ham, vi skylder, at Slottet blev gjort i Stand. Kun et Par Kaminer uden større Værd er fra Frederik II's Tid.

De kongelige Værelser i Nordfløjens mellemste Etage (nu hørende under Søfartsmuseet), blev smukt restaureret. I Stedet for de tidligere tavlede Trælofter, blev der nu opsat Stuklofter med deri indfattede malede Loftsbilleder, en ny Mode, som holdt sig helt op i det 18de

Aarhundrede. Her i Landet er den bedst kendt fra Frederik IV's Slotte, Frederiksberg og Fredensborg. Den hollandske Maler Gerrit van Honthorst har malet de smukke Loftsbilleder i Kongens Gemak, det store Værelse med Karnappen. I Midten er der fire store Billeder med Scener af en oldgræsk Roman „Pigen fra Æthiopien", som dengang var kendt gennem franske og tyske Oversættelser[1]. I Hjørnerne ser man i medaillonformede Rammer svævende Genier, der holder kongelige Navnecifre. Christian IV havde selv bestemt, at det skulde være følgende: „Min Herre Faders og fru Moders Navn, saa som det alle Vegne staar der paa Huset, det andet mit Navn, det tredie min Gemal saligs Navn og det fjerde Prinsens[2] og hans hans Gemals Navn". I Dronningens Gemak længst mod Øst i Nordfløjen er der 10 Malerier af forskelligt mythologisk Indhold, malede af Morten Stenwinkel, en Broder til Bygmesteren[3].

Hvor mange af Slottets øvrige Rum Christian IV naaede at faa istandsat og møbleret, lader sig ikke konstatere; men at det ikke lykkedes ham at udstyre det fuldstændig, som det havde været før Branden, fremgaar af et Inventar, der er optaget 1758 kort før Svenskernes Erobring. Det meste af Bohavet erklæres for ubrugeligt; den store og den lille Sal nævnes ikke; de har altsaa ikke været møbleret. Derimod nævnes „Kornloftet"; og man faar nogen Mistanke om, at den store Sal (Riddersalen) allerede dengang er blevet brugt som Kornmagasin, som det faktisk har været Tilfældet i det 18de Aarhundrede. For at skaffe mere Plads er Salen, uvist hvornaar, blevet delt i to Etager ved et indskudt Loft.

Svenskernes Erobring af Kronborg 6. September 1658 var en Katastrofe for Slottet. Under Belejringen blev Overdelen af det store Hjørnetaarn skudt ned og er aldrig siden blevet genopført. Et Billede hos Pufendorf viser, hvorledes Svenskerne har skudt Breche i Taarnet. De bortførte ogsaa den prægtige Tronstol, som i Frederik II's Tid stod i Riddersalen og havde undgaaet Branden; den

[1] Francis Beckett: Pigen fra Æthiopien; i Kunstmuseets Aarsskrift 1916.

[2] Den udvalgte Prins Christian, som døde før Faderen (1647).

[3] Francis Beckett: Den udvalgte Prins Kristians Arkitekt og Maler Morten Stenwinkel; i Kunstmuseets Aarsskrift 1933—34.

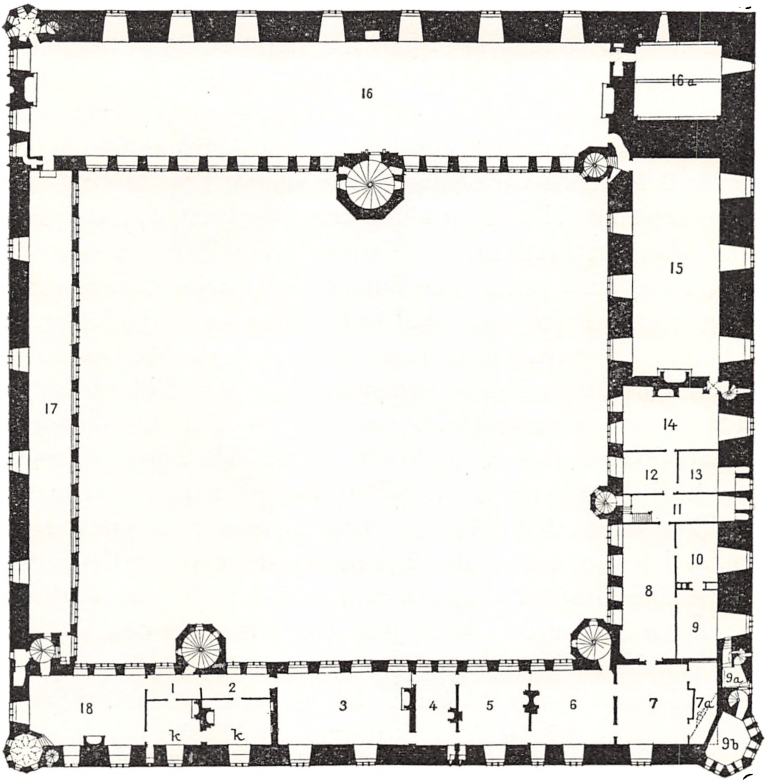

4. ØVERSTE ETAGE
1—2. Forstue. k—k. Kongeværelser; ikke tilgængelige. 3—7. „Hertugen af Brunsvigs Kamre"; tidligere Officersforening. 8—14. „Kong Jacob af Skotlands Kamre". 15. Den lille Sal. 16. Riddersalen (Den lange Sal). 17. Galleri. 18. Hjørnestue.

staar nu i Nationalmuseet i Stockholm. Men det største og for Nationalfølelsen mest ydmygende Tab led Kronborg ved, at Svenskerne borførte Broncefigurerne fra den kostbare Brønd i Slotsgaarden, som var blevet opstillet 1583 af Nürnbergeren Georg Labenwolf. De 36 Figurer var modelleret af den fremragende nederlandske Billedhugger Johan Gregorius van der Schardt fra Nijmegen og blev støbt i Helsingør under Tilsyn af selve Mesteren. Fra Frederiksborg har Svenskerne som bekendt ogsaa borttaget Figurerne fra Adrian de

Vries's Brønd og ladet dem føre til Drottningholm; men der har de staaet uskadt til Nutiden, saa at det har været muligt at tage Afstøbninger af dem og saaledes genskabe Brønden. Figurerne fra Kronborg er derimod blevet smeltet og omstøbt, og kun et gammelt Kobberstik[1] giver os en svag Forestilling om det kunstfærdige Arbejde.

Under Belejringen var ogsaa Slottets yderste Port blevet ødelagt. Den var dengang i Hjørnebastionen mod Nordvest, den, som senere har faaet Navnet Frederik IV's Bastion. Dens Plads betegnes af en Indskrifttavle, der i velformede latinske Vers priser Kong Frederik II's Dyder og Bedrifter; den skal være forfattet af Tyge Brahe; inde i Bastionen kan man endnu se de gamle Portstabler. Derfra kørte man gennem „Hvælvingen" hen foran den ydre Slotsport, af hvis Façade nu kun en ringe Del er synlig, bedst i det tilstødende Kustoderum, hvor man ser, at Porten var smykket med Halvsøjler. Frederik III flyttede den yderste Port længere mod Øst, altsaa nærmere Slotsporten, dog ikke lige foran denne, men saa meget til Siden, at Portrummet fik den bekendte S-Form, naturligvis af forsvarsmæssige Grunde. Saaledes opstod den saakaldte Mørkeport; Hvælvingen blev lagt til Kassematterne, som siden den Tid er i to Etager paa dette Sted. Foran den nye yderste Port blev der bygget en stilfuld Façade med to Indskrifttavler, der melder om Slottets Istandsættelse efter Krigen. Indskrifterne er i latinske Vers, forfattede af den kongelige Historiograf Vitus Bering. Over Portalen læser man Frederik III's og Sophie Amalies Navnecifre og Valgsprog, „Dominus providebit"[2] og „En Dieu mon esperance"; derunder to Indskrifter, der minder om Reparationer under Christian V og Frederik IV.

Selve Slottet blev kun nødtørftigt istandsat; borset fra Kongeværelserne i Nordfløjen blev der hverken af Frederik III eller hans Efterfølgere ofret meget paa Udstyrelsen af Sale og Værelser. Skønt Kronborg lige til 1773 blev betragtet som et kongeligt Slot, blev Besøg af Kongehuset stedse sjældnere, og de fleste Lokaler blev efterhaanden overladt til Militæret.

[1] Af W. J. v. Stromer, gengivet i „Helsingør i Sundtoldstiden" I, S. 313.
[2] Jeg sætter min Lid til Herren.

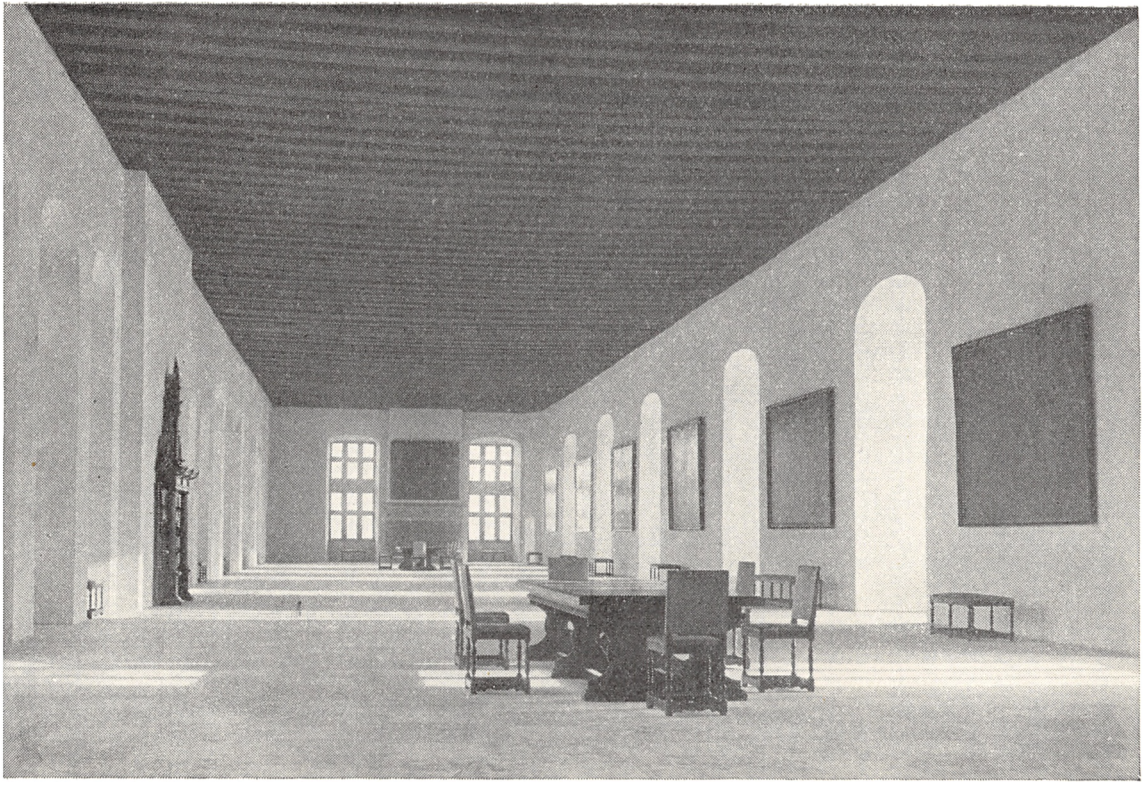

5. Den store Sal efter Restaureringen

Christian V og Frederik IV havde især deres Opmærksomhed henvendt paa Udbygningen af Kronborgs Fæstningsværker. Hele den ydre Forsvarslinje, Kronværket med dets Bastioner, Kurtiner og Raveliner, er anlagt af disse Konger. Kronværksporten bærer Christian V's Navnetræk og Aarstallet 1690; under Christian VI blev Porten forhøjet, hvorfor ogsaa hans Navnetræk ses ovenover Bedstefaderens.

Mod Slutningen af Frederik IV's Regering var Kronborg kommet saaledes i Forfald, at en Hovedreparation var nødvendig. Denne har givet Anledning til Opførelse af nogle Bygninger ved Kronværksporten, som fortjener Opmærksomhed. Inden man kunde begynde Istandsættelsen, maatte nemlig alt Korn og Furage, som laa paa Lofterne, flyttes andetsteds hen, og der blev derfor i 1727 opført to Provianthuse ved Kronværksporten, et paa hver Side af den indre Portal, der samtidig blev ombygget. Den bærer en halvrund Fronton med Frederik IV's Navneciffer, omgivet af forskellig Armatur, og derunder en latinsk Inskription. Bygmesteren var Oberstløjtnant Elias David Häuser[1], som dengang var Chef for Fortikationsetaten (Ingeniørkorpset). Porten og de to Provianthuse danner tilsammen et smukt Kompleks i den simple rene Stil, som er særegen for Frederik IV's Bygninger. De to Huse var fra først af kun i een Etage med en stor Kvist paa Midten, og dette Udseende beholdt de lige til 1828, skønt de, efter at Slottets Istandsættelse var fuldendt, blev taget i Brug paa anden Maade, nemlig som Magasinhuse for Artilleriet. Senere er de stykkevis blevet forhøjet for at give Plads til Indkvartering af Artillerister, og de er nu i to Etager, medens Kvistene er bortfaldet. I de seneste Aar, efter at Militæret har rømmet Kronborg, er der her indrettet Boliger for Slotsforvalteren og flere Funktionærer ved Slottet.

Saa snart Kornet var flyttet, blev der taget fat paa Restaureringen under Ledelse af Overlandbygmester Johan Cornelius Krieger. Han sluttede Kontrakter med Haandværkerne, deriblandt fire Stenhug-

[1] Under Christian VI blev Häusser Generalbygmester og ledede Opførelsen af Christiansborg Slot.

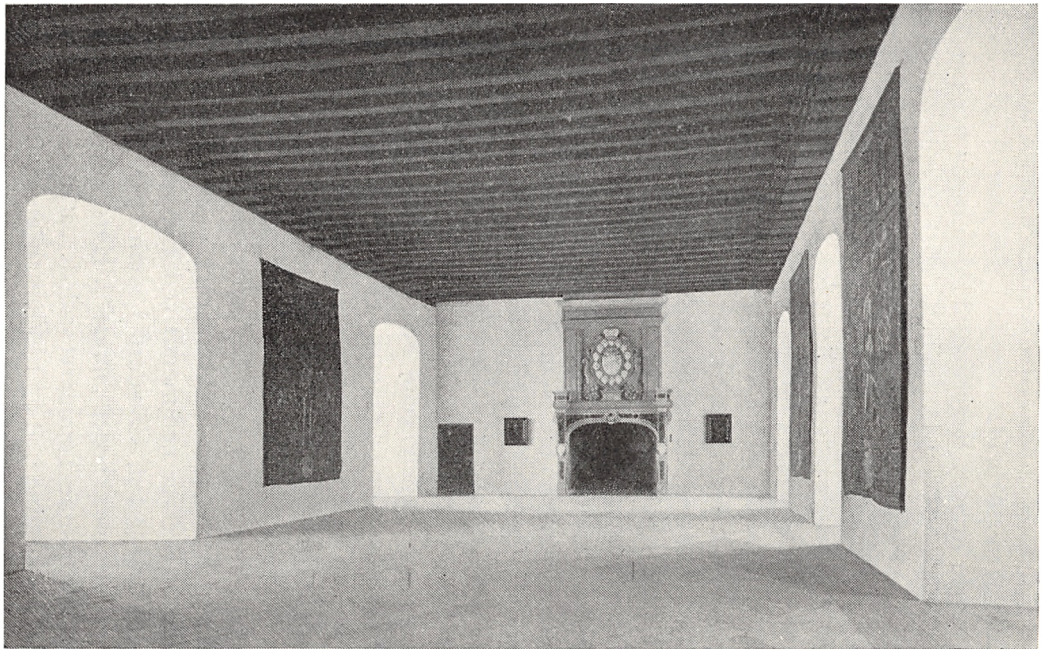

6. DEN LILLE SAL

germestre, J. A. Sturmberg, Diderich Gercken, J. C. Heimbrod og Joseph Lütz, dygtige Folk, af hvilke de tre første tillige er kendt som Billedhuggere. Arbejdet varede i fem Aar (1728—33), altsaa ind i den næste Konges Regeringstid. Men ogsaa her maa vi, ligesom ved Christian IV's Istandsættelse efter Branden 1629, spørge, om Krieger har forstaaet at bevare Slottets Karakter, eller om han har indført nye Elementer i sin egen Tids Stil. Man er ikke længe om at opdage enkelte saadanne Nyheder. Over Portbuen i Slottets Indgangsportal var saaledes tidligere det sammenslyngede FS synligt; det er der ganske vist endnu, men er skjult af en stor barok Kartouche med Christian VI's Navneciffer. Ogsaa ved Kirkeportalen er der sket en Ændring; de fire Søjler havde indtil den sidste Restaurering glathuggede Søjleskafter; men Magdahl Nielsen opdagede, at der bag Vederlagsstenene i Indgangsbuen sad Rester af Kanellurer; det maa altsaa være Krieger, der har ladet dem hugge bort. Nu er Søjlerne atter kannellerede, som de oprindelig maa have været. Saadan kan man flere Steder finde Sten indsat af Krieger med Dekorationer i Tidens Smag; men desuagtet maa man sige, at der ogsaa denne Gang blev vist Pietet overfor det gamle Slot. Man borthuggede ikke det sammenslyngede FS, som endnu kan læses mange Steder, heller ikke Kong Frederik II's to Valgsprog: M(ein H(offnung) Z(u) G(ott) A(llein) og T(reu) I(st) W(ildpret). Det sidste har for Eftertiden været lidt af en Gaade. Maaske mente Kongen, at Troskab, ligesom Vildtet, er en kostelig Ting.

Af senere Forandringer i det 18de Aarhundrede maa nævnes en Ombygning af Spiret paa Klokketaarnet, ogsaa kaldet Trompetertaarnet, efter at det var nedbrændt ved Lynnedslag 28. Juli 1774. Det blev genopbygget af Harsdorff i samme Stil og samme Højde som det forrige, men noget „førere“ [1]. Harsdorff fandt det nemlig nødvendigt at forbinde Tømmeret saaledes, at man i paakommende Tilfælde kunde komme helt op til Fløjstangen. Spiret har, kunstne-

[1] I Rigsarkivet findes Harsdorffs Tegninger baade af det nedbrændte og det nyopførte Spir (gengivet i Fr. Weilbach: Architekten C. F. Harsdorff, S. 132—33). En Model af Spiret, fra Harsdorffs Tid, findes paa Charlottenborg.

risk set, ikke tabt noget derved; efter Magdahl Nielsens Mening er det tværtimod blevet bedre.

Paa denne Tid var det, at Regeringen besluttede, at Kronborg skulde indrettes som Kaserne. Planen synes at være udarbejdet af den bekendte Ingeniørkaptajn, senere Generalløjtnant H. E. Peymann, hvis Løbebane endte saa tragisk med Københavns Overgivelse til Englænderne 1807. Det begyndte med, at man lod Kornet, som laa i Riddersalen, flytte op paa det øverste Loft, for at Salen kunde indrettes til „Barakker", d. v. s. til Kaserne. Som foran omtalt, har Riddersalen vistnok, ogsaa mens den tjente til Kornmagasin, været delt i to Etager ved et indskudt Loft; og saadan vedblev den at være i Kasernetiden lige til Magdahl Nielsens Restaurering. I 1773 blev der ogsaa af en Ingeniørløjtnant v. Cathen gjort Tegninger til en tilsvarende Indretning af Østfløjens øverste Etage og den lille Sal i Vestfløjens øverste Etage. Forandringen kom ogsaa til Udførelse, om end først noget senere; i Aarene 1775—85 var nemlig alle Kaserner i Danmark, ogsaa den nye Sølvgades Kaserne i København, nedlagt som saadanne, da Hærledelsen foretrak at indkvartere Mandskabet hos Borgerne; men 1785 vendte man tilbage til Kasernesystemet, og Helsingørs Garnison rykkede ind paa Kronborg.

For Frederik VI var Kronborg kun en Fæstning og Kaserne. Under Krigen med England var der endog Tale om af forsvarsmæssige Hensyn at afbryde Tagene og Spirene. Heldigvis drev dog Faren over, og alt blev ved det gamle; men indvendig fortsattes Ødelæggelsen. Man flyttede Alteret og alt andet Inventar ud af Kirken for at benytte den til Munderingskammer og Fægtesal. Herimod rejste der sig dog Protester, bl. a. fra Kronprinsen (Christian VIII), og det viste sig, at Interessen for Kronborgs Bevaring begyndte at vaagne baade hos Regeringen og ude i Folket. Generalitetet forlangte 1833, at der skulde skaffes et andet Gymnastiklokale, og næste Aar blev Slotskirken afleveret. Istandsættelsen begyndte dog først 1838 under M. G. Bindesbølls Ledelse, og 10. December 1843 blev Kirken indviet i Kongens og Dronningens Nærværelse.

Kronborg vedblev imidlertid indtil for faa Aar siden at være Kaserne. Omkring Aarhundredskiftet hævede der sig ganske vist Røster i Pressen mod denne Brug af Slottet, navnlig paa Grund af den store Brandfare. I Østfløjen var saaledes de to lange Gallerier i mellemste og øverste Etage delt i en Mængde smaa Lejligheder med Bræddeskillerum, og mange Steder var Kakkelovnsrør ført igennem Skillevæggene til fjerntliggende Skorstene. Det var dog først efter at Handels- og Søfartsmuseet var blevet oprettet (1914) under Ledelse af den tidligere Inspektør ved Museet paa Frederiksborg E. F. S. Lund, at Almenheden rigtigt fik Øjnene op for Kronborgs Betydning som nationalt Mindesmærke og for Nødvendigheden af at sikre det mod Farer. Museet fik overladt nogle Lokaler i Nordfløjens mellemste Stokværk, som ikke benyttedes af Militæret, deriblandt de gamle Kongeværelser, og fik efterhaanden et meget stort Besøg. Der begyndte nu en kraftigere Agitation baade i Pressen og indenfor Rigsdagen for at faa Kronborg helt evakueret for Militær. Under Verdenskrigen var der dog hverken hos Regeringen eller i Rigsdagen nogen Stemning for at gøre Forandringer, og Finansudvalget, som 1916 aflagde et Besøg paa Slottet, fandt ikke, at en hurtig Indskriden var nødvendig. Ganske vist var der Fare for, at der kunde opstaa Brand fra en af de mange Beboelseslejligheder; men paa den anden Side var der rigeligt Mandskab tilstede til at bekæmpe Ilden, og Slottet var godt forsynet med Haandsprøjter og andet Slukningsmateriale. Det viste sig ogsaa et Par Aar efter, da Brandchef Müllertz uanmeldt kom til Kronborg og forlangte Brandøvelse afholdt, at der, uagtet hele Bataillonen var ude paa Øvelse, i Løbet af et Kvarter kunde samles 96 Personer, militære og civile, til Betjening af Brandredskaberne.

Museumsinspektør Lund fortsatte imidlertid sin Agitation, dels i Bladartikler, dels i en illustreret Piece (1921), som vel indeholdt adskillige uvederhæftige Paastande, men paa en særdeles kraftig Maade slog til Lyd for Kronborgs Evakuering, ikke blot for Militær, men for enhver Art af Beboelse. Der boede i 1921, efter Lunds Opgivelse, 154 Militærpersoner og 35 civile paa Slottet. Afgørelsen

kom imidlertid paa en helt anden Maade. Efter Genforeningen skulde der lægges Garnisoner i Sønderjylland, og samtidig skulde Hærstyrken indskrænkes og nogle Garnisoner nedlægges. Ved den nye Hærlov af 1922 blev derfor Helsingørs Garnison ophævet, og i Løbet af de følgende tre Aar blev Slottet rømmet for Militær. Samtidig blev det gennemført, hvad der var nok saa vigtigt, at der ikke maatte være Beboelseslejligheder paa Slottet, og først nu kunde en Restaurering finde Sted.

II

I Modsætning til tidligere Tider, hvor Kronborg ofte er blevet vanrøgtet og forsømt, har det i vor Tid, ligesom andre offentlige Bygninger, været under stadigt og kyndigt Tilsyn og er blevet godt vedligeholdt. Der var, da Restaureringen skulde begynde, saa godt som ingen Spor af Sætning i Slottets Mure, og om bygningsmæssigt Forfald var der ikke Tale. Et særligt Forhold paa Kronborg var det, at Vedligeholdelsen henhørte under to forskellige Ministerier. Naar f. Eks. Vinduerne skulde males udvendig, skete det under den civile Bygningsinspektørs Ledelse, medens Ingeniørkorpsets Architekt maatte tage Affære, naar de skulde males indvendig. Først den 6. Februar 1926 afleverede Krigsministeriet Slottet helt og holdent til Indenrigsministeriet.

De Bevillinger, som var nødvendige til en Hovedistandsættelse, blev givet paa de aarlige Finanslove i 1925—30. Der bevilgedes i alt ca. 623,000 Kroner.

Desuden tilsagde Ny Carlsbergfondet i 1926 sin Støtte til Genfremstillingen af Riddersalen; Fondet har i alt bidraget 175,000 Kr. Hele Restaureringen har altsaa kostet ca. 800,000 Kr.

Magdahl Nielsen har set det som sin Opgave at genskabe Rummene i deres oprindelige Forhold ved at fjerne alle senere Indbygninger. Han har derimod paa Forhaand taget Afstand fra ethvert Forsøg paa at give Sale og Værelser en ny Udstyrelse i Renæssancestil, som man har gjort det paa Frederiksborg. Af det gamle Inventar findes jo intet tilbage undtagen en Rest af de vævede Tapeter,

som smykkede Riddersalen. Hellere bare Vægge end en Beklædning uden historisk Værdi. Noget ægte kan dog ikke skabes, og Fantasien har nu frit Spillerum til at forestille sig Slottets Sale, som de saa ud, da Frederik II og hans Hofmænd færdedes der. Denne Fremgangsmaade er i Overensstemmelse med moderne Restaureringsteknik, og det maa betragtes som et Held, at Fornyelsen af det gamle Kronborg først har kunnet ske i vor Tid. Under hele Arbejdet er Architekterne gaaet frem med den største Varsomhed overfor det overleverede.

Allerede nogen Tid før de store Bevillinger blev givet, var man saa smaat begyndt paa Restaureringsarbejdet, dels ved Hjælp af det ordinære Budget, dels ved særlige Bevillinger. Gangen i Arbejdet har efter Magdahl Nielsens Opgivelser været følgende:

Kirkeportalen blev restaureret 1922—23. Hertil var bevilget ca. 50,000 Kr.

Restaureringen af det indre begyndte i den lille Sal i vestre Fløjs øverste Etage (15) i Efteraaret 1924.

Indlægget af Varmeledninger begyndte i November 1925. Kedelrummet blev indrettet i Kronværket, hvorfra Ledningerne førtes langs Slottets Sydside ind i søndre Fløj.

Efter at Ny Carlsbergfondet havde tilsagt sin Støtte, begyndte Restaureringen af Riddersalen i søndre Fløjs øverste Etage (16) med Nedtagning af det indskudte Bjælkelag og Fjernelse af Bindingsværks Skillerum 1926. Ved Loftets Istandsættelse blev 30 Bjælker oplagt af nyt 1928.

I østre Fløj viste den tynde Mur til Gaarden sig svag, og det fandtes nødvendigt, paa Grund af den stærke Udbøjning og den tidligere Forankring (foretaget i 1880erne), at forstærke Muren ved en indvendig Skalmuring af $1^1/_2$ Stens Tykkelse fra Stueetagens Mur til Hovedgesimsen. Samtidig gennemførtes i Stueetagen de oprindelige smaa Vinduer, idet de store Vinduer fra nyere Tid delvis tilmuredes. Sandstensbeklædning opsattes, hvor Vinduerne er ført tilbage til den oprindelige Størrelse. Dette blev udført i 1928.

Samme Aar blev i den østre Del af nordre Fløjs øverste Etage

7. GALLERIET I ØSTFLØJENS ØVERSTE ETAGE EFTER RESTAUREREINGEN

(1—2, k—k og 18) det indskudte Bjælkelag nedtaget, hvorved de oprindelige Rumstørrelser kom frem. Ligeledes blev i østre Fløjs mellemste og øverste Etage de indskudte Bjælkelag nedtagne i Efteraaret 1928, og da alle Bindingsværks Skillerum var fjernet, fremkom saaledes de to oprindelige lange Gallerier. Samme Aar var Restaureringen af den lille Sal i Vestfløjens øverste Etage færdig.

I vestre Fløjs mellemste og øverste Etage fjernedes de indskudte Bjælkelag 1929. Samme Aar blev i nordre Fløjs Stueetage (i Nr. 36) det runde Vindue med Kalkmaleriet fremdraget.

Riddersalens Istandsættelse var fuldendt 1929.

Det smukkeste og mest overraskende Resultat af Restaureringen er Genskabelsen af de to store Sale, Riddersalen i Sydfløjen og den mindre Sal i Vestfløjen samt de to lange Gallerier i Østfløjen. Alle disse Rum var, som foran omtalt, i Kasernetiden delt i Højden ved et indskudt Bjælkelag, der laa i Højde med Vinduernes nederste Tversprosse. Den midlerste Del af Vinduerne, mellem de to vandrette Stensprosser, var lukket med en tynd Mur, der tjente som Vinduesbrystning i den øverste halve Etage; men Vinduernes Udseende fra Gaarden var nogenlunde bevaret ved, at der var malet Rammer og Sprosser paa disse Murstykker. Der var desuden opsat en Mængde Skillerum af Bindingsværk eller af Brædder, især i Østfløjen, hvor der var en Del smaa Lejligheder for Underofficerer. De, som har set Kronborg i denne Fornedrelsestilstand, vil bedst kunne vurdere, hvad der er vundet ved Restaureringen.

Der er overalt indsat nye Vinduesrammer af svært Egetræ med blyindfattede Ruder. Gulvene er af Ege- eller Fyrrestaver undtagen i Riddersalen, hvor der er lagt Marmorfliser. Ved et Fund, som blev gjort, da man installerede Varmeapparaterne i Slottet og førte Ledningen fra Kedelhuset langs Sydmuren, er det blevet muligt at genfremstille Gulvet, som det var i Frederik II's Tid. Der blev nemlig fundet en Del Brudstykker i forskellige Farver af det oprindelige Gulv — de er formodentlig kastet ud, da Salen blev indrettet til Barakker — og det lykkedes Magdahl Nielsen at udfinde, hvorledes Mønsteret havde været. Under det nye Gulv ligger Varmeledning-

gerne; men Gulvet ligger alligevel i den rigtige Højde; det var nemlig i Kasernetiden blevet sænket for at skaffe større Højde i den nederste af de to Etager, hvori Riddersalen var blevet delt ved det indskudte Loft.

Paa Væggene hang oprindelig Hans Kniepers vævede Tapeter med Billeder af de danske Konger fra den ældste Tid indtil Frederik II, i alt 111. Deraf var dog de fleste Sagnkonger, der nævnes hos Saxo, og Hans Knieper havde, som enkelte af de bevarede Tapeter viser, undertiden fremstillet to Konger paa eet Tapet, saa at Antallet af disse har været mindre. Nu er kun 14 Tapeter i Behold, og af dem har Nationalmuseet, som ejer dem, kun villet give de syv tilbage til Kronborg. I den 60 Meter lange Riddersal vilde de jo ikke fylde noget, og de har derfor faaaet Plads i den mindre Sal i Vestfløjen. I Riddersalen er der paa de bare Vægge ophængt nogle Malerier fra det 17de Aarhundrede, udlaant fra Kunstmuseet.

I hver Ende af Salen har der staaet en Kamin, hvoraf der ikke fandtes andet tilbage end den rundede Bagvæg, Rester af Gesimsprofilet og nogle Brudstykker af Vangestenene. Kaminerne var af Klæbersten, og har haft en stor Opsats af Sandsten og Marmor. Man fandt det ønskeligt at foretage en delvis Restaurering, da Kaminerne betyder saa meget for Salens Udseende. Opsatserne kunde man dog ikke indlade sig paa at genfremstille, da der intet blev fundet af dem; i deres Sted er der ophængt et Par store Malerier over Kaminerne. Foran Indgangsdøren fra Trappetaarnet midt paa den nordlige Langvæg har man opstillet en smuk Renæssanceportal af Ibenholt, som tidligere fandtes i et af Kongeværelserne i Nordfløjen[1].

I Loftet ser man de tætliggende svære Bjælker, som maa stamme fra Istandsættelsen under Christian IV. Vi ved nemlig, at der under Frederik II var et tavlet Loft, hvis Fyldinger var udskaarne i Egetræ, malet og stafferet med Guld og Sølv; men af saadanne Lofts-

[1] Den har oprindelig været Indgangsdør fra Galleriet i Østfløjen til Kongestolen i Kirken.

tavl er der intet Spor fundet, og det maa derfor antages, at Christian IV efter Branden kun har naaet at forny Bjælkerne, men ikke det tavlede Loft. Magdahl Nielsen har derfor ikke villet gøre noget Forsøg paa at genfremstille dette, men ladet Bjælkerne ligge synlige; de er i hvert Fald ægte. Ifølge Inventariet fra Aar 1600 har der i Loftet hængt syv store Messingkroner med syv forgyldte Arme; de er rimeligvis blevet ødelagt ved Branden og ikke fornyede. De tre gamle Lysekroner, som nu er ophængt, er indkøbt i Holland.

Paa Gulvet stod, ifølge det samme Inventarium, to Borde, hvoraf det ene var indlagt med allehaande Løvværk og Instrumenter, medens det andet beskrives som „en trind Skive, som er gjort med et Sejerværk, at den kan gaa omkring", altsaa en mekanisk Kuriositet. Salen rundt var der faste Bænke langs Væggen; over disse maa man tænke sig et ret højt Træpanel og derover igen de vævede Tapeter. Frit paa Gulvet stod vistnok Tronstolen, der skildres som „et rødt Tapet med en Himmel, som er gjort og vævet af Guld og Sølv, hvilket Jesper Snedker haver udi Antvortning". Samme Jesper Snedker havde ogsaa Vægtapeterne i Forvaring, naar Kongen ikke var paa Slottet. Heraf forklares det, at hverken disse eller Tronstolen gik til Grunde ved Branden 1629.

Til Erstatning for disse forsvundne Herligheder har Magdahl Nielsen tegnet nogle faa Møbler af Palisandertræ. Der er to store Borde med tilhørende Stole og langs Væggene nogle Bænke. Desuden raader man over en Mængde lette Stole til Brug ved Kongresser og lignende Lejligheder; men de staar ikke til Stadighed i Salen. Et smukt Rum er det blevet, lyst og festligt, selv om man maa tage Fantasien til Hjælp for at forestille sig det oprindelige med det tavlede Loft, Vægtapeterne, Tronstolen og meget andet. Mest imponerende tager Salen sig ud, naar man kommer ind gennem den lille Gang fra Vestfløjen og paa een Gang ser Salen i dens fulde Længde.

Salen i Vestfløjen er knapt halvt saa lang, ogsaa noget smallere, men den har gode Forhold. I Regnskaberne kaldes den simpelthen „den lille Sal", ligesom Riddersalen sædvanlig kaldes „den store" eller „den lange Sal". I vor Tid kaldes den ofte, men mindre rig-

tigt, for Rigsraadssalen. Her er bevaret en stor Kamin fra Christian IV's Tid med en mægtig Opsats af Marmor og Sandsten, der naar helt op til Loftet. Paa Væggene er ophængt de syv Knieperske Tapeter, som Nationalmuseet har overladt Kronborg. Desværre savnes det for Kronborgs Historie saa interessante Tapet, hvor man ser Kong Frederik II med Prins Christian (IV) som Barn og i Baggrunden Billeder af Slottene Frederiksborg og Kronborg, det sidste med det høje Spir, som før Branden 1629 prydede det store Hjørnetaarn. Dette Tapet har Museet ikke villet afstaa.

Vil man forestille sig Salen i dens oprindelige Skikkelse, maa man under de tætliggende Loftsbjælker tænke sig opslaaet et tavlet Loft, stafferet med Guld, Sølv og forskellige Farver. Kronborgs Bygningsregnskaber viser, at der i Frederik II's Tid har været et saadant farvestraalende Loft; men der er, ligesom i Riddersalen, mest Sandsynlighed for, at det ikke er blevet fornyet efter Branden. Væggene var, ifølge Inventariet fra Aar 1600, behængt med Tapeter, som var „vævet udi adskillige Historier". Hvad Salen skulde bruges til, ser man af en Malerregning fra 1582; der nævnes „først det Portal Trommeterne skulle staa paa", dernæst Diske, Bænke og „Grinder, som Skænken staar". Det var altsaa en Spisesal; Skænken var ved en Skranke (Grinder) adskilt fra den øvrige Del af Salen. I Loftet hang en tredobbelt Messingkrone; denne nævnes endnu i Inventariet 1600; men Skænken og Trompeterstolen omtales ikke; vi faar derimod at vide, at der stod en „Udtræksskive" (Spisebord med Udtræk ved Enderne) og fem firkantede Skiver.

Fra Spisesalen kunde man gaa direkte over i den lange Sal i Sydfløjen, hvor Riddere og Fruer traadte Dansen. Ordet Riddersal er ensbetydende med Dansesal. Adgangen er gennem en smal og krum Gang, der er brudt igennem Hjørnet af det svære sydvestlige Taarn; en ikke meget fornem Adgang, som maa forklares ved, at Taarnet og Fløjene er bygget uafhængig af hinanden paa forskellige Tidspunkter. Vi vil komme tilbage til dette Spørgsmaal senere.

Næst efter de to store Sale er Genfremstillingen af de to lange Gallerier i Østfløjens mellemste og øverste Stokværk det mest inter-

essante Resultat af Restaureringen. Disse to Etager er opført i Kronborgs anden Byggeperiode, i Aaret 1581; det nederste Stokværk skal derimod, efter den almindelige Antagelse, være opført tidligere, i 1575. Paa den Maade har man villet forklare den paafaldende Stilforskel mellem dette og de øvre Stokværk, set fra Gaarden. Forneden er Muren bygget af facetterede Sandstenskvadre, som omslutter rundbuede Port- og Vinduesaabninger. De fleste af disse var senere omdannet til firkantede Aabninger; men Magdahl Nielsen har atter givet dem deres gamle Form. Mellem Vinduesfagene staar mægtige tresidede Piller, som bærer det svære Overværk, bestaaende af en smal Architrav, en Frise med doriske Triglypher og Kranse, og over Gesimsen en Slags Attika, som kunde tyde paa, at Muren her skulde afsluttes i Højden. Det hele minder om italiensk Fæstningsarchitektur fra Renæssancetiden, som man kender den fra Sanmichelis Værker, og man faar det Indtryk, at Østfløjen har været planlagt som en lav Terrassefløj ligesom paa Frederiksborg.

Der er dog ikke ved Restaureringen fundet noget, der bekræfter denne Theori; de profilerede Baand under og over Attikaen løber ligesaa dødt mod Nord- og Sydfløjens Mur som de vandrette Baand højere oppe. Og det, som man kan finde i Bygningsdokumenterne, er heller ikke gunstigt for Theorien. Af Regnskaberne ser man nemlig, at Lensmanden Johan Due (eller Taube) i 1581 havde fortinget med Entreprenøren Valentin Spangenberg, sædvanlig kaldet Valentin Graver, „at skulle oprense den Plads inde paa Slottet mellem Kirken og Dronningens Kammer og grave til en Kælder saa dybt neder, at Fundamentet kan nedlægges, og udi Længden og Bredden, som Huset skal være, der over bliver sat og ham af Bygmesteren bliver afvist". Der har altsaa kun været en aaben Plads, begrænset mod Øst af Krogens gamle Ringmur. Det stemmer godt med, at denne, som vi skal se i det følgende, er fundet bevaret i en langt større Højde, end den antagne Terrassefløj kunde have.

I samme Retning tyder det, at Østfløjens Mur til Gaardsiden er bygget paa den Maade, at Stenbeklædningen er i Forbandt med Murstenene, som sidder bagved. Muren er altsaa bygget paa een

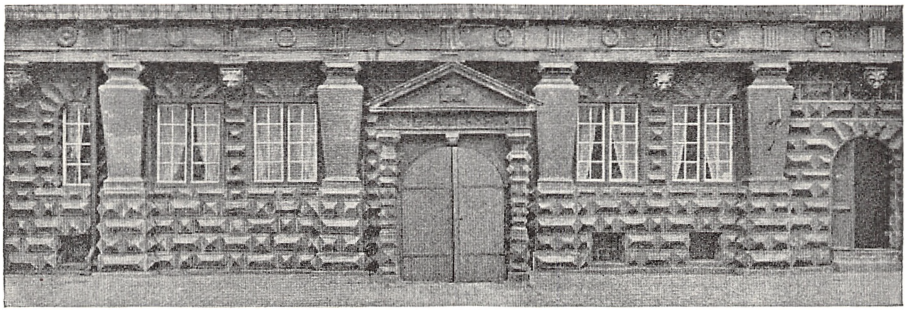

8. Østfløjens nederste Stokværk før Ombygningen, set fra Gaarden

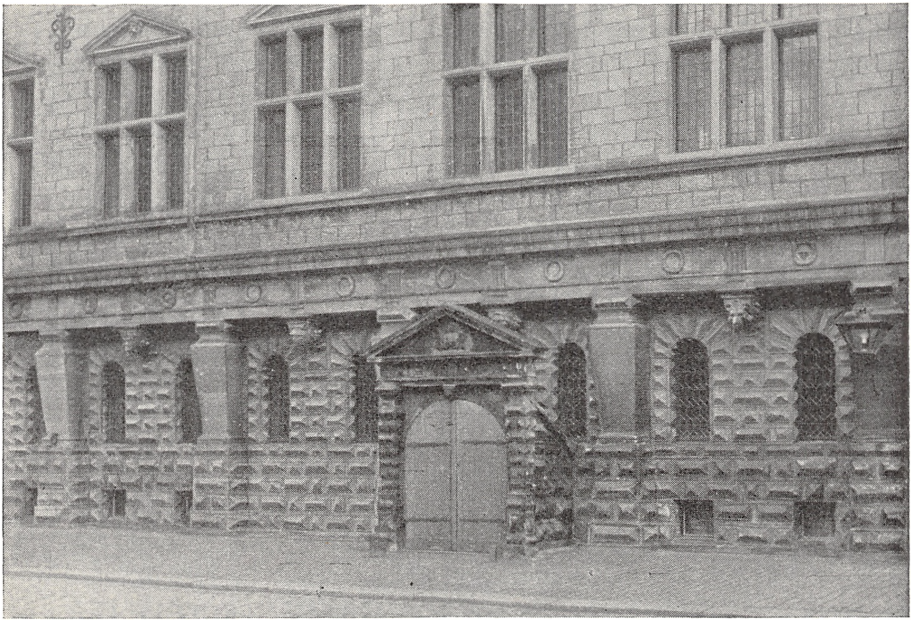

9. Østfløjen efter Ombygningen

Gang, i Modsætning til de andre Fløje, som er opført af Mursten i Kronborgs første Byggeperiode (1574—79), medens Beklædningen med hugne Sten først er udført i den anden Byggeperiode (1580—85). Det mest paafaldende ved Østfløjen er dens ringe Bredde ($11^1/_2$ Alen); men denne forklares netop bedst, naar man antager, at det fra først af har været Meningen, at Fløjen skulde indeholde de to lange Forbindelsesgange mellem Nord- og Sydfløjen.

Begiver vi os nu op i Galleriet i mellemste Etage, som i Bygningsregnskaberne kaldes „den Gang ved Kirken, som Dronningen gaar fra hendes Gemak", finder vi her en ligesaa stor Forvandling som i de to store Sale. Alle Skillerum og senere indbyggede Skorstene er fjernet, og det smukke lyse Rum viser sig i sin fulde Længde af 48 Meter. De gamle Loftsbjælker er bragt for Dagen, og man har her givet dem en Dekoration, hvortil Motivet er taget fra en oprindelig Bjælke i Østfløjen. Denne maa dog være fra Christian IV's Tid; før Branden var Loftet gipset. Regnskaberne melder nemlig, at der paa fjerde Pintsedag 1582 efter Kongens Befaling blev handlet med Hans Dønniker (Hans Wyntrauch) „at skulle forarbejde og dønnike det ganske nye Hus under Loftet fra Dronningens Kammer og til Kirken". I dette Galleri er det, at man har fundet Krogens gamle Ringmur; og Magdahl Nielsen har ladet et Stykke af den staa synligt i den ellers pudsede Væg for at vise Højden, som har været ca. 10 Meter over Gaardens nuværende Niveau, der er noget højere end i det gamle Krogen Slot.

Det øverste Galleri, „Dronningens Gang ved den store Sal", har samme Længde og Bredde som det nederste, men en større Loftshøjde, som alle Rum i øverste Etage. Her er Loftet gipset, og Galleriet giver i det hele en bedre Forestilling om Gangens oprindelige Karakter end det nederste, der hører til Søfartsmuseets Lokaler og indeholder en Del Museumsgenstande (se Afb. 7).

I øverste Etage er desuden Værelserne 9—14 i Vestfløjen og 1—2, k—k og 18 i Nordfløjens østlige Del restaureret og ført tilbage til deres oprindelige Størrelser, men staar foreløbig for største Delen tomme. Enkelte Renæssancemøbler er anskaffet eller laant fra Mu-

seet paa Frederiksborg; efterhaanden vil der komme flere. De to Værelser k—k er bestemt til at benyttes af Kongeparret ved Besøg paa Kronborg som en lille Erstatning for de gamle Kongeværelser i mellemste Etage, der nu er overladt Søfartsmuseet. I det ene af de nye Kongeværelser findes en af Kronborgs gamle „Hemmeligheder". Af saadanne er der fundet flere, indrettede i Murtykkelsen; men i Kongeværelset er den helt i sin oprindelige Stand, og Døren er den gamle; den blev nemlig fundet inde i en senere Tilmuring.

I mellemste Etage, som helt er overladt Søfartsmuseet, er der foreløbig — bortset fra det omtalte Galleri i Østfløjen — ikke foretaget nogen Restaurering. I nederste Etage er derimod alt istandsat undtagen Kirken, der optager Halvdelen af Sydfløjen baade i nederste og mellemste Etage. Her har Bindesbøll, som foran omtalt, 1838—43 udført en stor Restaurering, og nogen Forandring er ikke paakrævet her. I Nordfløjen blev der, i den østlige Del mellem Porten og Fyrtaarnet, fundet interessante Rester af Krogen Slot, som vil blive nærmere omtalt i det følgende Afsnit. Vest for Porten er der i Værelserne 1—9, hvor der tidligere var Kommandantbolig, indrettet et Museum for Kronborgs militære Minder. I Vestfløjen er Nr. 11, det gamle Slotskøkken, indrettet til Samlingsstue for dem, der ønsker at se Kassematterne, og i de hvælvede Rum Nr. 15—19 har Magdahl Nielsen med Assistance af Architekt Charles Christensen samlet alle de Stykker af Sandstensfigurer og anden Udsmykning, der i Tidens Løb er nedtagne for at erstattes med nye Stykker. Desuden findes her en Mængde Gipsafstøbninger af nedtagne Bygningsdele. I Sydfløjen findes fire store Rum (21—24), om hvis Anvendelse der endnu ikke er taget Bestemmelse.

Der er nu kun tilbage at istandsætte Rummene 3—7 i Nordfløjens øverste Etage samt de af Søfartsmuseet benyttede Lokaler i mellemste Etage. Hertil er paa Finanslovforslaget for 1934—35 opført et Beløb.

III

Kronborg har, som bekendt, haft en Forgænger paa samme Sted, Slottet Krogen eller Ørekrog, bygget af Erik af Pommern. Opførelsen staar i nøje Sammenhæng med Øresundstolden, som han indførte omkring 1430, og man antager derfor, at Krogen er bygget i de nærmest foregaaende Aar[1]. Man har hidtil ikke vidst meget om, hvorledes denne gamle Borg saa ud; men under Restaureringen af Kronborg er der fremkommet saa betydelige Rester af Krogen, at man kan gøre sig en tydelig Forestilling om dets Udseende. Skjult inden i Kronborgs Mure, dækket af Sandstensbeklædning eller Murpuds, fandtes Resterne af flere store middelalderlige Bygninger, et Resultat, som er af stor historisk og archæologisk Interesse.

Noget vidste man i Forvejen om Krogen af gamle Dokumenter og Tegninger. Det vigtigste er en Grundtegning, som den sachsiske Ingeniør og Bygmester Hans von Diskau (eller Diskow) har udført i 1558 for Christian III i Anledning af, at der skulde bygges en Bastion ved det Hjørne, hvor nu det store firkantede Taarn staar. Tegningen, som findes mellem „Hr. Mogens Gyldenstiernes indkomne Sager 1556—59" i Rigsarkivet er paa tyndt Papir og ganske skitsemæssig udført, blot beregnet paa at vise Kongen og Lensmanden, hvordan Bastionen skulde lægges; men den er af stor Vigtighed som historisk Dokument, idet den viser os, hvorledes de enkelte Bygninger var beliggende; og da Hans von Diskau har forsynet dem med Paaskrifter paa tysk, bliver vi i Stand til at identificere de fundne Bygningsrester, hvilket ellers ikke vilde være muligt.

Tegningen viser en Fæstning i kvadratisk Form med Mure af $3^1/_2$—$5^1/_2$ Alens Tykkelse. De sværeste Mure ligger, ligesom i det nuværende Slot, i Syd og Vest. Længden af Murene, maalt udvendig, er ca. 120 Alen. Nu er Maalet ca. 126 Alen; men Forskellen kommer sikkert blot af, at Hans v. Diskau har benyttet en Maalestok, der var noget længere end vor nu gældende Alen. Deri er der ikke noget paafaldende; selv i et lille Land som Holland brugte man dengang Maal, som var forskellige, ikke blot i de enkelte Byer,

[1] Kr. Erslev: Erik af Pommern, S. 164 og 240.

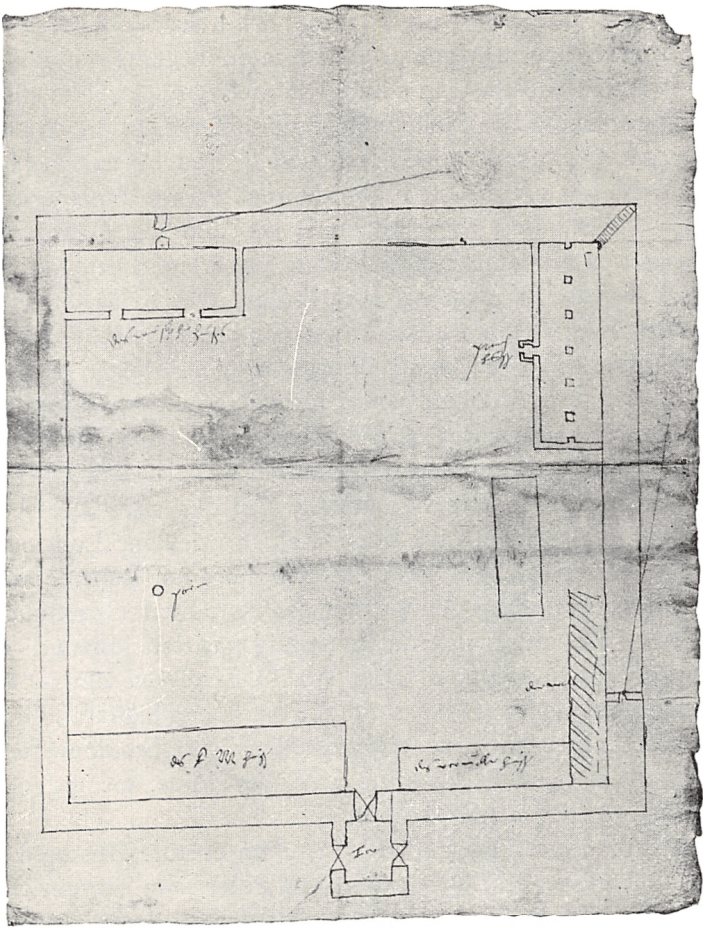

10. GRUNDPLAN AF KROGEN SLOT

men ogsaa efter som det var Klædevarer eller Jord, der skulde maales. Et af disse Maal, „den rhinlandske Fod", som var gældende i Leiden, blev 1683 af Christian V indført i Danmark som konstant Maalenhed.

Tegningen er paa Bagsiden med Mogens Gyldenstiernes Haand

betegnet som „Skabelun om Krogen", Ved Skabelun forstod man dengang ikke blot en Model, men ogsaa en Tegning, navnlig Plantegning. Indenfor Ringmuren ligger flere Bygninger, ikke som nu i fire sammenhængende Fløje, men spredt i Borggaarden, dog næsten alle bygget opad Ringmurens Inderside. Foran Porten, der har ligget omtrent paa samme Sted som den nuværende Slotsport, er der et Taarn, hvis Plads svarer til en Del af den lille Gaard mellem Mørkeport og Slottet. Indenfor Porten (paa Planen betegnet „Tor") ligger til venstre en Bygning, som kaldes „Des K. M. Haus", Kgl. Majestæts Hus. Det har altsaa været den egentlige Kongebolig; og det er interessant at se, at Kronborgs Kongefløj ligger paa samme Sted, et Vidnesbyrd blandt flere om, at Kronborg oprindelig er tænkt som en Ombygning og Udvidelse af det ældre Slot.

Til højre ligger et smallere Hus, kun ca. 8 Alen dybt og 33 Alen langt. Paaskriften er utydelig; maaske skal der læses „Des Verwalters Haus"; Meningen er i hvert Fald, at det var Lensmandens eller Slotsherrens Bolig. Ogsaa paa Kronborg har Lensmandens og senere Slotsforvalterens Bolig været paa dette Sted. Huset naar ikke helt hen til Vestmuren; denne er nemlig paa den indvendige Side forstærket med en Jordvold („Der Wall"). Frit i Gaarden, et Stykke fra Vestmuren, ligger et Hus, som ikke har nogen Signatur. Gravninger paa dette Sted har vist, at der ikke her ligger Fundamenter. Det har altsaa været en let Bygning af ringe Højde, formodentlig en Staldbygning eller et Magasinhus.

Længst mod Syd ligger opad Vestmuren et stort Hus med svære Mure (angivet ved en dobbelt Streg) og Piller, som antyder en dobbelt Række af seks Hvælvinger. Midt paa Façademuren er der et Trappetaarn, og udfor dette staar Paaskriften „Prauh-Hauss", altsaa Brauhaus, Bryghus eller Bryggers. Beliggenheden svarer til det store Taarn og en Del af den nuværende Vestfløj. Det gamle Krogen havde altsaa ikke noget Taarn paa dette Sted. Der er overhovedet ikke indtegnet noget andet Taarn end Porttaarnet. I det sydøstlige Hjørne, der hvor nu Slotskirken er, ligger endelig „Das neue Stehn-Hauss", som altsaa maa være den yngste Bygning paa Krogen. I

Gaarden, ikke langt fra Kgl. Majestæts Hus er der en Brønd („Porn"). Dens Plads er nu konstateret ved Gravning og betegnet ved en ringformet Brolægning.

Foruden denne Grundplan har vi fra Hans v. Diskaus Haand to

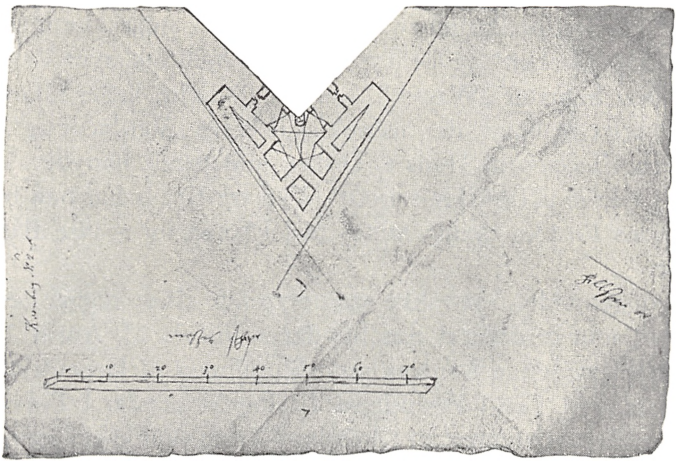

11. Plan af projekteret Bastion

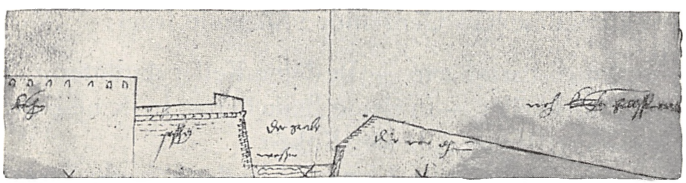

12. Profil af Bastionen

supplerende Tegninger, som skal vise den nye Bastion. Den ene, som giver Planen, er udskaaret saaledes, at den kan lægges paa Slotsplanen og da passer til et Hjørne. Hvilket Hjørne Bygmesteren har ment, ses af et Par Skraalinjer, der fortsætter sig paa Hovedbladet; det var det sydvestlige Hjørne, hvor der ogsaa er antydet en Gang, der skulde føre fra Bryghuset ud til Bastionen. Den anden Tegning, som viser Profilet af Bastionen med den foranliggende

Voldgrav og Glacis, gør Forholdet tydeligere. Til venstre ligger en høj Bygning med Vægtergang og Skydehuller for oven. Da den ligger umiddelbart bagved Bastionen, maa det være den Bygning, som paa Planen kaldes „Prauh-Hauss"; her har den Paaskriften „Küche", formodentlig fordi den indeholdt baade Slotskøkkenet og Bryggerset[1]. Til højre for Bastionen („Pastey") ses Voldgraven med Signaturen „Der Graben" og for Tydeligheds Skyld lige over Vandspejlet en anden Signatur „Wasser". Længst til højre ligger Glaciet med en forkortet Signatur, der vistnok skal læses „Verdachung", et tysk Ord for Glacis, som Hans v. Diskau andetsteds benytter. Derover læses Ordene „Nach Helsenore". Ved tre Kryds har han betegnet, hvorledes Profilet skulde sættes paa Planen for at vise Bastionens Højde.

En noget ældre, men ikke saa oplysende Kilde har vi i et Inventarium[2], som er optaget paa Søndagen Judica (2. April) 1536, da Lensmanden Johan Rantzau mod Slutningen af Grevefejden atter kunde tage sit Len i Besiddelse. Et Par Maaneder i Forvejen var Borgen blevet overgivet til Christian III; nu skulde en rigtig Aflevering finde Sted til Jacob og Tønnies Rantzau, som paa Johan Rantzaus Vegne modtog Slottet af Hans Richert og Chilies von Taubenheim.

I Inventariet nævnes Genstande i følgende Rum:

Int erste: Im grothen Saele. — In deme Keller darunter.
In deme Fleschkeller — In deme Berkeller — In deme Botterkeller.
In deme Bruw Husse — In der Køken.
In Her Johan Rantzouwen Kamer — In der megede Kamer.
Noch item up der bussenschutten kameren.
De Arkelie.

Da vi ikke har nogen tilsvarende Tegning, er det ikke let at give en sikker Fortolkning af Inventariet. Den følgende Forklaring fremsættes med alt Forbehold. Vi antager, at Synsmændene kommer

[1] Francis Beckett mener (Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie 1930, S. 68), at „Küche" sigter til den ufunderede Bygning inde i Gaarden; men denne kan ikke ses paa Profiltegningen.

[2] Krogen Lens Regnskab (Rigsarkivet).

ind gennem Porten, og Orden „Int erste" synes at gaa paa Kgl. Majestæts Hus. I saa Fald vil „im grothen Saele" sige det samme som i øverste Etage, som sikkert efter den paa Herreborge almindelige Skik var eet stort udelt Rum, medens de daglige Opholdsværelrelser var i Stueetagen, eller, hvis Bygningen har været i tre Stokværk, i de to nederste Etager. Salen var under Krigen blevet brugt

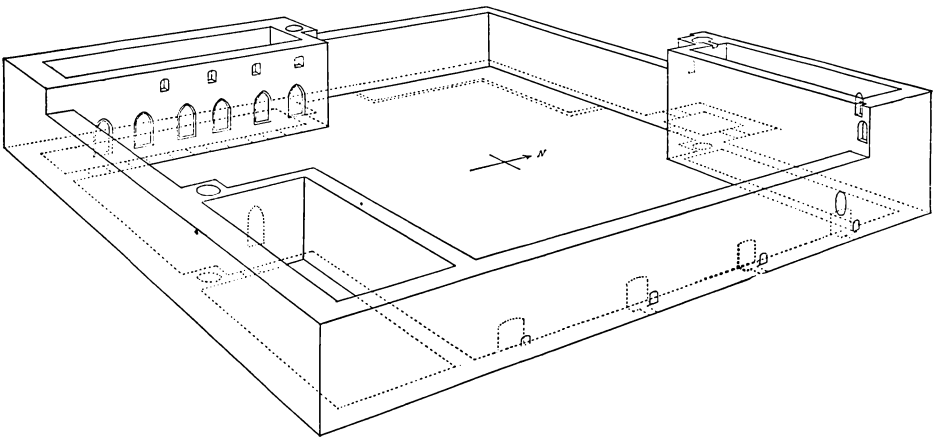

13. KROGEN SLOT. PERSPEKTIV FRA SYD—ØST

som Kornmagasin, og den var fuld af Korn og Malt m. m.; der var ogsaa et Hejseværk, hvortil hørte en Blok med en Rulle af Kobber. I de nederste Etager nævnes ikke noget Indbo, formodentlig fordi det var Kongens private Ejendom. Derimod nævnes Indboet „im Keller darunter". Derefter nævnes Kødkælderen, Ølkælderen og og Smørkælderen, uden at det siges, i hvilken Bygning de fandtes; men da der paa Krogen kun var to Bygninger med Kælder, er det naturligt at henlægge dem til det store Hus ved Vestmuren. Lige efter nævnes Bryghuset og Køkkenet, som vi har set fandtes i dette Hus. Hr. Johan Rantzaus Kammer var, som vi ved fra Hans v. Diskaus Plan, i Bygningen til højre for Porten, og i Etagen ovenover har Pigerne maaske haft deres Kammer („in der megede Kamer", Mädchenkammer). Derefter nævnes Bøsseskytternes (Artille-

risternes) Kamre, som maaske har været i det samme Hus; og endelig Arkeliet (Tøjhuset), som formodentlig er identisk med det nye Stenhus.

Francis Beckett har i sin Afhandling om „Hans von Dieskau og Danmark" i Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie 1930, S. 65—70, givet en anden Fortolkning. Han lægger Vægt paa, at Bryghusbygningen, som Restaureringen har vist, indeholder en stor hvælvet Sal, der optager hele det nederste Stokværk og oprindelig maa have været Slottets „Palatium", det store Repræsentationsrum; og han mener, at Orden „Im grothen Saele" maa sigte til denne Bygning. Han henlægger derfor alle de i Inventariet nævnte Lokaler indtil Køkkenet inclusive til denne Bygning; men saa bliver der rigtignok slet intet tilbage til Kgl. Majestæts Hus. En klar Afgørelse af Spørgsmaalet kan ikke gives, og vi maa indrømme, at Inventariet er næsten uden Værdi for Krogens Bygningshistorie.

Vi gaar nu over til Beskrivelsen af de fundne Rester af Krogen Slot, og vi vil faa at se, at de nøje svarer til Hans v. Diskaus Grundplan. Kun Lensmandens Hus synes at være forsvundet; det har formodentlig været af Bindingsværk og er blevet nedbrudt, da Kronborg blev opført. Desuden er naturligvis den ufunderede Bygning i Gaarden sporløst forsvundet. Af Porttaarnet er kun Fundamenterne og de nederste Murskifter fundet i den lille Gaard foran den nuværende Slotsport; men af de tre store Stenhuse er der fundet betydelige og højst interessante Rester.

I den perspektiviske Tegning Afb. 13 har Magdahl Nielsen paa anskuelig og let forstaaelig Maade angivet de bevarede Rester af Bygningerne. Den mærkeligste er Huset i Sydvesthjørnet, hvoraf den sydlige Del senere er indgaaet i det store Hjørnetaarn. Det synes tillige at være det ældste, og Bygningsmaaden er rent middelalderlig. Ved Kronborgs Opførelse er Nordgavlen og en Del af Façaden mod Gaarden blevet til Skillerum i de nye Fløje, og her har Magdahl Nielsen fremdraget de gamle Mure, som var skjult under Pudslag fra senere Tider, og ladet dem staa synlige, saa at enhver kan gøre sig bekendt med dem. De spidsbuede gotiske Vin-

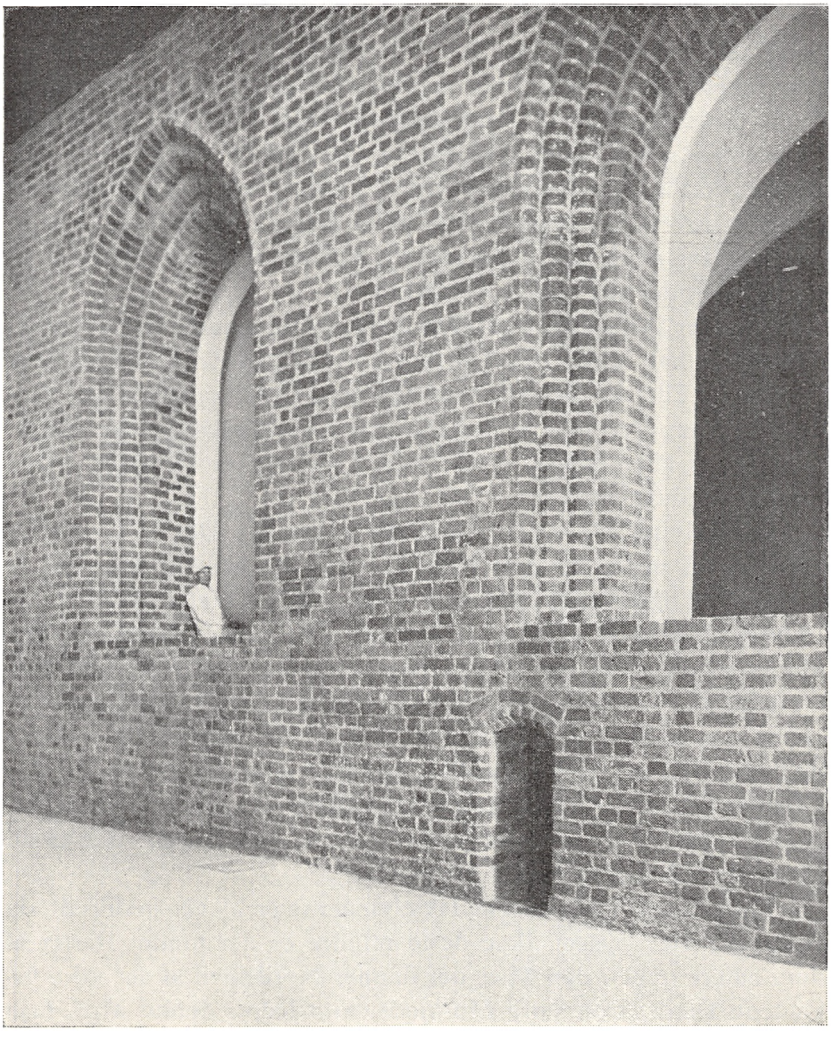

14. Salsbygningens Ydermur mod Gaarden

duer i den store hvælvede Sal er saa høje, at de naar op i Kronborgs andet Stokværk. Her har Arkitekten ladet en Del af Gulvet staa aabent, saa at man kan overse hele Muren, hvad der gør et ejendommeligt Indtryk. Den mægtige middelalderlige Mur af røde Munkesten synes ligesom at stige op fra Dybet for at tale til den nulevende Slægt om svundne Tider. Vinduerne er rigt profilerede paa den udvendige skraa Smig. Under det ene Vindue ses et mindre Kældervindue, skævt placeret, da Kælderens Hvælvinger havde en anden Inddeling end Stueetagens.

Ovenover den store hvælvede Sal var der endnu et Stokværk, hvis Gulv har ligget noget lavere end Etageadskillelsen mellem Kronborgs 2det og 3dje Stokværk. Muren til Gaardsiden blev fundet ved Restaureringen af den lille Sal i Vestfløjens øverste Etage, men er nu atter dækket med Puds. I Pudsen er Omridset af de fundne Vinduer markeret.

Af Hvælvingerne i den store Sal er kun en Del af Graternes Samling for neden fundet; Resten er restaureret, dog kun paa et Stykke, der ligger under det store Taarn, og her faar man det fulde Indtryk af Rummets Storhed. Tænker vi os Salen fortsat helt hen til den nordlige Gavlmur, uden Skillerum, faar vi en Sal af imponerende Dimensioner med seks store Stjernehvælv. Gavlmuren er synlig som et Skillerum i Værelset Nr. 15 i Stueetagen og Nr. 18 i mellemste Etage. Her ses tillige Resterne af en Vindeltrappe, der kommer helt nede fra Kælderen, men ogsaa har ført op til Bygningens øverste Etage og til Vægtergangen paa Ringmuren; den er nu atter taget i Brug som Kældertrappe.

Vi maa altsaa fastholde, at Hvælvingerne er blevet nedbrudt, da Kronborg blev bygget. Ikke desto mindre er der fundet Rester af dem højere oppe i den Mur, der danner Nordsiden af det store firkantede Taarn. Den store Murklods, som bærer denne Mur, maa være bygget op under Hvælvingerne, mens disse endnu stod urørt, og man har saa muret videre ovenpaa dem. Ogsaa højere oppe, i Kronborgs øverste Etage, hvor en lille Gang fører fra Vestfløjen ind til Riddersalen i Sydfløjen, har Architekterne ved Restaureringen

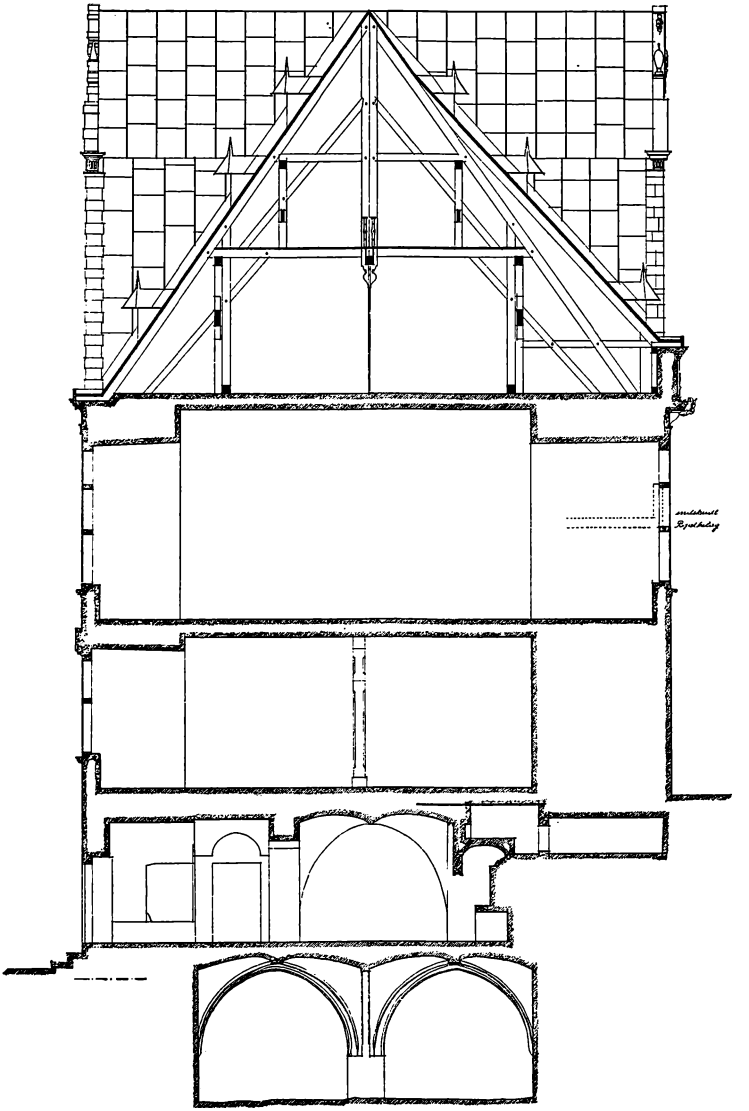

15. SNIT GENNEM VESTFLØJENS ÆLDSTE DEL MED DEN MIDDELALDERLIGE KÆLDER. 1:1200

kunnet gøre den Iagttagelse, at der har været regnet med en anden Etagedeling end den nuværende, dengang da det store Taarn blev bygget. Der er nemlig fundet en Dørindfatning, som ikke svarer til Gulvhøjden i Kronborgs tredje Etage. Indfatningen er imidlertid i Renæssancestil og kan altsaa ikke henhøre til det middelalderlige Krogen.

Disse to Iagttagelser fører nødvendigvis til den Antagelse, at det store Hjørnetaarn, skønt det ikke eksisterede 1558, da Hans v. Diskau tegnede Krogens Grundplan, dog maa være opført nogle Aar før det øvrige Kronborg, enten umiddelbart før Syvaarskrigen med Sverige (1563—70) eller under denne. Der kan anføres to Ting til Støtte for denne Opfattelse. Den ene er en Udtalelse i en Rejsebeskrivelse fra 1588, forfattet af et Medlem af det Gesandtskab, som Dronning Elisabeth af England sendte til Danmark for at kondolere i Anledning af Frederik II's Død[1]. Her fortælles, at der tidligere var bygget et Taarn, som skulde beherske Havet, og at det er det samme, som nu er et af Kronborgs Hjørnetaarne. Den anden findes i en Kontrakt, som i 1576 blev sluttet med Bygmesteren Hans van Paeschen om Opførelsen af Kronborgs Vestfløj[2]. Her læser vi nemlig følgende: „Item udi forgangne Aar 76 er Kon. Mait. naadigen kommen over ens med Mester Hans at skulle lade afbryde Taget og Spæret over den store gamle Saell paa Kroneborg; at afbryde Muren fra det store Taarn og til det nye Bryggerhus saa siett (lavt) neder, at det er jeffne Muren paa samme nye Hus". Her nævnes altsaa den store gamle Sal og Taarnet som staaende samtidigt[3].

Det er forstaaeligt, at Frederik II i de urolige Krigstider har fundet det fornødent at opføre dette faste Taarn, medens han ellers maatte opsætte Ombygningen af Krogen til mere fredelige Tider. Og naar han har valgt at lægge Taarnet i Sydvest, kommer det af, at man altid har tillagt dette Hjørne en særlig forsvarsmæssig Betydning. Sydmuren og Vestmuren var i Krogen Slot, som de er det endnu,

[1] Fra Arkiv og Museum V, S. 294 ff.

[2] Kontrakten er indført i Øresundstoldens Regnskab (Rigsarkivet) 1577.

[3] Det kan ogsaa bemærkes, at der i Kronborgs Bygningsregnskaber ikke findes noget om Opførelsen af det store Taarn.

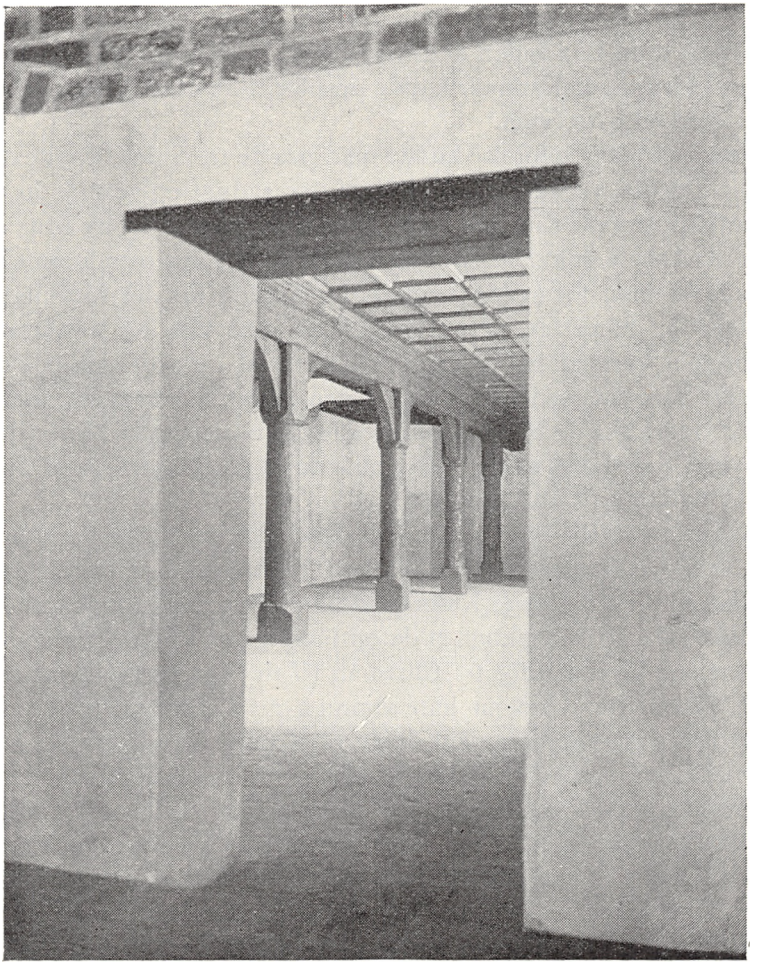

16. RIDDERSTUEN I NORDFLØJEN. FOT. 1931

ca. 2 Alen tykkere end de andre Mure, og ved det Hjørne, hvor de støder sammen, havde Hans v. Diskau villet lægge sin „Pastey". Sagen er den, at et Angreb fra Landsiden af en Fjende, der har gjort Landgang paa Kysten, er farligere end Beskydning fra Søen.

Kronborgs Befæstning har ogsaa i senere Tider altid været stærkere udbygget mod Landsiden end mod Søen. For øvrigt kunde man jo fra et Taarn, hvor Kanoner kunde opstilles i de øvre Stokværk, ogsaa skyde ud over Søen.

Ved Taarnets Opførelse kunde man paa de tre Sider benytte den gamle Bygnings solide Mure, hvoraf den sydlige og vestlige jo var selve Ringmuren. Kun paa den fjerde Side maatte en ny Mur opføres. Det skete, som allerede foran antydet, paa den ejendommelige Maade, at man for neden byggede en mægtig firsidet Murklods i Kælder- og Stueetage uden Forbindelse med Øst- og Vestmuren. Hensigten dermed har uden Tvivl været at bevare Forbindelsen mellem Taarnets nederste Rum og den gamle Salsbygning, som jo indtil videre skulde blive staaende. Højere oppe bliver Muren bredere og i Kronborgs øverste Etage har den fuld Bredde, saa at Taarnet er helt adskilt fra Vestfløjen.

I Rummene 16—19 i Vestfløjens Stueetage, som ligger indenfor den gamle Salsbygnings Mure, er der i Vestmuren brudt nogle dybe Huller, som i Kronborgs Kasernetid har tjent til Bagerovne for Garnisonen. Det er dog muligt, at de oprindelig har været Kanonporte. Vi har nemlig en Ordre fra Christian III til Mogens Gyldenstierne af 6. November 1558, at han sammen med Kongens Bygmester Hercules von Oberberg skal drage til Krogen og undersøge, hvor Skyttegabene bedst kan gøres paa Ringmuren, saaledes som Hans v. Diskau havde anvist. Der var blandt andet Tale om at hugge Huller gennem Muren bag Stegerset[1] for at kunne rette Skytset mod Skibene. Nu er Muren paa dette Sted dækket af Hovedvolden; men Hans v. Diskaus Profiltegning viser, at Muren i 1558 stod blottet til en Dybde, som ligger under Vandspejlet i Slotsgraven.

Vi forlader nu den gamle Salsbygning, som i Krogens sidste Tid

[1] Francis Beckett mener (Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie 1930, S. 68), at der hermed sigtes til de fire Kanonporte, som endnu delvis er bevaret i Østmuren. Men disse maa efter deres Bygningsmaade være ældre; Østmuren ligger jo heller ikke bag Stegerset, og endelig maa det bemærkes, at det gjaldt om at beherske Sejlløbet udenfor Toldboden, og denne laa Sydvest for Kronborg.

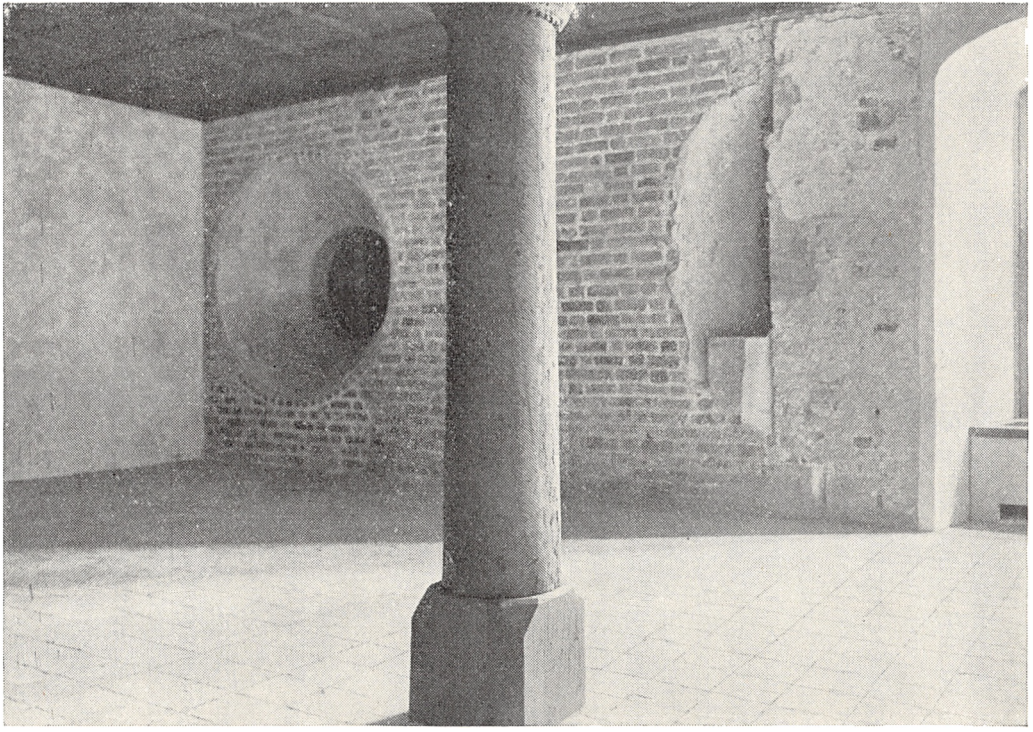

17. Det runde Vindue. Fot. 1931

var degraderet til Bryggers og Køkkenbygning (Stegers), og begiver os tværs over Gaarden til Kgl. Majestæts Hus, som svarer til den østlige Del af Kronborgs Nordfløj mellem Porten og Dronningetaarnet (Fyrtaarnet). Her er det særlig vanskeligt at forklare de fundne Rester af det ældre Slot, idet de stammer fra forskellige Tider og først bliver forstaaelige, naar man antager, at gentagne Ombygninger har fundet Sted. Det vilde jo ogsaa være mærkeligt, om der ikke skulde være sket Forandringer i de halvandet hundrede Aar, som er forløbne fra Krogens Grundlæggelse omkring 1425 til til 1574, da Kronborgs Opførelse begynder.

Vi kommer ind gennem en Dør ved Siden af Trappetaarnet og bemærker ved Dørkarmen Spor af det gamle middelalderlige Murværk. Her har vi nemlig den eneste Indgangsdør paa Kronborg, som har beholdt sin Plads fra det ældre Slot. Man kommer først ind i en omtrent kvadratisk Forstue og derfra til en større Sal, der er delt paa langs ved en Række af fem Træsøjler, som bærer en mægtig Drager, hvorpaa Loftsbjælkerne hviler; Skraastivere forbinder Søjlerne med Drageren. Her var før Restaureringen to Lejligheder, og først da Skillerummene blev fjernet, kom det svære pommerske Fyrretømmer til Syne. Det maa imidlertid bemærkes, at den østligste Søjle er ny; der stod her et Skillerum af Bindingsværk, og der fandtes intet Spor af en Søjle, eller rettere sagt, det blev konstateret, at der aldrig har staaet nogen Søjle her. I denne inderste Del af Salen blev der gjort et mærkeligt Fund, som beviser, at i det mindste den østlige Del af Bygningens nederste Stokværk er fra Erik af Pommerns Tid. I Sydmuren, hvor nu Østfløjen støder til, ser man et stort cirkelformet Vindue med en skraa Smig. Udadtil er der ligeledes en tragtformet Aabning, saa at Vinduet i Snittet er timeglasformet. I Aabningen var der i nyere Tid indbygget en Dør, hvorfra nogle Trappetrin førte ned til Lejligheden i Salens Østende; men nu er disse fjernede, og Vinduet har atter faaet sin fulde Runding. Det mærkeligste ved dette Fund er imidlertid nogle Kalkmalerier, som blev fundet paa den indvendige Smig og nu er restaureret af Nationalmuseet. Øverst i Rundingen ser man et „Chri-

stus-Vaaben" og til højre og venstre for dette Kong Erik af Pommerns og Dronning Philippas Vaabener; i Fortsættelse deraf flere Bispe- og Adelsvaabener, hvoriblandt man genkender Biskop Jens Andersen Lodehats, Slægterne Brok's, Thott's og andres[1].

Saadanne runde Vinduer er sjældne. En Parallel findes dog paa den anden Side af Sundet, i Taarnet „Kärnan" i Helsingborg. Her er der i et af de øvre Stokværk et lille Kapel, hvor et lignende rundt Vindue er anbragt ganske paa samme Maade i den højre Sidevæg, saa at et stærkt Lys falder ind over Alterets Plads. Ogsaa paa Krogen maa vi tage det runde Vindue som Bevis paa, at her har været et Kapel, og videre Undersøgelser fører til den Antagelse, at der her, før Kgl. Majestæts Hus blev opført, har ligget en mindre Bygning, som har været Krogens Slotskirke.

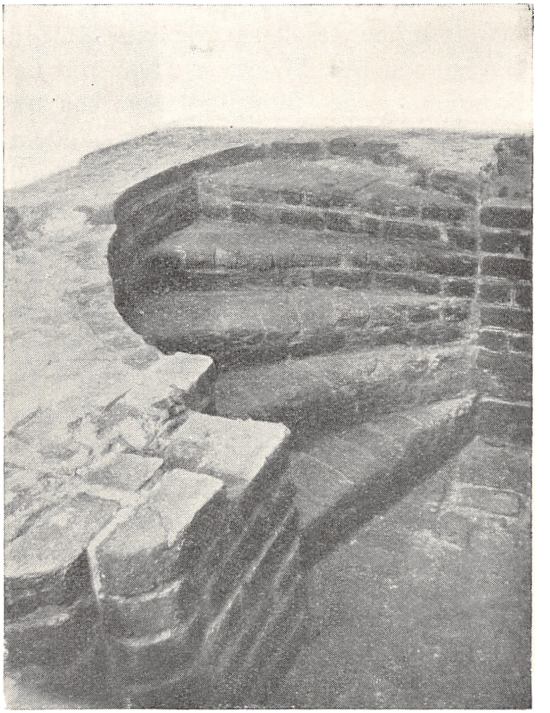

18. TRAPPETRIN VED PORTTAARNET

Et Stykke til højre for det runde Vindue finder vi nemlig (Afb. 17) først Karmen af et spidsbuet Vindue af samme Slags som dem, vi har set i Salsbygningen. Det maa være fra Krogens ældste Tid og hører formodentlig til Kapellet. Det er senere blevet tilmuret,

[1] M. Mackeprang i „Fra Nationalmuseets Arbejdsmark" 1932.

og lidt til højre finder vi Karmen af et nyt Vindue uden Spidsbue. Endelig har vi, atter noget længere til højre, et af det nuværende Slots Vinduer. Vi maa altsaa regne med, at visse Dele af Bygningen, særlig i dens vestlige Del hører til en Periode, som ligger mellem det ældste Krogen og Kronborg.

Det samme Resultat kommer vi til ved at undersøge den vestlige Gavlmur af Kgl. Majestæts Hus, som nu er et Skillerum mellem Forstuen og det lille Rum, der benyttes til Billetkontor (38). I dette Rum ser man Resterne af en Vindeltrappe, der har været indbygget i Hjørnet mellem Gavlen og Ringmuren. Dens Bund ligger ca. en Alen lavere end Gulvhøjden i Kronborgs Stueetage, og man kan se, hvorledes der to Gange er lagt en ny Tærskel højere end den forrige, svarende til Brolægningen i Gaarden, som ogsaa er forhøjet to Gange. Man bliver snart klar over, at denne Trappe maa være ældre end den tilstødende Del af Kgl. Majestæts Hus. For det første ser man i Gavlen et lille Vindue, som nu vender mod Forstuen, men naturligvis oprindelig maa have vendt ud imod det frie. Dernæst finder man i Gavlen en lodret Fuge, som danner Grænsen mellem Trappetaarnets Mur og den senere tilbyggede Del af Gavlen. Fugen er synlig i Forstuen (37) og kan følges helt op i Kronborgs tredje Etage, hvor man i et af Kongeværelserne (k—k) har fundet Gavlmuren bevaret. Arkitekten har ladet den staa uden Puds, kun dækket af et Vægtæppe.

Vi ser heraf, at det Hus, som ved Ombygning af Kapellet blev til Kgl. Majestæts Hus, har haft en betydelig Højde, omtrent som den nuværende Nordfløj, og sandsynligvis været i tre Stokværk. Men Trappen hører ikke til dette Hus, den er som sagt ældre, og dens Bestemmelse har været at give Adgang til Porttaarnet og til Vægtergangen paa Ringmuren. I denne Forbindelse er det værd at omtale en Iagttagelse, som Architekterne har gjort i „Kongens Kammer" i Nordfløjens mellemste Etage (5). Her findes der i Ydermuren en blind Gang, som man kan komme ind i fra den smalle Korridor, som løber langs Værelserne 6—8; men det kan bevises, at Gangen har gaaet videre gennem Muren, der hvor nu Karnap-

pen er, og helt hen til Trappen. Den har altsaa i Krogen Slot haft den Betydning at sætte Lensmandens Hus i Forbindelse med Trappen og Porttaarnet.

Kgl. Majestæts Hus er altsaa opstaaet ved en Forlængelse af det gamle Kapel hen til Trappen og ved en betydelig Forhøjelse. Hvornaar dette er sket, kan ikke siges med Sikkerhed. Træsøjlerne i Salen for neden, som formodentlig har været Slottets Hofstue eller Ridderstue, synes at være fra Middelalderens Slutning; men en nærmere Tidsbestemmelse er ikke mulig. Søjlerne og det svære Bjælkeværk er noget ganske enestaaende, og det maa regnes for et stort Held, at dette Lokale ikke tog Skade ved Branden 1629. Efter at dette Hus var bygget, har den gamle Salsbygning, Slottets oprindelige „Palatium", tabt sin Betydning som saadan og fundet Anvendelse som Bryggers og Køkkenbygning. Man har en ganske interessant Parallel hertil fra en noget senere Tid. Hovedbygningen paa Hørsholm Slot var i Renæssancetiden et Hus med fem spirprydede Taarne, som kendes fra en Tegning i Maleren Moritz' Stambog[1]. Senere byggede Dronning Sophie Amalie en ny Hovedbygning, „det røde Hus", og den gamle Bygning, som nu kaldtes „det hvide Hus" eller „Taarnhuset", blev til en Økonomibygning, som indeholdt Køkken, Bryggers, Borgestue m. m.[2]

Ogsaa af „Det nye Stenhus", som laa der, hvor nu Slotskirken er, har man fundet betydelige Rester. Ganske vist har det ikke været muligt at undersøge Muren til Gaardsiden, da Kirken ikke skulde restaureres. Men det er ikke sandsynligt, at der er noget at finde der; alt tyder nemlig paa, at Stenhuset paa Krogen har været smallere end Kronborgs Sydfløj, og at Façademuren som Følge deraf er blevet nedbrudt, da Kronborg blev bygget. Betragter vi nemlig Vestgavlen, der er bevaret som et Skillerum i Sydfløjen og er synlig i Værelset Nr. 24 i nederste Etage saavel som i Nr. 23 i mellemste Etage, ses det tydeligt, at Gavlen er gjort bredere i Retning mod

[1] Det kgl. Bibliothek, Thott Nr. 569 (ikke Kall Nr. 569, som der fejlagtigt staar paa en Kopi i Nationalmuseets Arkiv).
[2] Fr. Weilbach: Architekten Lauritz Thura, S. 24.

Gaarden. I nederste Etage har der været et stort spidsbuet Vindue, hvis Fals man har ladet staa synlig, skønt Vinduet ellers er tilmuret for Kirkens Skyld; ogsaa i øverste Etage har der været et Vindue. Bygningen har næppe haft mere end de to Stokværk, som svarer til Slotskirkens Højde; men noget sikkert kan dog ikke siges derom, da der jo ikke i Riddersalen ovenover findes noget Skillerum, som kunde gemme Rester deraf. Bygningsmaaden er iøvrigt den samme som i de andre Huse; Benævnelsen „Det nye Stenhus" behøver jo heller ikke at betyde andet, end at det er noget yngre end Salsbygningen og Kgl. Majestæts Hus.

I Hjørnet mellem Bygningen og Ringmuren har der ganske som ved de andre to Huse været et Trappetaarn med en Vindeltrappe. Den skærer sig noget ind i Gavlmuren og kan derfor let konstateres, skønt den ellers ikke er bevaret. Taarnets ydre Omkreds har sandsynligvis, som paa Planen angivet, været firkantet. Trappen har først og fremmest haft det Formaal at give Adgang til Vægtergangen paa Ringmuren; men den har formodentlig ogsaa tjent til Forbindelse mellem Bygningens to Stokværk.

Hvor der ingen Bygninger stod, har Ringmuren været synlig fra Gaardsiden; paa Østsiden har den ligget frit i hele sin Længde. Ogsaa her maa der have været en Vindeltrappe, og det er sandsynligvis den samme, som nu er indbygget i Kronborgs Østfløj, umiddelbart op til Nordfløjen, Trappen er yngre end det gamle Kapel; thi det runde Vindue er blevet tildækket ved dens Opførelse; dens Murværk er heller ikke i Forband med Ringmuren eller Kgl. Majestæts Hus. Paa den anden Side kan det ikke antages, at Trappen er saa sen, at den skulde være samtidig med Opførelsen af Kronborgs Østfløj; i saa Fald var den blevet bygget udvendig i Gaarden ligesom de andre Trappetaarne. Den ligger jo ogsaa paa en ret generende Maade i Vejen for den gode Forbindelse mellem Fløjene, som det netop var Hensigten at skabe ved Opførelsen af Østfløjen. Naar Dronningen fra sit Kammer vilde gaa over i Kirken, maatte hun først gaa ad en smal Gang ud paa Vindeltrappen, saa et Par Trin ned ad denne for at komme ud i en anden smal Gang, der munder ud i Galleriet (se Planen Afb. 3).

At Trappens egentlige Funktion har været at give Adgang til Vægtergangen ovenpaa den østlige Ringmur, kan ses den Dag i Dag. Stiger man op til dens øverste Trin, kan man derfra komme ind i et Hulrum i Ringmuren, som er fra Krogens Tid. Vi staar her

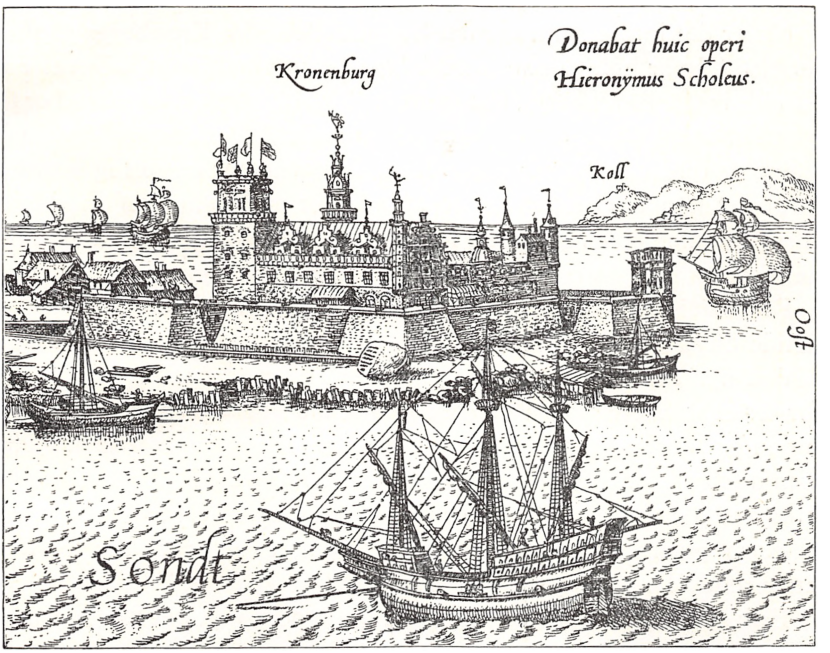

19. HANS KNIEPERS PROSPEKT AF KRONBORG (UDSNIT)
Efter Braunius's „Theatrum urbium".

paa Vægtergangens Gulv, og her kan altsaa Murens Højde maales. Den har været ca. 10 Meter (16 Alen), regnet fra Gaardens nuværende Niveau, som ligger ca. 1 Alen over det oprindelige, til Vægtergangens Gulv. Medregnes Niveauforskellen og Højden af Brystværnet i Vægtergangen, kommer man til en Højde af ca. 12 Meter.

Hulrummet, som ses paa Planen Afb. 4, ligger til Dels i Gavlen af Kgl. Majestæts Hus, og det har haft en ret betydelig Højde. Rummet har været hvælvet, og der har derover, som det tyde-

ligt ses, været endnu et Stokværk. I denne Højde ser man en Døraabning, der har ført videre ind i Gavlen; men denne Del af Bygningen er forsvundet i Kronborgs anden Byggeperiode, da der blev sat et stort Vindue i Gavlen til den Sal, der ligger over Dronningens Kammer.

Nu er det interessant, at man har et Billede fra Kronborgs Opførelselstid, hvor hele denne mærkelige Opbygning kan ses. Det er en Afbildning i Braunius' „Theatrum urbium", som viser Kronborg, som det saa ud, inden Østfløjen blev opført. Billederne i Braunius' Værk er ofte unøjagtige; men dette Prospekt har en særlig Værdi, fordi det kan bevises, at det er udført efter en Tegning af Frederik II's Hofmaler Hans Knieper, hvoraf det meste er bevaret (i Nationalmuseets Billedsamling); den er signeret H. Knibber[1].

Paa Østfløjens Plads ser man Krogens Ringmur med de højtsiddende Skydeskaar i Vægtergangen. Over Muren kan man se Taget af den nye Nordfløj og Spiret paa dets Trappetaarn. Til højre derfor ses et slankere Taarn med en middelalderlig Taarnhat; det staar indenfor Muren og maa være det omtalte Trappetaarn i Østfløjen. Umiddelbart ved Siden af dette Taarn har vi den 2-Etages Opbygning ved Gavlen af Kgl. Majestæts Hus og endelig længst til højre et Karnaptaarn af middelalderligt Udseende, en Forløber for det nuværende Dronningetaarn (Fyrtaarnet).

Erik af Pommern havde tilbragt sin Ungdom i Slottet Rügenwalde i Østpommern, og her henlevede han ogsaa sine sidste Aar, efter at han var fordrevet fra sine nordiske Riger[2]. Det har derfor sin Interesse at sammenligne Krogen med Slottet i Rügenwalde, som endnu staar ret godt bevaret. Rügenwalde er mindre end Krogen; men Bygningsmaaden er i Hovedtrækkene den samme. Indgangen er gennem et svært Porttaarn, og Bygningerne i Borggaarden støtter sig til Ringmuren. I det lille Bygningsmuseum i Kronborgs Vestfløj er der ophængt en Del Fotografier derfra[3]. Man ser, at Slottets

[1] Tegningen blev for nogle Aar siden af Konsul Frederik Kaas fundet hos en Antikvar i München.

[2] Erik af Pommern (død 1432) ligger begravet i Mariakirkens Kor i Rügenwalde.

[3] Fotografierne er skænket af Konsul Frederik Kaas. Et andet Eksemplar, ligeledes skænket af Konsul Kaas, findes i Nationalmuseets Billedsamling.

20. SLOTTET I RÜGENWALDE

„Palatium" havde den samme Slags store spidsbuede Vinduer som Salsbygningen paa Krogen.

De Resultater, som Kronborgs Restaurering har bragt for den historiske og archæologiske Forskning, har overtruffet al Forventning. Vi kender nu ikke blot det ældste Krogen, som det var bygget af Erik af Pommern, med Palatium, Kapel og Porttaarn, men ved

ogsaa noget om senere Ændringer, om Kapellets Ombygning til Kongebolig, om det nye Stenhus og om Opførelsen af det store Hjørnetaarn i Krogens sidste Tid. Der staar nu tilbage at gøre Rede for nogle Ombygningsplaner fra Slutningen af Christian III's og Begyndelsen af Frederik II's Regeringstid, som kendes fra skrevne Kilder, men ikke synes at være kommet til Udførelse.

Efter Hans v. Diskaus første Besøg paa Krogen i 1558 (S. 30), gjorde Lensmanden Mogens Gyldenstierne Indberetning derom til Christian III. Kongens Svar er dateret Koldinghus den 26. Juli; han siger her bl. a., at „det tykkes Os ikke uraadeligt være, at vort Slot Krogen bliver saa befæstet, som han det udseet haver, — — Os og Riget til Bedste og Gode, som vel fornøden er, at samme Hus maatte blive færdiggjort og ikke være saa øde, som det hertil været haver". Det er ikke let at se, om der hermed blot sigtes til den af Hans v. Diskau foreslaaede Udbygning af Fæstningsværkerne, eller om der ogsaa har været Tale om Byggearbejder paa selve Slottet. Den sachsiske Bygmester var imidlertid rejst hjem, og nogle Maaneder efter døde Kongen (1. Jan. 1559). Der kan ikke i den korte Tid være foretaget Ombygningsarbejder af nogen Betydning.

Hans Efterfølger Frederik II begyndte med at give den Befaling, at al Bygning paa Københavns Slot og paa Krogen skulde stilles i Bero. Grunden hertil kendes ikke; men det er en ikke usandsynlig Formodning, at han ikke ønskede, at der blev foretaget noget, før han havde talt med Hans v. Diskau. Denne fik nu den 27. August sin tilgodehavende Aarsløn paa 200 Daler sendt til Meissen, og hans „Bestilling" blev fornyet. I Slutningen af Aaret 1559 finder vi ham da ogsaa i Danmark, som det ses af følgende Brev fra Kongen til Mogens Gyldenstierne, dateret Nyborg den 17. December:

„Vor synderlig Gunst tilforn. Vider, at vi nu have affærdiget os elskelige Hans von Diskow, at skulle give sig herfra og til vort Slot Krogen, det at besee og al Leiligheden der at forfare. Thi bede vi Eder og begiere, at I med hannem give Eder did til Slottet og der lade hannem besee og forfare al samme Slots Leilighed og Befæstning, saa at han siden derom kan undervise og sige os al Besked. Dermed sker etc."

Hans v. Diskau, som allerede i 1558 havde forklaret Christian III, at der paa Krogen kunde gøres smukke Værelser op til Murene, gjorde nu et Udkast til en fuldstændig Ombygning i fire sammenhængende Fløje. Tegningen kendes ikke; men vi har en tilhørende udførlig Beskrivelse, hvori alle Rum er nævnt og deres Størrelse

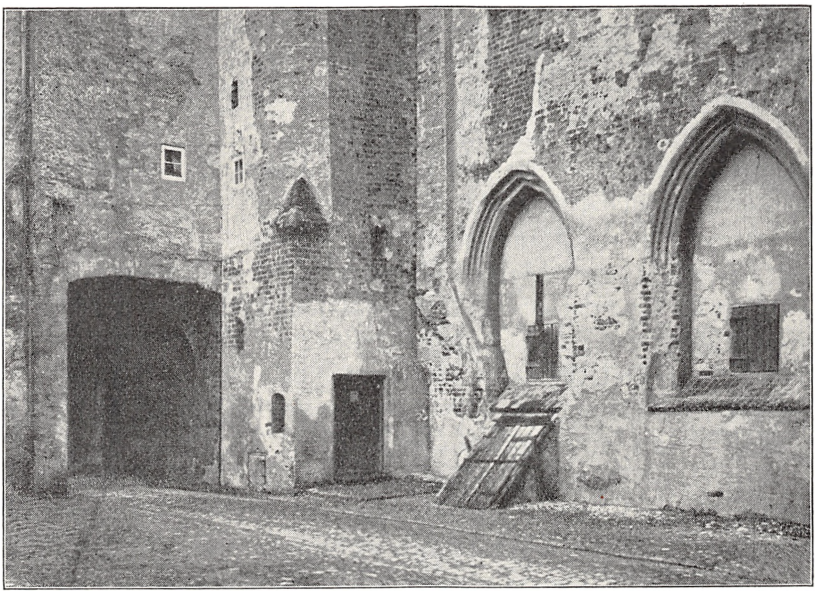

21. PALATIET I RÜGENWALDE

angivet. Der synes ogsaa at være lavet en Model af Træ, som det var almindeligt baade i Renæssance- og Baroktiden, naar man skulde begynde paa et større Byggeforetagende.

Hans von Diskaus Ophold paa Krogen strakte sig over ca. 8 Uger. Den 7. Februar 1560 skriver Mogens Gyldenstierne til Kongen, at Hans von Dyske har været paa Krogen og beseet den, og han har stedse siden gjort paa en Skabelun, efter som han tykkes, paa Eders kongl. Mait.s Behag, det skulde bygges efter, og er samme Skabelun ikke alt færdig. Hans beklager, at han ikke kan tøve læn-

ger[1]; men han har nu „bestilt med Frederik" at færdiggøre samme Skabelun.

Arbejdet paa Skabelonen blev altsaa fortsat, og vi ser af Rentemesterregnskaberne, at Frederik Klingebeck den 1. Juni fik 50 Daler udbetalt efter Mogens Gyldenstiernes Befaling for det Arbejde og Skabelon, han gjorde paa Krogen samt for Rigsvaabenet og andet Billedskærerarbejde. To Dage før var han blevet udnævnt til kgl. Bygmester med 100 Rd. aarlig Løn. Endvidere giver Rentemesterregnskabet den Oplysning, at Werner Maler fra Husum den 4. Marts havde faaet 12 Daler for Krogens „Schaffelun", som han formalede og arbejdede paa i 8 Uger, for hver Dag 1 Ort, efter som Hans von Diskau hannem tilsagt havde. Hvad Betydningen af Ordet Schaffelun angaar, ved vi, at det kan betyde en Grundplan; vi kender jo den Grundplan, hvorpaa Mogens Gyldenstierne har skrevet „Skabelun om Krogen"; og det er blevet paastaaet, at Ordet her skulde have samme Betydning; men det indses ikke, hvorledes en Maler skulde have Arbejde i 8 Uger med at farvelægge nogle Etageplaner, og det er vist heller ikke almindeligt, at Architekten overlader dette til en Maler.

Beskrivelsen indledes med disse Ord:

„Das Hauss Kracka Inn Selandt auff bevehlich konniglicher Maitt. zu Dennemarck vnnd Norwegenn etc. ist durch Hannsz vonn Diskau besichtiget vnnd gemeszenn wordenn, vnnd inn der Virung die alte maur uff Ider seittenn 36 ellnn, 21 ellenn hoch befunden wordenn. Solches ist auff vorbesserung konnig. Maitt. Inn die Zimmer eingeteilet uff vier heuser wie volgett."

Derefter beskrives de fire Fløje hver for sig, først „Das erste Haus nach der Stat Helsingør", hvori Porten er. Det ser ud, som om der er Tale om Besigtigelse af et allerede udført Arbejde. Jeg har ogsaa tidligere ment, at Projektet er kommet til Udførelse, dog saaledes, at Arbejdet ikke var færdigt, da Opførelsen af Kronborg blev besluttet[2]. Nu har imidlertid Restaureringen vist, at det er Krogens gamle

[1] Af Rentemesterregnskabet 1559—60 ses, at Karine Møllings har faaet Betaling for hans Fortæring, mens han gjorde paa Krogens Schaffelun.

[2] „Det gamle Krogen Slot" i Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie 1926, S. 43—76.

Bygninger, og ikke de af Hans v. Diskau projekterede, der er indgaaet i Kronborgs fire Fløje, og det maa derfor antages, at Beskrivelsen sammen med Modellen har fremstillet et Projekt, som Kongen skulde tage Stilling til. Uklarheden kommer deraf, at vi ikke har den originale Beskrivelse, men kun en Afskrift, hvori der forekommer adskillige paaviselige Fejl og Udeladelser. I Indledningen maa der ogsaa være udfaldet noget; thi „Solches" kan jo ikke gaa paa „die alte maur", men maa være en Henvisning til det projekterede Slot. Men hvad er det da, Bygmesteren har besigtiget og maalt? Krogens Ringmur var ikke 36, men 120 Alen paa hver Led, og den er intet Sted fundet i en Højde af 21 Alen (se S. 49). Ordene „in der Virung" kan næppe betyde i „Kvadrat", thi dette hedder ellers overalt i Beskrivelsen „ins Gevierd". Jeg har derfor givet den Forklaring, at „die Virung" betyder Skansen ved Krogens yderste Port, som senere er blevet til Frederik IV's Bastion (S. 12); her passer Maalene nogenlunde. I de udfaldne Ord har det paatænkte firfløjede Slot været nævnt, og derefter følger „solches ist etc."

Projektet bryder radikalt med Fortiden. Hans v. Diskau vil nemlig give alle Fløjene samme Bredde, 18 Alen. Kgl. Majestæts Hus havde i Forvejen denne Bredde; men de andre Bygninger maatte helt nedrives, naar Projektet skulde gennemføres[1].

Samtidig med, at Hans v. Diskau og Frederik Klingebeck arbejdede paa Skabelonen, sørgede Kongen for, at der blev samlet Materialier til det paatænkte Byggeforetagende. Den 1. Februar 1560 udgik der et aabent Brev til Kronens og Kirkens Tjenere i Krogens Len om at føre hugne Sten til Krogen Slot; og 17. Marts modtog Mogens Gyldenstierne et Brev, hvori det paalægges ham at sende Sten, Kalk, Tømmer og andre Materialier til Krogen til den Bygning, som Kongen agter at foretage der. Alligevel synes der ikke at være begyndt paa nogen virkelig Udførelse af Projektet.

[1] I Modsætning dertil mener Dr. Beckett, at naar Beskrivelsen nævner Kirke, Tøjhus, Bryghus og Køkken, sigtes der til Krogens gamle Bygninger. Men denne Theori medfører betænkelige Konsekvenser. For det første maa man, i Strid med Paaskrifterne paa Hans v. Diskaus Tegninger (S. 34) skille Køkken og Bryghus, idet de siges at ligge paa hver sin Side af Porten; dernæst maa man antage, at Porten skulde flyttes fra Nordfløjen til Vestfløjen.

Alt Arbejde har dog ikke ligget stille i Frederik II's første Regeringsaar; men det synes kun at dreje sig om indvendige Forandringer i Kgl. Majestæts Hus. Af Rentemesterregnskabet ses, at 9. Oktober 1562 blev der betalt 30 Daler til Marcus Hees, Borger i København, for 100 store udvalgte „Vognskud“ [1], som kom til Krogen, og 26. November 1563 fik Frands Skriver paa Krogen 300 Mark at udgive til Snedkere og andre Haandværkere. Endnu i 1565 blev der købt 30 Vognskud[2]. Men under Krigen med Sverige var det mere nødvendigt at styrke Krogen som Fæstning. Derfor blev det store Hjørnetaarn bygget, og derfor fik det det barske og trodsige Udseende, som skiller det saa stærkt fra de øvrige Dele af Slottet. Først da Krigen var endt, og Indtægterne af Øresundstolden atter flød rigeligere, kunde der være Tale om at bygge et saa pragtfuldt og kostbart Slot som Kronborg. Dog var Byggeplanerne fra først af noget mere beskedne, end de senere blev. Navnlig synes den nye Kongebolig i Nordfløjen at have beholdt meget fra Krogens Tid ved den første Ombygning, som Bygmesteren Hans van Paeschen udførte i 1574. Det viser Hans Kniepers Billede (S. 49), hvor man baade ser den løjerlige Opbygning over Vægtergangen og de to gamle Spir over Karnaptaarnet og Trappetaarnet i det indvendige Hjørne. I 1580 begynder Kronborgs anden Byggeperiode, hvor alle Façader beklædes med skaanske hugne Sten og Taget tækkes med Kobber[3]. Dermed var Forvandlingen fuldbyrdet fra det middelalderligt skumle Krogen til det lyse straalende Renæssanceslot, som vi regner for en af vore største nationale Skatte.

[1] Vognskud er udsøgt, knastfrit Egetræ, som blev brugt til Paneler og andet Snedkerarbejde.

[2] Øresunds Toldregnskab.

[3] Kronborgs Bygningshistorie er skildret i Værket „Helsingør i Sundtoldstiden“ I, S. 251—326; men denne Fremstilling, som er skrevet, førend Slottet blev restaureret, indeholder som Følge deraf adskillige Fejl.

FREDERIKSBORG AMTS KIRKEKLOKKER

Af ERLAND GRIBSØ

Til Danmark kom Brugen af Kirkeklokker sammen med Indførelsen af Kristendommen. Da den første Kirke var blevet opført i Hedeby af Ansgar, hører vi, at der snart efter rejste sig Modstand mod den nye Tro, idet Hedningerne var misfornøjede med, at de gode Landvætter blev fordrevet ved Lyden af Klokkerne. Det varede dog ikke længe, før Præsten, som var blevet forjaget, atter vendte tilbage og fik Tilladelse til igen at sammenkalde Menigheden ved Klokkeringning.

Fra denne Tid er der dog ikke bevaret nogen Klokker i Danmark, og i det hele taget er det kun faa af de nuværende Klokker, som gaar tilbage til Middelalderens første Aarhundreder. Som den ældste regnes Klokken i Smollerup Kirke ved Viborg, der af Uldall sættes til Tiden omkring 1100—1150.

Mange Ting har virket sammen til, at Antallet af middelalderlige Klokker er blevet formindsket. De lange Tiders Brug har i Almindelighed gjort deres til, at Klokkerne blev nødt til at omstøbes, og sær-

De her meddelte Indskrifter er alle undersøgt paa Stedet, væsentligst i Tiden 1922—24. I de Aar, Indsamlingen og Bearbejdelsen af Inskriptionerne foretoges, blev mit Arbejde støttet af Det Classenske Fideicommis, Den grevelige Hjelmstjerne-Rosencroneske Stiftelse, Frederiksborg Amts Spare- og Laanekasse, Spare- og Laanekassen for Frederikssund og Omegn samt Carl Krarups Dampskibsexpedition, København. For denne Hjælp bringer jeg min bedste Tak. Ved Tilrettelæggelsen har Magister Victor Hermansen, Nationalmuseet, bistaaet og givet supplerende Meddelelser fra Kirkeregnskaberne. Ogsaa herfor takker jeg. E. G.

lige Lejligheder som Sørgeringning over Landets Konger og Dronninger forøgede Tallet paa de brustne Klokker. Dertil kom, at Ildsvaader, som hjemsøgte Kirkerne, Fjender, som gjorde Krigsbytte, og Landets egen Regering, som havde Brug for det værdifulde Malm, ogsaa berøvede Kirkerne adskillige Stykker.

Ved Herredagen i Odense 1526 fik Kongen Tilladelse til at lade tage alle de Klokker, der kunde undværes fra Kirkerne, til at støbe Bøsser af til Rigens Behov og Nytte. Det blev fortolket saaledes, at hvis en Kirke havde to Klokker, skulde den aflevere den største, men hvis den havde tre, skulde den afgive den største og mindste. Vilde en Kirke beholde sine Klokker, kunde den faa Lov til det mod for hvert Skippund Klokkemalm at aflevere $1^1/_2$ Skippund raat Kobber.

Listerne over de indkrævede Klokker findes bevaret og viser, at der ialt indkom omtrent 1100 Klokker fra hele Riget til en samlet Vægt af ca. 375000 kg. For det nuværende Frederiksborg Amts Vedkommende blev der afleveret een Klokke fra hver af de følgende Kirker: Bloustrød, Birkerød, Gerlev, Skullelev, Skiby, Kundby, Krogstrup, Ferslev og Ourø, der altsaa da har haft to Klokker, medens de øvrige Kirker antagelig kun har haft hver en Klokke, eller ogsaa indløst dem, men i saa Fald er der dog ikke bevaret noget herom.

I 1601 skulde Christian den Fjerde skaffe groft Skyts til Rigets Befæstning paa Grænserne og Skibs-Armadaen, og han fik da Rigsraadets Samtykke til at skaffe sig det fornødne Materiale ved at indkræve saa mange Klokker, som Landsbykirkerne kunde undvære. Havde en Kirke mere end een Klokke, skulde den aflevere dem, men dog ikke den største, som den fik Lov at beholde. Var Sognene saa store, at der behøvedes mere end een Klokke, kunde de altid senere blive forsynet dermed efter deres Formue og Lejlighed. Udbyttet af denne Klokkeskat var ikke saa stort som af den forrige, hvad der skyldtes, at den kun blev taget fra de Kirker, som Kronen havde Kaldsret til. Der blev efter de bevarede Lister indleveret 93 store og 64 smaa Klokker samt 1860 kg Kobber i Afløsning, tilsammen 56698 kg Malm.

Alle disse Klokker blev dog ikke omstøbt, og i 1617 udgik der et Kongebrev om, at de Sogne, som vilde anskaffe sig nye Klokker, skulde bestille dem hos Skriveren paa Kobbermøllen ved Kronborg, eftersom der her laa et stort Antal. Prisen skulde være den samme som andetsteds, og Køberne kunde opgive, hvorledes de ønskede Klokkerne med Hensyn til Størrelse og Vægt.

Man kan derfor træffe Klokker, som efter deres Indskrifter er støbte til helt andre Kirker end dem, de nu hænger i. Det gælder saaledes en Klokke i Asminderød, en i Oppesundby og en i Tjæreby.

Fra Frederiksborg og Kronborg Len blev der afleveret Klokker fra: Strø, Melby, Torup, Skævinge, Lille Lyngby, Kregme, Vinderød, Tjæreby, Ølsted, Lynge, Uggeløse, Hjørlunde, Oppesundby, Udesundby, Sigerslev, Uvelse, Herlev, Lillerød, Grønholt, Gørløse, Ølstykke, Snodstrup, Skullelev, Kyndby, Gerlev, Skiby, Ourø, Krogstrup, Ferslev, Nøddebo og Alsønderup, medens Græse gav et Skippund Kobber i Stedet for sin.

Det, der gjorde Klokkerne saa eftertragtede, var deres Materiale, som kunde anvendes ved Støbning af Malmkanoner. Christian den Fjerde har givet følgende Opskrift: Naar man vil støbe en Klokke, som skal have god Klang, da skal man til hver fire Skippund (d. v. s. 20 Lispund eller 320 Pund) rent Kobber sætte et Skippund Tin til. Et lignende Blandingsforhold mellem Kobber og Tin (20 %) anvendtes senere paa Frederiksværk, hvor der til store Klokker brugtes 15—20 Pund engelsk Tin paa 100 Pund Gar- eller andet Kobber, til mindre Klokker 20—25 Pund. Derimod har man næppe blandet Sølv i Malmen, saaledes som Sagnene véd at fortælle. Rundt omkring i Landet kender den folkelige Overlevering et Rim om en svigefuld Klokkestøber, der fik udleveret Sølv til sit Værk, men selv beholdt det, og om Klokken, der hævnede sig. I Frederiksborg Amt fortælles dette om et Sted i Slagslunde Sogn, Klokkekildebakke, hvor der engang laa en Kirke. Klokkestøberen skulde støbe tre Klokker hertil og fik Sølv og Messing, men brugte kun Kobber og Bly. Da Klokkerne var paa Plads og begyndte at ringe, sang den ene af dem, som hed Susanne, imidlertid:

Sølv og Messing
det fik Hr. Essing,
Kobber og Bly
han satte deri.

Anna og Johanne
vil I med?
For nu flyver
Susanne.

Og dermed fløj den ud af Lydhullet og sank ned i Jorden ved Foden af Bakken. En Kilde sprang frem paa Stedet, og den Dag i Dag kan man høre Klokken ringe i den.

Folkesagnets Opfattelse af Kirkeklokkerne næsten som levende Væsener er i og for sig letforstaaelig. I Middelalderen fik Klokkerne ofte deres eget Navn — det vil sige den Helgens, til hvem de var indviet — og deres Indskrifter taler gerne i Jeg-Form. Ved en særlig Handling blev Klokkerne indviet til deres Tjeneste og endnu efter Reformationen levede denne „Klokkedaab". Peder Palladius ivrede mod den og kaldte den en Daarlighed, som Djævelen havde fundet paa til at beklikke og bespotte vor Daab med. I Kraft af denne Indvielse var Klokkerne gjort hellige, og Klokkerust og Klokkefedt var efter Folketroen virksomme Midler mod Sygdomme. Digtet om Kirkeklokken i Farum bygger saaledes paa en virkelig Begivenhed, og det skal ikke være saa mange Aar siden, at der en Nat ved Nymaane blev taget Klokkefedt i Blidstrup Kirketaarn.

Klokkerne havde Mæle, naar de kaldte Menigheden til Gudstjeneste, naar de meldte om Bryllup og Begravelse, naar de gjorde Allarm mod Fjenden, naar de paakaldte Hjælp mod Ildsvaade. Men de førte ogsaa en anden og mere dæmpet Tale. Igennem deres Indskrifter beretter de om deres egen Historie, hvem der støbte dem, hvem der bekostede Anskaffelsen, nævner Navne paa betydelige Mænd og paa Personer, som nu ikke længer kendes, men engang spillede en Rolle. Disse Oplysninger er imidlertid ikke saa lette at faa. Klokkerne hænger ofte vanskeligt tilgængelige og er i mange Tilfælde alt andet end lette at læse. Adskillige er paa Latin og med en anden Skriftart end den nu brugelige; Fejlstøbninger kan ogsaa volde Vanskeligheder ved Forstaaelsen.

Historisk Samfund har derfor ment, at en Oversigt over Amtets Klokkeindskrifter vilde have sin store Interesse og kunde være til

Nytte for dem, der interesserer sig for deres Sogns Historie. Vel findes der et stort Værk af F. Uldall om vore middelalderlige Kirkeklokker, men det omfatter ikke de senere Aarhundreders Klokker, og en Afhandling af den flittige Industrihistoriker C. Nyrop, der har samlet mange nyttige Efterretninger, men kun bygget paa Litteraturstudier.

En Gennemgang af alle Amtets Klokkeindskrifter vil derfor give adskilligt mere end disse to Forgængere og tjene til at forøge vor Viden om et ejendommeligt og interessant Kirkeinventars Udvikling gennem Tiderne.

ALSØNDERUP (STRØ HERRED)

Lille Klokke: *anno d(omi)ni m cccc lviii ten torsdau nest efter corpus xpi (Christi) maria tillof d(omi)n(u)s ioha(n)es roma.* Dvs.: I Herrens Aar 1458 den Torsdag næst efter Kristi Legemsfest Maria til Lov Hr. Hans Rom.

Kristi Legemsfest fejres den første Torsdag efter Trinitatis Søndag og var i 1458 den 1. Juni. Klokken er altsaa støbt den 8. Juni 1458. Hr. Hans Rom er sikkert en Præst, maaske en Romafarer.

Paa Klokkelegemet findes tre smaa Relieffer, det ene forestillende Evangelisten Johannes med Ørnen, det andet Sct. Hjælper, det tredje den hellige Birgitte af Vadstena. Det første, som viser Præstens Navne- og Værnehelgen, er sikkert et Pilgrimstegn ligesom de to andre. Særlig Interesse har det andet, der fremstiller en fuldt paaklædt, kongekronet Kristus, staaende foran sit Kors, og antagelig er et Pilgrimstegn fra den berømte Valfartskirke Kliplev i Sønderjylland, hvor Sct. Hjælper blev dyrket.

Klokkestøberen har ikke signeret sit Værk, men er muligvis, efter Indskriftens Typeformer at dømme, den Hans Henriksøn (Johannes Henrici), der kendes fra andre, lidt yngre Klokker.

Store Klokke: *sante vit is myn naem heinricus de borch me feset anno domini m v^{c} xiii.* Dvs.: Hellig Vit er mit Navn. Henrik fra Borch gjorde mig i Herrens Aar 1513.

Sct. Vitus' Dag, kendt fra Danmarkshistorien ved, at det var paa denne, at Valdemar den Store indtog Arkona 1169 og Valdemar Sejr vandt ved Reval 1219, er den 15. Juni.

1602 afgav Kirken en Klokke paa $2^1/_2$ Skippund 14 Lispund.

ANNISSE (HOLBO HERRED)

Lille Klokke: *Gloria in excelsis Deo me fecit Friderich Holtzmann Hafniæ.* Dvs.: Ære være Gud i det høje. Friderich Holtzmann gjorde mig i København.

Paa Klokkelegemet findes Frederik den Fjerdes kronede Navnetræk, og Klokken er altsaa støbt i hans Tid. Kirkens Regnskab for 1722 oplyser, at den mindste Klokke, som var revnet og vejede 1 Skippund 6 Lispund 8 Pd., blev omstøbt af den kongelige Gjetmester Friderich Holtzmann i København, hvorved den kom til at veje 3 Lispund mere.

For Omstøbningen af den nye Klokke, som blev prøvet ved 24 Timers idelige Ringning, betaltes 59 Rdl. 54 Skill.

Store Klokke: *Soli Deo gloria in excelsis Deo Støbt 1641. Omstøbt paa Frederiksværk 1860 ved Krog.* Indskriftens første, latinske Del betyder: Gud i det høje alene Æren. Efter Præsteindberetningen fra 1758 lød Indskriften: Soli Deo Gloria in Excelcis Deo. Aus dem Feuer bin ich geflossen Hans Meyr in Helsingöer hat mich gegossen. Anno 1641.

ASMINDERØD (LYNGE-KRONBORG HERRED)

Store Klokke: *aspice nos que faue miseris dux gentis olaue iohannes de vastenoiue me fecit anno domini m v xi.* Dvs. Se ned til os og vær os arme naadig, Olaf, Folkets Fører! Johannes de Fastenove gjorde mig i Herrens Aar 1511.

Den første Del af Indskriften er et latinsk Vers, et saakaldt „leoninsk Hexameter", hvor Ordene „faue" og „olaue" danner Rimet. I Aarsangivelsen mangler Forkortelsen (c) for Hundrede (centum).

Lille Klokke: *Hielp os Gud altid Er Gud med os hvem kand wer y mod os Thene Klock skal til Helsing som liger y Løf Herit som Iens Degen lod støbe oc hans Stoldbroder som ere Kirck weri med hanem Støpt til Kiøbing haffven af Lavris Matsen kongelig Maiestatis Bøsstøber Anno M D LIII.*

Den lange, trelinjede Indskrift viser klart, at Klokken oprindelig er støbt til Helsinge Kirke i Løve Herred (Holbæk Amt), hvor netop paa den Tid Jens Christophersen var Degn. Ved Klokkeskatten i 1602 er Klokken sikkert blevet afleveret, men ikke omsmeltet, og senere blevet afhændet til Asminderød Kirke. I Helsinge hænger nu dels en middelalderlig Klokke, dels en fra 1651, og sidstnævnte er troligvis en Erstatning for den i 1602 afgivne.

BIRKERØD (LYNGE-KRONBORG HERRED)

Lille Klokke: *Die Segen des Heren macket rick ane Mwe 1583 Iar got mi Michel Dibler dat is war.* Dvs.: Herrens Velsignelse gør rig uden Møje. I det 1583. Aar støbte Michel Dibler mig, det er sandt.

Under den plattyske Indskrift, hvis sidste Del rimer, staar Kirkeværgernes Navne: Andres Nielsen, Christofer Iensen, ledsaget af Bomærker.

Store Klokke: *Hør ieg kalder dig till Gud kom oc hør hans hellige Bud Henrich Tomasøn Sognepræst oc Kirckewerger 1664 Soli deo gloria in exselsis deo. Mefecit Hans Meyer Anno 1664.* Dvs.: Gud alene Æren i det høje. Hans Meyer gjorde mig i Herrens Aar 1664.

Paa Klokkelegemet findes et kronet Navnetræk og Aarstallet 1664 henvisende til Kirkens Ejer, Dronning Sofie Amalie, der efter Corfits Ulfeld kom i Besiddelse af Hørsholm, hvorunder Birkerød Kirke hørte. Præsten er den fra Kronborgsammensværgelsen bekendte Henrik Thomsen Gerner, der fik Kaldet i 1657 og døde som Biskop i Viborg 1700.

1528 afgav Kirken en Klokke.

I Kapellet paa den nye Kirkegaard hænger i en Tagrytter en Klokke med Indskriften: *Støbt af B. Løw & Søn, København. Bekostet af Birkerød Kommune til Birkerød Kapel Aar 1929.*

BLIDSTRUP (HOLBO HERRED)

Lille Klokke: *anno domini m cd lxxxxi cu(m)pletum est h(oc) op(u)s in esrom.* Dvs.: I Herrens Aar 1491 er dette Værk fuldendt i Esrom. Indskriften, som mellem Ordene „cu(m)pletum" og „est" har et Aftryk af en Brakteat, slutter med Støberens Mærke, der ogsaa findes paa Klokkelegemet. Det viser, at Mesteren var Oluf Kegge.

Store Klokke: *Omstøbt paa Frederiksværk af V: Gamél 1840.*

BLOUSTRØD (LYNGE-KRONBORG HERRED)

Store Klokke: *Støbt af I. C. & H. Gamst Kiøbenhavn Anno 1832.*

Lille Klokke: *De Smithske Støberier i Aalborg gjorde mig. Jeg støbtes større Aar 1921. Olsen, Tornegaard, begyndte og Blovstrød Menighed fuldendte Værket den 12. Juli 1921, da Provst Nicolaj Trojel i 25 Aar havde været Sognepræst i Blovstrød. Jeg vil love Herren saalænge jeg lever.*

Klokken bar, før Omstøbningen, følgende Indskrift: Støbt af I. C. & H. Gamst Kiøbenhavn Anno 1836.

Præsteindberetningen 1758 meddeler, at den store Klokke bar Indskriften: „Bernaerdus es minen name anltin qvilthout ende woutes qvaijvalch maecken my int jaer m cccclxxii"; og højere oppe: „S. Pieter up Dic", dvs.: Bernhard er mit Navn. Anltin Qvilthout og Woutes Qvayvalch gjorde mig i Aaret 1472 — Sct. Peter up Dic.

Den lille Klokke: Ao. 1678 in Julio der Hr. Mads Mogensen Romsdal var Sogne Præst udi Bloustrød og Lillerød, og Bodel Rasmussen og Søfren Pedersen var Kirkeværger, blev denne Klocke

støbt af Stephan Scherrenbein Rohtgeter i Kiøbenhavn paa Kirkens Bekostning.

1528 afgav Kirken en af sine Klokker.

DRAABY (HORNS HERRED)

Store Klokke: *De Segen des Heren maket rick ane Moe Anno 1565 goedt mi Gert van Mervelt.* Dvs.: Herrens Velsignelse gør rig uden Møje. I Aaret 1565 støbte Gert van Mervelt mig.

Lille Klokke: *Verbvm Domini manet in æternvm Borchard Gelgether me fecit anno Domini 1600.* Dvs.: Herrens Ord bliver i Evighed. Borchard Gelgether gjorde mig i Herrens Aar 1600.

EGEBÆKSVANG (TIKØB SOGN, LYNGE-KRONBORG HERRED)

Kirken, der blev indviet den 8. August 1897, har een Klokke med Indskriften: *De Smithske Støberier i Aalborg gjorde mig i Aaret 1931 til Kirken i Egebæksvang.* Paa Klokkelegemet staar:

Velsign, o Gud, min Klokkesalme
En Præst med Viv gav mine Malme.

Tidligere fandtes en Klokke støbt af Staal 1896, med Indskriften: Geg. v. Bochumer Verein, Bochum 1896. Paa Klokkens Side var Aarstallet gentaget.

ESBØNDERUP (HOLBO HERRED)

Store Klokke: *Gloria in excelsis Deo Me fecit Friderich Holtzmann Hafniæ 1726.* Dvs.: Ære være Gud i det højeste. Friderich Holtzmann i København gjorde mig 1726.

Paa Klokkelegemet findes Frederik den Fjerdes Navnetræk.

Lille Klokke: *1906. Kongen døde — Klokken klang over Land med Sørgesang, Malmet bristed — Malmet ringer atter over Land — det klinger: Hosianna og Haleluja! Støbt af M. & O. Ohlsson i Lybeck.*

Den gamle Klokke, som revnede ved Sørgeringningen over Kong Christian den Niende, bar Indskriften: kateline es mine name miin luut sy god bequame daneel michiel maecten mi anno d(omi)ni m cccc vi iacop ioseeps. Dvs.: Katerine er mit Navn. Min Lyd være Gud behagelig. Daniel og Mikael støbte mig i Herrens Aar 1406. Jacob Josefs(søn).

Indskriften endte med en lille Figur af en Drage og havde i Klokkenavnet en Fejlstøbning, idet der i Stedet for et r var kommet et l i Katerine. Foroven paa Kronepladen stod med Versaler indridset i Malmen: Schoore III: VII, hvis Betydning ikke er klar. Snarest var det en senere Vægtangivelse.

Hvad der er blevet af den gamle Klokke, lader sig ikke med Sikkerhed sige, skønt det kun er forholdvis faa Aar siden, at den forsvandt.

En københavnsk Grosserer købte Klokken for at redde den fra Smelteovnen og erklærede i en Polemik i et af Amtets Blade, at Klokken ikke var tabt for Sognet, fordi han havde erhvervet den. Han kunde tænke sig at rejse en Klokkestol paa sin Ejendom i Dronningemølle og hænge Klokken op dér, men det blev imidlertid ikke til noget. I Sognet har man ikke kunnet følge Klokkens Skæbne videre, men efter en Oplysning fra Nationalmuseet fandtes den endnu i 1910 hos Klokkestøberfirmaet B. Løw & Søn i København. En Henvendelse til Ejeren bekræftede denne Meddelelse, idet han oplyste, at Klokken var blevet indsendt til det nævnte Firma for at blive repareret, men at den forsvandt paa Værkstedet. Fra Klokkestøberfirmaet svarede man paa Forespørgsel, at man ikke saa sig i Stand til at oplyse noget om Sagen — og dermed maatte Efterforskningen indstilles. En meget senere Avisartikel vil vide, at Klokken blev solgt under Verdenskrigen til en tysk Kanonfabrik og endte som tysk Skyts.

Kirkens Regnskab for 1726 oplyser, at den største Klokke var revnet og derfor blev indsendt til Omstøbning hos den kongelige Gjetmester Friderich Holtzmann, som fik 156 Rdl. 44 Skill. for Arbejdet. Den gamle vejede 4 Skippund 10 Lispund 8 Pund, den nye

5 Lispund 8 Pund mere. Den blev prøvet ved 24 Timers idelig Ringning, hvortil der blev anskaffet og ganske forslidt et nyt Reb.

FARUM (ØLSTYKKE HERRED)

Den lille Klokke er ganske uden Indskrift og sikkert omstøbt i ret ny Tid, efter 1758, af en ældre. I Følge Præsteindberetningen fra dette Aar, som er benyttet i Hofmans Fundationer, bar den gamle Klokke følgende Indskrift:

Salve virgo pia, salve cum prole Maria Clarior aurora pro nobis jugiter ora Johannes Falkenovæ me fecit 1517. Dvs.: Hil dig fromme Jomfru. Hil dig med dit Barn, Maria, mer straalende end Morgenrøden. Bed bestandig for os. Johannnes Fastenove gjorde mig 1517.

Begyndelsen af Indskriften danner to leoninske Hexametre og svarer nøje til andre af Fastenoves Klokker.

Store Klokke: *Støbt af H. C. Gamst i Kjøbenhavn 1801. Omstøbt i Anker Heegaards Etablisement paa Frederiksværk 1884.*

Det var denne Klokke, der omtales i C. J. Boyes bekendte Digt: Kirkeklokken i Farum.

FERSLEV (HORNS HERRED)

Lille Klokke: *ave maria gracia plena dominus tecum benedicta tu inmulieribus et benedictus fructu(s) ventris tui ihesus cristus amen ano do(min)i m⁰cd⁰xxv⁰*. Dvs.: Hil dig Maria, fuld af Naade. Herren er med dig, du velsignede blandt Kvinder, og velsignet er dit Livs Frugt, Jesus Kristus, Amen. I Herrens Aar 1425.

I Indskriften er indføjet tre ens Aftryk af Klokkestøberens Segl, 2,8 cm i Tværmaal, med en Fremstilling af en Klokke og med en latinsk Majuskel-Omskrift: S: Hinricus Nicolai, dvs. Henrik Nielssøns Segl.

Store Klokke: *help ihesus maria anna oc sanct l svanna oraprronbes.*

Naar den sidste Del af Indskriften rettes (Susanna ora pro nobis),

lyder den i Oversættelse: Hjælp Jesus, Maria, Anna og Sanct Susanna. Bed for os.

I Indskriften er efter Bogstavet l indskudt et Støbermærke, som viser, at Klokken skyldes Lavres Hansen. Hans øvrige Arbejder stammer fra Tiden o. 1500—1525 og har i de fleste Tilfælde den samme Paakaldelse i Indskrifterne. Ved Anbringelsen af Støberens Mærke og Forbogstav — thi l'et er næppe en Forkortelse for Laurentius — har denne Klokke dog faaet en noget forvansket Form af Indskriften.

1528 maatte Kirken afgive een Klokke, og 1602 atter een, sidstnævnte paa 19 Lispund.

FREDENSBORG SLOTSKIRKE

Kirken, der blev indviet den 11. Oktober 1726, har to Klokker, en større og en mindre, med samme Indskrift: *Me fecit Friderich Holtzmann 1725*. Begge er desuden prydet med Frederik den Fjerdes kongekronede Navnetræk.

FREDERIKSBORG SLOTSKIRKE

Ved Slottets Brand i 1859 blev de fem gamle Klokker, som sammen med Klokkespillet fandtes i Taarnet ved Slotskirken, ødelagt, men deres Indskrifter kendes gennem Rasbechs Beskrivelse fra 1832.

Den første bar en Indskrift „med gammel, utydelig Munkeskrift": almi pontificis nicolai facta honorem (honoris) anno subscripto sit nola (sic tuba) fusa divo, iohannes fastenovie me fecit anno domini 1512. Gengivelsen, der næppe er helt paalidelig og som i Parenteserne sikkert giver Rasbechs Forslag til andre Læsemaader, svarer ret nøje til et Par andre af Fastenoves Klokker fra omtrent samme Tid (S. Nicolai Kirke i København 1511, Vigersted 1515, S. Nicolai Kirke i Skelskør 1516). Utvivlsomt stammer da denne Klokke ogsaa oprindelig fra en Kirke indviet til S. Nicolai, men hvilken kan næppe udfindes.

Indskriften kan gengives saaledes: Til Ære for den hulde Biskop Nicolaus være Klokken støbt i efternævnte Aar. Johannes Fastenove gjorde mig i Herrens Aar 1512.

Den anden Klokke var et Arbejde af samme Støber og bar Indskriften: hæc tuba cunctorum mollit sensus populorum iohannes fastenovie me fecit anno 1512. s d iesperi p s h z c. Den første Del er et leoninsk Hexameter, der genfindes paa Mellemklokken fra 1511 i Roskilde Domkirke, hvorimod den sidste Del af Indskriften næppe kan forklares. Antagelig er det Forkortelser af Navne paa Personer, som har været knyttet til den Kirke, der først har ejet Klokken. Indskriften kan gengives saaledes: Denne Basun (Klokke) blødgør alle Folks Sind. Johannes Fastenove gjorde mig i Aaret 1512.

De to Fastenove-Klokker har sikkert allerede været paa Frederik den Andens Slot, hvor det i en Inventarliste fra 1597 hedder, at der i Spiret var et Sejerværk samt to store og to mindre Klokker. De andre Klokker stammer derimod, som Aarstallene viser, fra Christian den Fjerdes Slotskirke.

Den tredje Klokke bar under en Gengivelse af Kongens Vaaben Christian den Fjerdes latinske Titel: Christian IV Dei Grat. Dan. Norv. Vand. Goth. Rex, Dux Schlesw. Holsat. Stormar. & Ditm. Comes in Oldenburg & Delmenhorst, og paa Randen: Convoco viventes, qvando fit concio sacra, defleo defunctos, cum tumulantur humo. Si Deus pro nobis, quis contra nos. Borchart Gelgiesser me fecit Anno Domini 1613. Dvs.: Jeg sammenkalder de levende, naar der holdes hellig Forsamling, jeg begræder de døde, naar de stedes til Jorden. Hvis Gud er for os, hvo kan da være mod os. Borchart Gelgiesser gjorde mig i Herrens Aar 1613.

Den fjerde og største af Klokkerne havde Indskriften: Durch das Feuer und Hitz bin ich geflossen Meister Claves van Dam hat mich gegossen Anno 1614. Dvs.: Gennem Ild og Hede er jeg flydt, Mester Claus van Dam har mig gydt i Aaret 1614.

Ved denne Indskrift er der den Mærkelighed, at Aarstallet og Mesternavnet ikke passer sammen, saa at man maa antage, at der her foreligger en Fejllæsning. Claus van Dam virkede nemlig meget

senere, i 1640'erne, og var knyttet til København. I 1614 blev der ganske vist støbt en Klokke til Frederiksborg, idet der i Christian den Fjerdes Dagbog er noteret under den 20. December, at Timeklokken til Frederiksborg da blev støbt i Kronborg Gjethus. Og en Helsingørborger skriver „1615 den 9. Februar var jeg Tuve Jensen med at drage den store Klokke fra Gjethuset og ud til Frederiksborg ad den nye Vej, som var en Slaaklokke, var der 12 Par Heste for hende siden derfra og til Frederiksborg". Men ogsaa i 1647 blev der af Claus van Dam leveret en Klokke til Frederiksborg. Det er derfor tænkeligt, at Klokken fra 1614 er blevet omstøbt i 1647 med Gentagelse af den gamle Indskrifts Aarstal, og at det er dette, Rasbech har set, medens han ikke har været opmærksom paa det senere; men det kan naturligvis ogsaa være, at der foreligger en direkte Fejllæsning af 1614 for 1647.

Den femte Klokke, „Specieklokken", blev efter Christian den Fjerdes Dagbog støbt i København den 3. April 1618. Ved Støbningen af denne, den store Timeklokke, gav Kongen „Gethersvendene" 4 Rosenobler i Drikkepenge. Indskriften lød: Christian der 4, König zu Dänmark und Norwege, hat durch Hartwig Qvillichmeyer mich lassen giessen, dasz sich die Leute nach meinen Klanck kønnen richten, und zur Busse stundlich sich schicken und froe und spät, wan sie mich høren klingen, sollen sie alsobald Gott loben und singen, auch fleiszig achten und bedencken, wie eine Stunde hastig seinen Lauf thut endten, und dieselbe zurycke nicht wendet, also auch des Menschen Leben sich bald endet, derhalben, wan du auf meinen Klang Achtung thuest geben, so betrachte dies alles mit Fleisze daneben. Anno 1618.

Dvs.: Christian den Fjerde, Konge til Danmark og Norge, har ladet mig støbe ved Hartwig Qvillichmeyer, for at Folket kan rette sig efter min Klang og hver Time gøre sig rede til Bod, og tidlig og silde skal de, naar de hører mig klinge, straks prise Gud og synge, ogsaa flittigt agte og betænke, hvorledes en Time hastigt ender sit Løb og aldrig vender tilbage, paa samme Maade er ogsaa Menneskets Liv snart til Ende, derfor: naar du giver Agt paa min Klang, saa betragt tillige alt dette med Flid. I Aaret 1618.

Paa Klokkelegemet fandtes Kongens Vaaben og latinske Titel, og paa Slagringen sad 30 Sølvmønter og Skuepenge fra hans Regeringstid. Deraf fik Klokken sit Navn. Den var fladtrykt og blev brugt som Slagklokke til Slotsurets Timeslag, hvad der forklarer Indskriftens Formaninger.

1621 blev der i Taarnet opsat et Sangværk, forfærdiget af Orgelmager Johannes Heckelow fra Nordthusen, men allerede 1629 blev det taget ned igen for saa i 1633 at blive erstattet af et nyt, hvortil Felix Fuchs støbte 16 nye Klokker. Ved Slotsbranden i 1859 blev ogsaa Christian den Fjerdes Klokkespil ødelagt, og efter Branden tog man sig da for baade at skaffe Erstatning for de Klokker, der havde tjent til Slotskirkens Brug, og for dem, der havde haft Plads i Sangværket.

I Klokketaarnet hænger nu atter fem Klokker, af hvilke dog de tre hører til Taarnuret, medens kun de to anvendes til Gudstjenesterne.

Den første Klokke bærer Indskriften: *Den hedeste Lue har ingen Magt, Hvor Husets Grundsteen i Gudsfrygt er lagt.* Den blev støbt i 1863, men omstøbt 1896.

Den anden Klokke bærer et firlinjet Vers:

Kongen og Folket i Fromhed paany
Kirken lod bygge og taarne mod Sky
Thi er det med Tak til Gud hver Gang
Jeg atter kalder til Bøn og Sang

Den tredie Klokke bærer Indskriften:

Ilden som smelted Klokker og styrted Taarne ned
prøvede Danekongens og Folkets Kærlighed.

Den fjerde Klokke har Indskriften:

Beskærm o Gud ved din Naade stærk
Det her fuldbragte Enigheds Værk

De fire Klokker, eller rettere de tre, er ens udsmykket og alle ligesom den femte „*Støbt i Anker Heegaards Etablisement paa Frederiksværk ved I. Krog 1863*".

Den femte og største Klokke, der er Slagklokke, bærer Indskriften: *Danmarks Konge og hans Folk lod mig støbe til det gienreiste Frederiksborg Aar 1862*" og Verset:

I Luerne nedsank til Danmarks Sorg
Med Taarne og Klokker den stolte Borg
Af Ilden igienfødt minder min Røst
Hver Time om Herren, om Sorg og Trøst.

H. C. Andersen og Carl Ploug, i Samarbejde med J. J. A. Worsaae, har skrevet Versene til de nye Klokker, medens Christian Richardt skrev de Vers, der findes paa det nye Sangværks Klokker, fra 1886. Om dette sidste har Museumsinspektør V. Holck skrevet en udførlig Beretning, til hvilken der henvises.

FREDERIKSBORG FRIMENIGHEDS KIRKE

Kirken, der er opført 1909, har kun een Klokke, ophængt i en Træstabel paa Kirkegaarden. Klokken, der oprindelig var støbt til Sangværket paa Slottet, har Indskriften: *De Smithske Klokkestøberier i Aalborg gjorde mig Aar 1909*, og paa Klokkelegemets to Sider: *Alle eje vi Salme Røster, Sang om en Fader, Frelser, Trøster. — Bringe de budne, som færdes dernede, Budskab fra oven, at alt er rede.* Endvidere er indhugget: *Fra Høve, Havrebjerg og Stevns Frimenigheder 1910.*

Versene er skrevet af Chr. Richardt.

FREDERIKSSUND (UDESUNDBY. LYNGE-FREDERIKSBORG HERRED)

Lille Klokke: *Iohan Peter Hornhawer. Fridrichs Wærk Anno 1798.*

Store Klokke: *Støbt af I. C. & H. Gamst. Kiøbenhavn Anno 1831.*

Efter Præsteindberetningen 1773 havde Kirkens Klokker Aarstallene 1579 og 1634.

Regnskabet for 1634 oplyser, at der blev betalt 16 Mark i Vognleje for at føre den gamle Klokke til Helsingør, hvor den blev om-

støbt af M. Hans Kiemner Rotgeter. Samtidig med at den blev ophængt, blev den lille Klokke „ombundet" og flyttet.

1602 afgav Kirken en Klokke paa 1 Skippund 9 Lispund.

FREDERIKSVÆRK

Kirken, der blev indviet i 1911, har kun een Klokke. Oprindelig blev den brugt til at ringe med, naar Arbejdet paa Værkerne skulde begynde, og den havde sin Plads i en Stabel paa Norske Bakke. Senere blev den Byklokke og ophængtes i en Træstabel ved Tinghuset. Den bærer Indskriften: *Me fecit Henr. Hornhaver Soli Deo gloria*, dvs. Henrik Hornhaver gjorde mig, Gud alene Æren, og paa Klokkelegemet: *Friderichs Wærch Anno MDCCLVIII F: & C:*. De to sidste Bogstaver betyder Fabricius og Classen, Krudtværkets første Ejere. Klokken er støbt 1758.

GADEVANG (NØDDEBO SOGN, HOLBO HERRED)

Kirken, der blev indviet den 17. Januar 1904, har kun een Klokke. Den bærer Indskriften: *De Smithske Jernstøberier og Maskinværksteder i Aalborg gjorde mig 1903 for Kirken i Gadevang. — Det Herren er, som kalder saa med klare Klokketoner.*

GANDLØSE (ØLSTYKKE HERRED)

Store Klokke: *Anno Domini 1588 Gert Hardus Mervelt me ficit(!) Verbvm Domini manet in æternvm.* Dvs.: I Herrens Aar 1588 gjorde Gerhard Mervelt mig. Herrens Ord bliver i Evighed.

Lille Klokke: *Rectore M. Vvlfgango Rhvmanno rhetorices professore et templi Ganløs tvtore Me fecit Hartvicvs Qveilich Meier Anno Dom 1619.* Dvs.: Da Mag. Wolfgang Rhumann, Professor i Veltalenhed, var Rektor og Gandløse Kirkes Værge, gjorde Hartvig Qvellichmejer mig i Herrens Aar 1619.

Kirken ejes af Universitetet, og Klokkens Anskaffelse er derfor dateret efter, hvem der var Rektor. Oluf Wolfgang Rhuman døde af Pest 1636 i sit tredje Rektorat. En af hans Sønner var Rektor ved Slangerup Latinskole (1661—62) Arnold Rhumann, der døde som Professor ved Universitetet.

GERLEV (HORNS HERRED)

Lille Klokke: *piopmoplopmopmopmpoivipmopn.* Sammenstillingen afdisse Bogstaver er sikkert rent vilkaarlig og skal kun ligne en Indskrift. Paa Klokken findes to Støbermærker. Muligvis er den et Arbejde af Henrik Nielssøn fra Tiden omkring 1450.

Store Klokke: *Første Printz i Dannemark hvis Nahn(!) Carl lyde til een Tvnge for Gvds Ark lod mit Malm gyde 1714 Me fecit Hinrich Tessien.*

Over det firlinjede Vers staar Prinsens kronede Spejlmonogram. Som Ejer af Jægerspris var Prins Carl Patron for Gerlev Kirke.

1528 maatte Kirken aflevere een Klokke og 1602 atter een.

GILLELEJE (HOLBO HERRED)

Store Klokke: *Verbvm Domini manet in æternvm Borchard elgether(!) mefecit Twigge Lavrnizsen.* Dvs.: Herrens Ord bliver i Evighed. Borchard Gelgether gjorde mig. Twigge Lawrnizsen maa enten være Giveren, Kirkeværgen eller Præsten. Gilleleje Kirke er opført 1556. Samhørigheden med Søborg daterer sig fra 1585, men før den Tid havde Gilleleje sin egen Præst. I 1576 nævnes Hans Lauritsen som Præst dér (Wibergs Præstehistorie), og 1579 forekommer Navnet atter („den af Gilleleje selv valgte Præst Hans Lauritsen"). Lensmanden paa Kronborg fik i 1578 Befaling til at istandsætte Gilleleje Kirke (Trap), og fra Tiden deromkring stammer antagelig Klokken.

Lille Klokke: *Omstøbt 1719 og 1921.* Trods Indskriftens Ord er den lille Klokke helt ny og ikke omstøbt af en ældre. Den gamle

Klokke eksisterer nemlig endnu og bærer, efter Meddelelse fra Ejeren, Kunsthandler Bruun, Lyngby, følgende Versal-Inskription: Anno 1719 den 27. May hafver Sal. Ane Peder Ifnsens(!) i Gillelie(!) Molle(!) ladet denne Kloche omstobe(!).

GRÆSE (LYNGE-FREDERIKSBORG HERRED)

Store Klokke: *Anno 1644 er denne Klocke bekostet til Graese Kircke ynder vor nadigste Konnig Christian: den 4. welb. Hans Vlderich Gyldenlove Slodt H. offver Kronborg oc Friderichsb H. Søfren: Olvfsøn Sognep. til Graese oc Siersløf. Madts Lavritzøn Kircke Verge. Avs den Feyier bin ich geflosen M. Hans Meyer in Helschenor hat mich gegossen. Soli Deo gloria in excelcis Deo.* Dvs.: Af Ilden er jeg flydt, Mester Hans Meyer i Helsingør har mig støbt. Gud alene Æren i det højeste.

Hans Ulrik Gyldenløve, en af Christian den Fjerdes Sønner, var Slotsherre til Kronborg og Frederiksborg 1639—1645. Søren Olufsen var Sognepræst til Græse og Sigerslevvester 1641—55.

Lille Klokke: *Soli Deo gloria. Me fecit Iohan Barthold Holtzman Hafniæ Anno 1749.* Dvs.: Gud alene Æren. Johan Barthold Holtzman i København gjorde mig i Aaret 1749.

Paa Klokkelegemet findes Frederik den Femtes kronede Navnetræk.

Regnskabet for 1733 oplyser, at den mindste Klokke var revnet og derved havde mistet sin Resonans, men at Revnen var gennemfilet $^1/_4$ Tomme bred, saa at det ene Metal ikke rørte det andet, og Klokken endelig vendt i Akselen. Regnskabet for 1749 meddeler, at Klokken blev omstøbt af Gjetmester, Kaptajn Holtzmann, idet der til det gamle Metal, 2 Skippund 1 Lispund 8 Pund ÷ 10 % Afgang i Støbningen, blev sat til 11 Lispund 6 Pund, saa at Vægten blev 2 Skippund 8 Lispund 12 Pund. Ialt fik Holtzmann betalt 98 Rdl. 4 Mk.

Kirken skulde i 1602 afgive en Klokke paa 1 Skippund, men indløste den ved at give 1 Skippund Kedelkobber i Stedet.

GRÆSTED (HOLBO HERRED)

Lille Klokke: *Anno 1599 lod Her Jørgen Fransen och Laveriz Laverisen effter welbyrdig Diloff Holck Hoffvidtzmand paa Kronigborg Bevillie støbe denne Kloke till Græsted Kirke paa Kirkens Bekostning Borchard(us) Gellegether me fecit.*

Paa Klokkelegemet findes to Medailloner med Fremstilling af Pelikanen, der nærer sine Unger med sit Blod (Symbolet for Kristi Offerdød), een Medaillon med Fremstilling af Kristus paa Korset, og to Vaaben, henvisende til Lensmanden paa Kronborg (1595—1600) Ditlev Holck og hans Hustru Margrete Krabbe. Jørgen Fransen var Præst for Græsted og Maarum ca. 1584—ca. 1609. Laurits Lauritsen er sikkert Kirkeværgen.

Store Klokke: *Gud alene Æren Støbt af P. Petersn*(!) *Kiøbenhavn Anno 1803.* Indskriftens Bogstaver er anbragt ret skødesløst.

Klokken er omstøbt af en ældre, som efter Præsteindberetningen 1758 bar Indskriften: „Ave O Maria Gratia Plena O Dominus tecum O Benedicta tu Mulieribus O et benedictus Fructus ventris tui Ihesus Christus, Amen. Her og der paa Klokken er som en Medaille med en Klokke paa og deromkring en ulæselig Inskription.

Det er sikkert Seglaftryk i Indskriften, der af Præsten er blevet opfattet som Udraab og gengivne som O! Antagelig er Klokken støbt o. 1428 af Henrik Nielsen, hvis runde Segl netop havde et Billede af en Klokke, og som i sine Indskrifter anvendte Englehilsenen (sml. Ferslev).

GRØNHOLT (LYNGE-KRONBORG HERRED)

Store Klokke: *an(n)o d(omi)ni m cdlxxi ca(m)pana ecc(lesi)e gro(n)holte t(em)p(or)e voco(r) pet(rus) (et) pavfl(us) petrus p(res)b(yte)r andreaska(?) o.* Dvs.: I Herrens Aar 1471. Grønholt Kirkes Klokke paa den Tid. Jeg hedder Peter og Paulus. Peter Sognepræst, Andreas Kapellan(?) o.

Indskriften, hvis Tolkning ikke er helt sikker, indledes med et Aftryk af Klokkestøber Johannes Pedersøns (Jes Smeds) Segl. Et

andet Seglaftryk, som forekommer inde i Indskriften, er meget utydeligt.

Den lille Klokke er ganske uden Indskrift og Mærker og har kun i Skriftbaandet Aftryk af en Del smaa Mønter. Antagelig er den fra omkring 1500. Da Præsteindberetningen 1758 kun nævner een Klokke, er den formodentlig kommet til Kirken efter denne Tid.

1602 afgaves en Klokke paa 3 Skippund 3 Lispund.

GURRE (TIKØB SOGN, LYNGE-KRONBORG HERRED)

Sct. Jacobs Kirke i Gurre, der blev indviet den 9. Juni 1918, har kun een Klokke, købt fra Frederiksborg, hvor den havde gjort Tjeneste i Klokkespillet. Den er støbt af „*Severin van Aerschodt Louvain Belgique*" og har paa Klokkelegemets ene Side et Vers af Chr. Richardt: *Jeg sukker om Buer der spraengtes af Luer.* Paa den anden Side staar: *1886 Gave til Frederiksborg.*

GØRLØSE (LYNGE-FREDERIKSBORG HERRED)

Lille Klokke: *Soli Deo gloria Fincit Michael Carl Troschell Hof Glocken Giesier in Copenhagen Anno 1761. F 5.* Dvs.: Gud alene Æren. Michael Carl Troschell, Hofklokkestøber i København, forfærdigede den i Aaret 1761. F 5 = Frederik den Femte.

Store Klokke: *Omstøbt paa Frederiksværk af V: Gamél 1843.*

Præsteindberetningen 1758 meddeler, at den lille Klokke bar Aarstallet 1606, medens den store Klokke havde Indskriften: „Soli Deo gloria. Er den første der blev støbt paa Friderichsværk da EtatsRaad Lowson var KirkeInspecteur A⁰ MDCCLVIII F&C Me fecit Henr. Hornhaver". Før Omstøbningen bar den Aarstallet MDCLXXXV.

1602 afgaves en Klokke paa 3 Skippund 7 Lispund.

HELLEBÆK (LYNGE-KRONBORG HERRED)

Kirken, der blev indviet i 1920, har i Spiret en Klokke med Indskriften: *Holder Eder nær til Gud saa skal Han holde sig nær til Eder. Støbt af B. Løw & Søn København 1918.*

Det gamle Kapel i Hellebæk, oprettet 1770, havde en inskriptionsløs Klokke, der havde været brugt som Gaardklokke i Palæet.

HELSINGE (HOLBO HERRED)

Lille Klokke: *Ave Maria Gracia Plena.* Dvs.: Hil dig Maria, fuld af Naade.

Indskriften indledes med et Aftryk af Klokkestøberen Olaf Henrikssøns Segl, der i Midten har et Billede af en Klokke og i Omskriften: *S: Oli Himric Kegii* (Olaf Henriksøn Kegges Segl). Han virkede i Tiden 1350—1375.

Store Klokke: *Støbt Aar 1620 af Hans Kemmer. Omstøbt Aar 1845 paa Frederiksværk af V: Gamél.*

HELSINGØR

S. Mariæ Kirke har nu kun een Klokke, der bærer Indskriften: *Gerthardus van Mervelt me fecit Anno Domini 1588.* Dvs. Gert van Mervelt gjorde mig i Herrens Aar 1588.

Tidligere skal der i Taarnet have været tre Klokker, som efter Boesens Beskrivelse af Helsingør fra 1757 bar følgende Indskrifter.

Paa den første stod: Dicor Maria. Me fecit Maistre Andrieu Hendebert de Lille. Anno Mille D & XVIII. (Jeg kaldes Maria. Mester Andrieu Hendebert fra Lille gjorde mig i Aaret 1518.)

Den anden Klokke bar Indskriften: Ave Maria gratia plena (Hil være dig Maria, fuld af Naade) og har været middelalderlig.

Den tredie og største Klokke havde Indskriften: Disse Klokke is van Køning Friderich den 2. to Dennemarck gewen (und van Borchart Gel-Geter vorniet worden) toe Dudsken Kircken in Helsingør. Verbum Domini manet in Æternum 1578 15 F S 90. Dvs.: Denne

Klokke er af Kong Frederik den Anden til Danmark givet (og af Borchard Gelgeter blevet fornyet) til Tyske Kirke i Helsingør. Herrens Ord bliver i Evighed. 1578 15 F S 90.

I Kirken, der 1576 blev overladt til Brug for de mange Tyskere og Nederlændere i Byen, blev der holdt tysk Gudstjeneste lige til 1851. Klokken bar den kongelige Givers Navnetræk (F S = Fridericus Secundus) og var altsaa støbt 1578 og omstøbt 1590.

Foruden Kirken, som danner den ene Fløj af Karmelitterklosteret, havde Bygningen i et lille Taarn og Spir to smaa Klokker, men Boesen oplyser intet nærmere om dem.

Det kan derfor ikke afgøres, om den ene af disse er den samme som den, der nu hænger i Klosterets Tagrytter og bærer Indskriften: *Franciscus heiten ick. Heindrick van Trier govs mick XVCLXX.* Dvs.: Franciscus hedder jeg. Heindrick van Trier støbte mig 1570.

I Tagrytteren over S. Olai Kirkes Østparti hænger to Klokker, af hvilke den største bærer en indridset Majuskelindskrift: *Magister Ha* samt Aftrykket af et rundt Spænde. Antagelig er det Støberens Navn: Magister Ha(quinus), Mester Hakon, der støbte i Sverige Tiden 1300—1350.

Den lille Klokke har en sædvanlig reliefstøbt Versalindskrift: *Gvs mich Clavse von Dam in Kopenhagen Anno 1648.* Dvs: Claus von Dam i København støbte mig i Aaret 1648.

I Vesttaarnet hænger tre Klokker. Den største, „Stormklokken", bærer paa Klokkelegemet følgende Vers:

Med Malmets Klang til Mæle
Jeg raaber i Guds Navn:
Vaagn op af Søvne Sjæle!
Flyr til jer Frelsers Favn!

Paa Slagringen oplyser en Indskrift, at Klokken er *omstøbt i Anker Heegaards Etablissement paa Frederiksværk af A Clemmensen 1882.*

Oprindelig havde Klokken, ifølge Boesens Beskrivelse fra 1757, følgende Indskrift: Johannes Fastenoive me fecit Anno Domini MCCCCCXI. Nobis Martyr ave confer locamen Olaue. Dvs: Johannes Fastenove gjorde mig i Herrens Aar 1511. Hil dig Martyr Olaf! Bring os Trøst! Indskriftens sidste Del danner et leoninsk Heksameter, hvor Ave-Olaue danner Rimet, og hvor man maa antage, at der i Stedet for Gengivelsens „locamen" har staaet „solamen". Det første Ord kendes nemlig ikke i Latin, hvorimod det andet er velkendt. Klokken, der har været viet til Kirkens Værnehelgen, blev omstøbt 1631 og 1741 og fik ved sidste Lejlighed følgende Indskrift: Me fecit Johan Barthold Holtzman Hafniæ Ao 1741. Soli Deo Gloria. Hæc campana facta Ao MDXI duplice vice fracta est primum Ao MDCXXX at tunc sumptibus templi & incolarum Helsingor redintegrata maiorqve facta per M. Johan Kemer Deinde post fatalem pulsum fundi denuo & turri suæ restitui curavit benevolarum mentium præcipue Helsingor pietas animata Concil. Commer. W. O. Bartholin & Past. Templi Prim. Petro Orslef Ao MDCCXXXX Prætore Provinciali Sælandiæ Dno. Nicolao de Gersdorf, Episcopo Mag. Petro Hersleb, Consule Helsing. Dno. Francisco Grønnevold. Protege divinas porro Deus alme loqvelas, cunctave de Danica gente repelle mala. Dvs.: Johan Barthold Holtzman gjorde mig i København i Aaret 1741. Gud alene Æren. Denne Klokke, gjort i Aaret 1511, er to Gange bristet, første Gang i Aaret 1630, men derpaa ved Kirkens og Helsingørs Indvaaneres Midler fornyet og gjort større af Mester Hans Kemer, dernæst sørgede godgørende Menneskers Fromhed — især i Helsingør — paa Tilskyndelse af Commerceraad W. O. Bartholin og Kirkens Førstepræst Peder Orslef for, at den i Aaret 1740 efter en ulykkelig Ringning paany blev støbt og anbragt i sit Taarn. Hr. Nicolai Gersdorf var da Stiftamtmand over Sjælland, Magister Peder Hersleb Biskop og Hr. Frands Grønvold Borgmester i Helsingør. Bevar milde Gud fremdeles de guddommelige Ord og hold alt ondt borte fra Dannerfolket.

Peder Orslef var Præst ved Sct. Olai Kirke 1733—1748, Nicolaj

Gersdorf Stiftamtmand 1738—1748 og Peder Hersleb Sjællands Biskop 1737—1757.

Den næststørste Klokke, der efter en Indskrift paa Slagringen er *omstøbt paa Frederiksværk 1882*, efterligner den gamle Klokke, af hvis Udsmykning der tilmed er taget Afstøbninger.

Indskriften, der stod med Minuskler i to Linjer, lød: *Blandinij Wulfranus decus spectabile mo(n)tis Nomine Iohannes Canwenburch dedicat abbas Ista tibi dona ut resonent clangore per auras Georgius arte valens Wagheuens cogno(m)i(n)e fu(n)dit Ao Christi mille et qui(n)gentos qui(n)q(ue) ter annos.* Dvs.: „Wulfram, du anselige Pryd for Mont Blandin, til dig indvier Abbeden ved Navn Johannes Canwenburg disse Gaver, for at de skal lyde med Klang gennem Luften. Den kunstfærdige Georgius med Tilnavnet Wagheuens støber mig i Herrens Aar Tusinde og Femhundrede og tre Gange fem". Indskriften, der dannede fem Hexametre, oplyste altsaa, at Klokken var støbt i 1515 til S. Peders Abbedi paa „Mont Blandin" i Gent, men hvorledes den er kommet fra Belgien til Helsingør, vides ikke. Mesteren hørte til en i Nederlandene udbredt Klokkestøberslægt. I Indskriften var indsat et Par Seglaftryk og et Par Smaarelieffer, der ved Omstøbningen imidlertid fik en anden Form. Det samme gælder seks Relieffer, som fandtes paa Klokkelegemet, og den Versalindskrift, som stod paa Slagringen. Den dannede to Hexametre og lød: *Agite Cristicole iam segnes rumpite Dei cum tinniam ab alto moras ad temlum(!) properate.* Dvs.: Op, I Kristne, som nu er sløve, bryd eders Tøven til Gud, naar jeg ringer fra det høje. Haster til Kirken.

Den mindste Klokke har følgende Indskrift paa Klokkelegemet:

Jeg ringer for Øren, jeg toner til Sind
Jeg minder om flygtende Timer:
Tid ringer jeg ud kun, men Evighed ind
Og om Himmerig-Glæden jeg kimer.

Paa Slagringen staar, at Klokken er *omstøbt i Anker Heegaards Etablissement paa Frederiksværk af A. Clemmensen 1882.*

Den romersk-katolske Sct. Vincents Kirke, indviet i Oktober 1930, har een Klokke, i hvis Skriftbaand der staar: *Me fudit Lovanii Felix van Aerschodt 1928 Nomen mihi Maria Magnificate Dominum mecum.* Paa Klokkelegemet staar under et Relief af Jomfru Marie: *Laetus me dedit pietatis causa Georgius Jensen - Espergaerde.* Dvs.: Felix van Aerschodt støbte mig i Louvain 1928. Mit Navn er Maria. Ophøjer Herren med mig. Georg Jensen, Espergærde, gav mig fromt og glad.

HILLERØD

I 1621 fik Hillerød sin egen Kirke, men den uanselige Bindingsværksbygning stod kun ganske kort Tid. Sct. Karens Nat, den 25. November, 1624 blæste Kirken omkuld, og siden har Byen ikke haft noget særligt Gudshus. Fra Taarnet, som stod vest for Kirken, blev de to Klokker taget ned og derefter anbragt i en Klokkestabel paa Kirkegaarden. I 1865 blev Klokkerne fremdraget fra Byens Sprøjtehus, og man afskrev da Indskrifterne saaledes:

Den store Klokke: Si Deus pro nobis, quis contra nos. Anno 1621 støb mich Hans Kemmer. Dvs.: Hvis Gud er for os, hvo kan da være mod os. I Aaret 1621 støbte Hans Kemmer mig.

Paa Klokkelegemet fandtes et Krucifiks og Christian den Fjerdes kronede Navnetræk samt Begyndelsesbogstaverne til hans latinske Valgsprog.

Den lille Klokke: Soli Deo Gloria in Excelsis Deo. Otto Powisch, Slodtzherre paa Frederichborg. Me fecit Hans Meyer Anno 1658. Dvs.: Ære være Gud i det højeste. Otto Powisch, Slotsherre paa Frederiksborg. Hans Meyer gjorde mig i Aaret 1658.

Den lille Klokke, der altsaa var omstøbt i 1658, blev 1867 solgt for Metalværdien, 50 Rigsdaler, medens den store Klokke blev bevaret og nu hænger i Spiret paa Byens Raadhus. Af dens Indskrift er dog Størstedelen borthugget, saaledes at den nu kun lyder: *Anno 1621 Hans Kemmer støbt mich.*

HILLERØD KIRKEGAARDS KAPEL

Klokken bærer Indskriften: *Deum laudo vivos voco mortuos ploro.*

Skænket af Borgmester Carl Zahlmann. Gjort af Jysk Jernstøberi i Brønderslev Aar 1934. Inskriptionens latinske Del betyder: Jeg priser Gud, kalder paa de levende, klager over de døde.

HJØRLUNDE (LYNGE-FREDERIKSBORG HERRED)

Lille Klokke: *Verbvm Domini manet in æternvm Anno 1608 gosch mich Borchart Gelgiesser.* Dvs.: Herrens Ord bliver i Evighed. I Aaret 1608 støbte Borchart Gelgiesser mig.

Paa Klokkelegemet findes to Medailloner, den ene med en Dobbeltørn, den anden med en Mand knælende foran Kristus paa Korset.

Store Klokke: *Bochumer Verein Gussstahlfabrik. Til Guds Ære lod Hjørlunde Sogns Beboere mig støre*(!) *MDCCCLXXXIV.*

Forud for denne tyske Støbestaalsklokke fra 1884 hang der i Taarnet en Malmklokke, der flere Gange var omstøbt. Præsteindberetningen 1758 omtaler den som en Klokke „med hollandsk Inscription 1669". Ved Sørgeringningen over Frederik den Syvende skal den være revnet, hvorefter den 1866 blev omstøbt hos Anker Heegaard paa Frederiksværk af J. Krog, men ved Ringningen over Enkedronning Caroline Amalie i 1881 brast den atter, og faa Aar efter blev den bortsolgt.

Præsteindberetningen 1758 gengiver den store Klokkes Indskrift: „Anno XVCLXIX Livinus de Sicleers Ballvivs av den Burgin ghel yn zo es myne naeme ende myn geluut es gode beqvame Here Jan de Pastoire Jacob de Rectere amman van Walscoot fut fait par Maistre Jan Hendeber. Paa Klokken er et Krucifiks, en Løve, et adeligt Vaaben som er de Sicleers, et Fruentimmer med et Barn i Armen".

HJØRLUNDE VALGMENIGHEDS KIRKE

Emanuelskirken, indviet 1899, har kun een Klokke. Ved Indvielsen skænkede Ryslinge Valgmenighed en lille, skriftløs Klokke, som gjorde Tjeneste til 1914. Den nuværende og større Klokke bærer Indskriften: *Støbt af B. Løw & Søn, København 1914.*

Ryslingeklokken, som, før den kom til Hjørlunde, havde været i Brug i Ryslinge, ligger nu paa Kirkens Loft.

HORNBÆK (LYNGE-KRONBORG HERRED)

Store Klokke: *Gloria in excelsis Deo Hafnie Anno 1699.* Dvs.: Ære være Gud i det højeste. (Støbt) i København i Aaret 1699.

Paa Klokkelegemet er med Skriveskrift-Versaler indhugget: *Peter Bensen Halmsted.*

Lille Klokke: *Hornbek Kirkeklokke støbt 1682. Omstøbt paa Frederiksværk 1837.*

HUMLEBÆK (ASMINDERØD SOGN, LYNGE-KRONBORG HERRED)

Kirken, der blev indviet 1868, har kun een skriftløs Støbestaalsklokke. Den blev støbt i 1868 — som den første af den Art til Danmark — af Bochumer Verein für Bergbau und Gussstahlfabrikation, Bochum (i Westphalen).

HØRSHOLM (LYNGE-KRONBORG HERRED)

Store Klokke: *Gloria in excelcis Deo. Me fecit Friderich Holtzmann Hafniae 1742.* Dvs.: Ære være Gud i det højeste. Friderich Holtzmann gjorde mig i København 1724.

Lille Klokke: *Me fecit Iohan Barthold Holtzmann Hafniae Anno 1739.* Dvs.: Johan Barthold Holtzmann gjorde mig i København i Aaret 1739.

Den nuværende Kirke er indviet i 1823, efter at man i Tiden fra 1816 havde holdt Gudstjeneste i en af Arbejdsstuerne paa Brønsholmsdals Fabrik. Før den Tid havde man, da Hørsholm i 1790 blev oprettet som selvstændigt Sognekald, brugt den tidligere Slotskirke, og fra denne overtog man de to Klokker. Den ældste af dem havde gjort Tjeneste ved det Slotskapel, som Christian den Sjette

opførte i 1720'erne, men den blev senere, sammen med den anden, overført til Porttaarnet i det nye Slotsanlæg, som Dronning Sophie Magdalene lod bygge.

HØSTERKØB (BIRKERØD SOGN, LYNGE-KRONBORG HERRED)

Kirken, der blev indviet 1908, har kun een Klokke med Indskriften: *Til Kirken i Høsterkøb gjorde De Smithske Klokkestøberier i Aalborg mig Aar 1907.*

KARLEBO (LYNGE-KRONBORG HERRED)

Store Klokke: *Verbvm Domini manet in æternvm Gerthardvs van Mervelt me fecit Anno Domini 1588.* Dvs.: Herrens Ord bliver i Evighed. Gert van Mervelt gjorde mig i Herrens Aar 1588.

Lille Klokke: *Støbt af H. Gamst & H. C. Lund Kiøbenhavn Anno 1847.*

KREGME (STRØ HERRED)

Store Klokke: *Soli Deo gloria in excelsis Deo Bvccina dvm vocat hæc Christi genvs ecce sonoram verbi qvære tvbam cæli qvia limina pandit. Otto Povisch præces Fridericiburg Frantz Lavritzøn Sogneprest, Olvf Lavritzøn Kircheverrie. Avs den Feyier bin ich geflosen Hanns Meyer hat mich gegossen Anno 1649.* Dvs.: Gud i det høje alene Æren. Se op, o Kristenfolk, naar dette Valdhorn lyder. Søg Ordets klingende Basun, thi den aabner Himlens Porte. Otto Povisch, Lensmand paa Frederiksborg, Frans Lauritsen, Sognepræst, Oluf Lauritsen Kirkeværge. Af Ilden er jeg flydt, Hans Meyer har støbt mig i Aaret 1649.

Kirkeregnskabet for 1649 oplyser, at den gamle Klokke blev aget paa to Vogne til Helsingør, medens den nye blev hjemført paa een Vogn. Ved Hjemkørselen betaltes 8 Skill. for Tjære til at smøre Vognen med; 6 Karle i Helsingør, som bragte Klokken, fik 2 Mark, og Øl i Lønholdt, i Villingebæk, i Gillelejemølle, i Tisvilde, hvert

Sted for 2 Mk. En Tønde Øl gik til dem, der „beringede" Klokken, og der købtes for 8 Skill. Lys, medens de ringede om Natten.

Otto Povisch var Lensmand 1648—1665. Frans Lauritsen blev Sognepræst 1638.

Lille Klokke: *Gloria in excelsis Deo Me fecit Friderich Holtzmann Hafniæ 1722.* Dvs.: Ære være Gud i det højeste. Friderich Holtzmann i København gjorde mig 1722.

1602 maatte Kirken afgive en Klokke paa 2 Skippund 5 Lispund.

KROGSTRUP (HORNS HERRED)

Store Klokke: *Dvm trahor avdite voco vos ad gavdia vitæ Matias Benninck me fecit anno Dom(i)ni 1584 Lvbecæ.* Dvs.: Naar jeg trækkes, hører! Jeg kalder Eder til Livets Glæder. Matias Benninck gjorde mig i Herrens Aar 1584 i Lybæk.

Lille Klokke: *Støbt af H. Gamst & H. C. Lund Kiøbenhavn Anno 1852.*

Præsteindberetningen 1758 beretter, at der i Kirken var to Klokker, hvoraf den ene var den fra 1584, medens den anden havde en Skrift, som imidlertid for sin Ælde var ulæselig. Det er sikkert denne sidste, der er blevet omstøbt i 1852.

I 1528 maatte Kirken afgive een Klokke og i 1602 atter een, sidstnævnte paa 2 Skippund.

KRONBORG SLOTSKIRKE

Til Slotskirken, som bruges til Gudstjeneste een Gang hver Maaned, hører to Klokker i Klokketaarnet eller „Trompetertaarnet". Baade den store og den lille Klokke har samme Indskrift: *Gloria in excelsis Deo Anno 1721*, dvs.: Gud i det højeste Æren. I Aaret 1721, og derunder Frederik den Fjerdes kronede Navnetræk. Antagelig er de støbt af Friderich Holtzmann.

Spiret er genopført 1775 efter en Lynbrand den foregaaende Sommer, og Klokkerne maa da enten have undgaaet Ødelæggelsen eller være kommet til senere andetsteds fra.

Om de tidligere Klokker har vi følgende Oplysninger. De to første støbtes i 1577 af Gert von Merfelt, som hertil anvendte Malm af den store Klokke fra Lunds Domkirke. I Februar 1582 købtes endnu to Klokker, men i den voldsomme Brand, som Natten mellem den 24. og 25. September 1629 hjemsøgte Slottet, blev alle fire Klokker ødelagt. Kongen besluttede straks at genopføre Kronborg, og 1632 kom der to smaa Klokker, støbte af Hans Kemmer, til det nye Sejerværk. 1635 afleverede Felix Fuchs to nye Klokker til Kronborg, hvoraf den største, efter Kongens egen Ordre, skulde være en halv Alen og to Tommer vid, den anden fire Tommer ringere. I det følgende Aar bestilte Kongen atter to Klokker til Slottet, denne Gang hos Mester Hans Rotgeter (Hans Kemmer) og atter ved en personlig Ordre.

Af de to store Klokker skulde Mester Hans straks begynde at forme den største og give den Indskriften: Ut moniantur homines, corde sursum levare, me Christianus 4 fieri fecit Anno Christi 1636, ætatis 60, regimenis 48, coro 40. Dvs.: For at minde Menneskene om at vende deres Hjerter opad har Christian den Fjerde ladet mig gøre i Kristi Aar 1636, i sin Alders 60. Aar, Regerings 48. Aar, i det 40. Aar efter Kroningen. Paa Klokkelegemets ene Side skulde det danske Vaaben anbringes „ganske stort", paa den anden Side skulde der sættes en Rebus-Indskrift af lignende Art som den, der kendes fra Rundetaarn. Under en Sky, hvori Ordet Jehova var skrevet med hebraiske Bogstaver, fandtes et Hjerte og paa den ene Side af dette Ordet: „dirige", paa den anden Side: „meum". Løsningen blev da: Jehova dirige cor meum, dvs.: Gud styr mit Hjerte.

Da Støberen døde i November 1636, blev Klokkerne fuldendt af hans Eftermand paa Kronborg Gjethus Hans Meyer. Ved Svenskernes Besættelse af Slottet 1658 blev alle Klokkerne taget ned og ført til Sverige.

KYNDBY (HORNS HERRED)

Store Klokke: *Gloria in excelcis Deo Me fecit Friderich Holtsmann Hafniæ 1719.* Dvs.: Ære være Gud i det højeste. Friderich Holtzmann fra København gjorde mig 1719.

Paa Klokkelegemet findes Navnetræk og Vaaben for Kirkens Ejer, Christian von Arenstorff til Svanholm.

Lille Klokke: *Støbt af H. Gamst & H. C. Lund Kiøbenhavn Anno 1854.*

Kirkens Taarn er fra 1876. Før den Tid hang der „en liden Klokke" i en Stabel ved Kirkegavlen.

1528 afgav Kirken een Klokke og 1602 atter een, sidstnævnte vejede 2 Skippund 4 Lispund.

LILLE LYNGBY (STRØ HERRED)

Store Klokke: *quatuor atq(ue) decem md superaddita scripsi annis pro d(omi)ni funditur ista botulphi . iohannes fastenovie me fecit.* Dvs.: Da jeg skrev fire og ti lagt til 1500 efter Herrens Fødsel, støbtes denne til Bodolfi (Kirke). Johannes Fastenove gjorde mig.

Lille Klokke: *Ante mevm tempvs nvmerabitis hyblas mille et sexcentas cvm qvinqvaginta dvabvs. Me fecit Hanns Meyer 1652.* Dvs.: Før min Tid maa man tælle tusinde og seks Hundrede Vintre med to og halvtredsindstyve. Hans Meyer gjorde mig 1652.

Indskriften efterligner i sin Form den ældre Klokkes; „hyblas" er sikkert en Fejl for „hyemas".

1602 afgav Kirken een Klokke paa 3 Skippund 8 Lispund.

LILLERØD (LYNGE-FREDERIKSBORG HERRED)

Store Klokke: *Verbvm Domini manet in æternvm. Gerthardvs Mervelt mefecit Anno Domini 1588.* Dvs.: Herrens Ord bliver i Evighed. Gert van Mervelt gjorde mig i Herrens Aar 1588.

Paa Klokkelegemet findes fire ens Medailloner med en knælende Mand foran Kristus paa Korset.

Lille Klokke: *Gloria in excelsis Deo. Me fecit Iohan Barthold Holtzmann Hafniae Anno 1731.* Dvs.: Ære være Gud i det højeste. Johan Barthold Holtzmann i København gjorde mig i Aaret 1731.

Kirkeregnskabet for 1731 oplyser, at den gamle Klokke, som vejede 1 Skippund 15 Lispund 12 Pund, revnede ved Sørgeringningen for Frederik den Fjerde. Ved Omstøbningen, der kostede 56 Rdl. 56 Skill., kom Klokken til at veje 1 Lispund mere.

1602 afgaves een Klokke paa 16 Lispund.

LYNGE (LYNGE-FREDERIKSBORG HERRED)

Lille Klokke: *anno d(omi)ni milesimo qvadringentes(i)mo lxxxx hilp ihesvs xpc (Christe) amen.* Dvs.: I Herrens Aar tusind fire Hundrede 90. Hjælp Jesus Kristus. Amen.

Indskriften slutter med to Støbermærker for Olaf Kegge og Hans Poulsøn (Johannes Pauli). Paa Klokkelegemet findes utydelige Aftryk af Mønter: en Række paa fire, to Mønter og een Brakteat, og endelig een Brakteat.

Store Klokke: *An(n)o 1599 hæc campana svmptibvs ecclesiæ hviivs Lyngensis comparata est regnante in Dania Christiano IV pastore et præposito Lvngensi Erasmo Lavrentio Wolsingo. Borchard(us) Gellegether me fecit.*

Dvs.: I Aaret 1599 er denne Klokke anskaffet for denne Lynge Kirkes Midler, da Christian den Fjerde var Konge i Danmark og Rasmus Lauritsøn Wolsing var Præst og Provst i Lynge. Borchardt Gellegether gjorde mig.

Paa Klokkelegemet findes to ens Medailloner med Fremstilling af en knælende Mand foran den Korsfæstede, og to ens Medailloner med en Pelikan og dens Unger.

Rasmus Larsen Wolsing, der nævnes paa Klokken, var Lynges anden Præst efter Reformationen. Han blev Provst ca. 1582 og døde, 87 Aar gammel, i 1623 efter at have været Præst i samfulde 64 Aar.

1602 afgav Kirken een Klokke paa 3 Skippund 2 Lispund.

LYNÆS (TORUP SOGN, STRØ HERRED)

Kirken, der blev indviet 1901, har kun een Klokke: *Støbt af B. Løw & Søn, Kiøbenhavn 1901.*

MAARUM (HOLBO HERRED)

Lille Klokke: *Aar 1698 har samptlige Maarvme Sognemænd ladet denne Klokke omstøbe da Biscop D: Henr. Bornemann, Provst H: Niels Spydstrvp i Helsing, Sognepræst H: Christoph Lvcæsøn, Kirkeverge Niels Didricksøn.* Forneden, paa Slagringen, staar: *Stephan Scherrenbein mefecit,* dvs. Stephan Scherrenbein gjorde mig.

Paa Klokkelegemet findes Christian den Femtes kronede Navnetræk, omgivet af Palmegrene.

Henrik Philipsen Bornemann var Sjællands Biskop 1693—1710. Niels Spydstrup var 1688—1715 Præst, fra 1695 tillige Provst, i Helsinge. Christoffer Lucassen Friis blev Præst for Maarum 1698, samme Aar som Klokken blev omstøbt.

Store Klokke: *Støbt af J. C. Gamst Kiøbenhavn 1805.*

Efter Præsteindberetningen fra 1758 havde den tidligere Indskriften: Iohan Barthold Holtzmann Hafniæ Ao. 1739. Svarende hertil oplyser Kirkeregnskabet for dette Aar, at den lille Klokke i nogen Tid havde været revnet og derfor blev indsendt til Omstøbning hos Gitmester, Kaptajn Holtzmann i København, men da den største Klokke kun var lille, 22 Tommer høj og 31 Tommer i Diameter, blev den omstøbte Klokke forøget (1 Skippund 4 Lispund 5 Pund $\div$ 10 % + Tilsats 14 Lispund 15 Pund), saa at „den, der forhen var den mindste, er blevet gjort til den største". Omstøbningen kostede 120 Rdl.

MELBY (STRØ HERRED)

Lille Klokke: *Verbvm Domini manet in æternvm. Borchard Gelgether me fecit Anno Domini 1590.* Dvs.: Herrens Ord bliver i Evighed. Borchard Gelgether gjorde mig i Herrens Aar 1590.

Store Klokke: *Støbt af I. C. & H. Gamst. Kiøbenhavn. Anno 1827.*

1602 afgaves een Klokke paa 1 Skippund 5 Lispund.

NIVAA (KARLEBO SOGN, LYNGE-KRONBORG HERRED)

Kirken, der i 1910 afløste et lille Kapel, har kun een Klokke: *Støbt af B. Løw & Søn, København, 1910.*

NYHUSE KAPEL (FREDERIKSBORG SLOTSSOGN)

I Kirkegaardskapellet, der i 1925 afløste et ældre, hænger een Klokke, som oprindelig var støbt til Sangværket paa Frederiksborg Slot. Den bærer Indskriften: *Jeg - siunger - om - Havet - som - Helte - har - avet. Gave til Frederiksborg 1886.* Den er ligesom de øvrige Sangklokker støbt hos „*Severin van Aerschodt Louvain Belgique*".

NØDDEBO (HOLBO HERRED)

Lille Klokke: *Soli Deo gloria Me fecit Johann Barthold Holtzmann. Hafniae Anno 1741.* Dvs.: Gud alene Æren. Johann Barthold Holtzmann i København gjorde mig i Aaret 1741.

Paa Klokkelegemet staar Christian den Sjettes kronede Navnetræk, omgivet af Palmegrene.

I Køng Kirkes Regnskab for 1739 nævnes, at der ved denne Kirke fandtes en lille, gammel Klokke, „som i forrige Tider havde været brugt til at ringe i Prædikestolen med", men som nu i mange Aar havde ligget ubrugelig hos Sognepræsten. Antagelig drejede det sig om en Messeklokke, thi den vejede kun 1 Lispund 1 Pund. Den indsendtes til den kongelige Gjetmester i København til Hjælp til Nøddebo Klokkes Omstøbning; Køng Kirke fik herfor 2 Rdl. 80 Sk. (som gammelt Metal blev der betalt 1 Mk. pr. Pund) og 12 Sk. for Jernbeslaget.

Store Klokke: *Solio Deo gloria Fincit Michael Carl Troschell Hafniæ Anno 1761 Hof Glockengieser.* Dvs.: Gud alene Æren. Hofklokkestøber Michael Carl Troschell i København forfærdigede (Klokken) i 1761.

Paa Klokkelegemet staar Frederik den Femtes kronede Navnetræk.

1602 afgav Kirken een Klokke paa 3 Skippund 6 Lispund.

NØRRE HERLØV (LYNGE-FREDERIKSBORG HERRED)

Store Klokke: *Da Konning Christian af Nafnit bold den Femte regieret Dannemarck med Priis og aldrig glæmte Gvdsære Kirckens*

Tarf saa meget got blef kiøbt til Herrens Templers Pryd blef denne Klocke støbt. M: Peder Lange Slostprædickant(!) *til Fridrichsborg og Sognepræst til Hillerød og Nørreherløf Meenigheder Steffan Scherrenbein støbte mig 1698.*

Peder Villumsen Lange blev Slotspræst paa Frederiksborg i 1696 og kom 1711 til Kristiania som Stiftsprovst.

Lille Klokke: *anno dm mcdlxxxx post visitatione marie c vit copirta b for nørre herløv kirke gjorde de smithske støberier i aalborg mig om aar mcmxxiii.* Ved Anvendelse af Minuskler, efterligner den nye Klokke den gamles Udstyr, ligesom den gengiver den gamle Inskription.

Før Omstøbningen 1923 bar Klokken følgende oprindelige Indskrift: „anno d(o)m(ini) mcdlxxxx post visitatione(m) marie c vit copirta b". Dvs.: I Herrens Aar 1490 efter Mariæ Besøgelse blev (denne Klokke) fuldført. b. Det sidste Bogstav b, som skal være h, betyder Hans, Klokkestøberens Fornavn. Paa Latin kalder han sig Johannes Pauli (Hans Poulsøn). Mariæ Besøgelsesdag er den 2. Juli.

1602 afgaves een Klokke paa 2 Skippund 5 Lispund.

OPPESUNDBY (LYNGE-FREDERIKSBORG HERRED)

Lille Klokke: *Her Gregers Sognprest oc Christen Mortenszøn oc Eske Rasmvszøn Kierckeverige til Ganløse Kircke lodt støbe denne Klocke midt mening mansz Samptycke Anno 1572.* Klokken er, som Indskriften viser, oprindelig bestemt til Ganløse Kirke, hvor Hr. Gregers Jensen var Sognepræst o. 1558—o. 1599. Antagelig er den afleveret herfra ved Klokkeskatten 1602 og senere erhvervet af Oppesundby. Saavel Indskriftens som Bogstavernes Form viser, at Støberen maa være den samme, som — ligeledes i 1572 — støbte Slangerups Tolvklokke, formentlig Gert van Merfeldt.

Store Klokke: *Verbvm Domini manet in æternvm Si Devs pro nobis qvis contra nos. Her Iørgen Hansen y Svndby Fans*(!) *Sørensen Anno 1632 støbt mich Hans Kemmer.* Dvs.: Herrens Ord bliver i Evighed. Hvis Gud er for os, hvem kan da være mod os.

Jørgen Hansen var Præst i Ude- og Oppesundby til 1637. Hans (eller Frans) Sørensen var sikkert Kirkeværge.

1602 afgaves een Klokke paa 16 Lispund.

OURØ, BYBJERG (HORNS HERRED)

Store Klokke: *Verbvm Domini manet in æternvm Anno 1608 gosch mich Borchardt Glgieser*(!). Dvs.: Herrens Ord bliver i Evighed. I Aaret 1608 støbte Borchardt Gelgieser mig.

Paa Klokkelegemet findes en Medaillon med Fremstilling af en Pelikan og dens Unger.

Lille Klokke: *Soli Deo gloria. Mig støbte Heinrich Tessien 1748.* Paa Klokkelegemet staar:

Ieg ved min daglig Sørge-Klang
for Christian den Siette
afvigte Aar i Stykker sprang
men kom igien til Rette
ved Rasmvs Fvgls Patronens Daad
som giorde slig Anstalter
da han var Kongens Cammer-Raad
og Roeskilds Ampts-Forvalter.

De tre latinske Ord, som indleder Skriftbaandets Inskription, betyder: Gud alene Æren.

1528 maatte Kirken afgive een Klokke, 1602 atter een, sidstnævnte vejede 1 Skippund 3 Lispund.

RAMLØSE (HOLBO HERRED)

Lille Klokke: *Lavdate Deo in cimbalis benesonantibvs. Mathias Benninck me fecit Lvbece Anno Domini 1584.* Dvs.: Lover Gud med klingende Cymbler (Bækkener). Mathias Benninck i Lybæk gjorde mig i Herrens Aar 1584.

Det latinske Skriftsted er taget fra den 150. Psalme, 5. Vers.

Den store Klokke har paa Klokkelegemet følgende latinske Ind-

skrifter: *Dioc. Præfect. Otto Krabbe — Sædland: Episcop: Dr: Henrich Bornemann — Præposit: Mag: Nicol: Spydstrup — Pastor: Dn: Nicol: Fridtz.* Dvs.: Stiftamtmand Otto Krabbe, Sjællands Biskop Dr. Henrik Bornemann, Provst Magister Niels Spydstrup, Sognepræst Hr. Niels Fridtz. Mellem de to første Dele af Indskriften findes Frederik den Fjerdes kongekronede Navnetræk. Paa Slagringen fortsættes Indskriften: *Cvrator Andr: Bentzøn Taagrvp — Me fecit Stephan Scherrenbein An: MDCC.* Dvs. Kirkeværge Anders Bentzøn Taagerup — Stephan Scherrenbein gjorde mig i Aaret 1700.

I Kirkens Regnskab for 1699—1700 oplyses, at den lille Klokke blev ganske brøstfældig formedelst den idelige Ringning over salig og højlovlig Ihukommelse Kong Christian den Femte. Efter Patronens Begæring af 11. Oct. 1700 blev Klokken omstøbt af Steffan Skierenbien i København; den gamle Klokke vejede 35 Lispund 8 Pund, den ny 3 Skippund 8 Pund og kostede 203 Dlr. 1 Mark. „Man havde vel efter Sognefolkets Løfte ventet nogen Hjælp til Klokkens Omstøbelse, men de omsider tog deres Løfte tilbage og vilde ingen Assistens gøre, ihvorvel derom blev gjort adskillige Begæringer og Paamindelser."

Otto Krabbe var Stiftamtmand over Sjælland 1682—1717. Niels Sørensen Fridtz var Præst i Ramløse-Annisse 1687—1723. Angaaende Biskoppen og Provsten: se under Maarum.

RUNGSTED (HØRSHOLM SOGN, LYNGE-KRONBORG HERRED)

Kirken, der blev indviet i 1907, har kun een Klokke, en tysk Støbestaalsklokke med Indskriften: *Geg. v. Bochumer Verein i. Bochum 1906.*

SELSØ (HORNS HERRED)

Den lille Klokke er ganske uden Indskrifter og Støbermærker, men maa efter sin Form være Amtets ældste Landsbyklokke, antagelig støbt i Tiden 1250—1300.

Store Klokke: *ave maria or efther gvs byrd tvsande eira*(!) *hvnd(red)e trisenstve*(!) *po thet oti(n)d.* Dvs.: Hil dig Maria. Aar efter Guds Byrd, tusinde, fire Hundrede, tresindstyve paa det ottende (1467).

I Indskriften er efter Ordet „Maria" indsat en lille Madonnafigur (et Pilgrimstegn?) og et meget utydeligt Segl. Støberen er muligvis Hans Henriksøn (Johannes Hinrici).

Præsteindberetningen 1758 siger, at paa den største Klokke stod med Munkeskrift: „Dette er Hellig Korsets Kirke", medens den mindre Klokke ingen Indskrift havde, „sluttes derfor at være nyere"(!). Som Støtte for sin — urigtige — Antagelse, at Kirken skulde have været kaldt Hellig Korsets Kirke, nævner Præsten, at der endnu over Enden af Koret stod et blyklædt Trækors!

SIGERSLEVVESTER (LYNGE-FREDERIKSBORG HERRED)

Lille Klokke: *Ave Maria vocor.* Dvs.: Jeg hedder Ave Maria.

Bogstaverne er indrammede, og Afstanden imellem dem er saa stor, at Inskriptionen naar hele Skriftbaandet rundt.

Klokken er støbt i 1300'erne.

Store Klokke: *Verbvm Domini manet in æternvm. Borchardt Gellegeter me fecidt Anno Domini 1593.* Dvs.: Herrens Ord bliver i Evighed. Borchardt Gellegether gjorde mig i Herrens Aar 1593.

1602 afgav Kirken een Klokke paa 1 Skippund, 6 Lispund. En af Kirkens nuværende Klokker maa altsaa være kommet dér efter 1602. I „Huen" paa den lille Klokke er der bl. a. indhugget *I: VI: IIII,* formentlig Vægten (1 Skippund, 6 Lispund, 4 Pund), — det samme som den i 1602 afleverede Klokke vejede. De indhuggede Tegn er af langt yngre Oprindelse end de støbte Bogstaver, sikkert fra Tiden omkring Aar 1600. Maaske forholder det sig saaledes, at den lille Klokke er blevet afleveret i 1601, vejet af Gjethusets Folk, der har hugget Vægten ind i Malmen — og atter frigivet, fordi Sigerslev-

vester Sognemænd har fulgt Eksemplet fra Græse, Nabosognet, hvor Menigheden i 1602 iværksatte en Indsamling af Kobbertøj til Helsingørs Gjethus og derved reddede deres Klokke fra Smelteovnen.

SKIBY (HORNS HERRED)

Lille Klokke: *Støbt af I. C. Gamst Kiøbenhavn Anno 1806.*

Store Klokke: *Bochumer Verein Gussstahlfabrik 1879.*

Præsteindberetningen 1758 meddeler, at den ene Klokke havde Indskriften: Ad crucis obsequium festinat me resonante vulgus persolvens vota precesq(ue) Deo. Petrus Brun. Johannes Fastenoiue me fecit anno Domini MDXV tutoribus ecclesiæ. Dvs.: Naar jeg lyder, iler Folket til Korsets Tjeneste for at yde Gud deres Løfter og Bønner. Peder Brun. Johannes Fastenove gjorde mig i Herrens Aar 1515. Kirkeværger.... Den ikke fuldstændige Indskrift svarer i Formen paa det allernærmeste til den ganske samtidige Klokke i Kildebrønde Kirke. Peder Brun er sikkert Sognepræsten i Skiby, medens Kirkeværgernes Navne ikke er gengivet.

Den anden Klokkes Indskrift lød: Si Deus pro nobis quis contra nos. Her Laurs Lorensen Suabus Prest i Skibye, Peder Ibsen og Poul Jude Kirke Verge lod denne Klokke støbe af nye 1580.

I 1528 afgav Kirken een Klokke og i 1602 atter een, sidstnævnte paa 1 Skippund, 3 Lispund.

SKOVKIRKEN (DRAABY SOGN, HORNS HERRED)

Kirken, der blev indviet i 1897, har en lille Klokke med Indskriften: *Lover Gud i hans Helligdom! Lover Herren, Halleluja! Ps. 150.* Klokken er støbt af B. Løw & Søn, København.

SKULLELEV (HORNS HERRED)

Lille Klokke: *Impensis ecclesine(!) Wesbyensis exi stentibvs principali D. Nicolao Paschasio tvtorib Iano Scribae Lonschoviensi Sve-*

none Svenonis f Breckensi Anno 1608 fudit me Borkart Geilgeter. Dvs.: Paa Väsby Kirkes Bekostning støbte Borkart Geilgeter mig i Aaret 1608, da Niels Paaske var Sogneherre og Jens Skriver fra Lonskov og Svend Svendsen fra Bräcke var Værger.

Paa Klokkelegemet findes to Medailloner, den ene med en Pelikan med Unger, den anden med Kristus paa Korset.

Klokken er oprindelig støbt til Väsby Kirke paa Kullen, i hvilket Sogn de nævnte Steder findes omtalt i Begyndelsen af 1600'erne. Niels Paaske, der var Slotsskriver paa Københavns Slot fra 1567 til sin Død 1612, fik 1570 et Vikarie, 1576 et Kannikedømme ved Lunds Domkirke. Hvorledes Klokken er kommet til Skullelev, vides ikke.

Store Klokke: *Gud alene Æren. Støbt af P. Petersen i Kiøbenhavn Anno 1803.*

Præsteindberetningen 1758 siger, at den store Klokke da havde Indskriften: Herr Rasmus Jensen i Schulleløw Provst i Horns Herred, Poul Hendrichsen i Ons Kirkeværger, gos Claus van Dam Anno 1648.

1528 afgav Kirken een Klokke, 1602 atter een, sidstnævnte vejede 3 Skippund 8 Lispund.

SKÆVINGE (STRØ HERRED)

Lille Klokke: *Dilexcit Andream Dominus in odorem suauitatis Iohannes Fastenovie me fecit anno Domini mdxvi pleban Matias Hin-(ri)ci.* Dvs.: Herren elskede Andreas i Sødheds Duft. Johannes Fastenove gjorde mig i Herrens Aar 1516, (da) Mads Henriksen (var) Sognepræst.

Lille Klokke: *Støbt af H: Gamst & H: C: Lund. Kiøbenhavn 1848.*

Præsteindberetningen fra 1758 nævner, at Kirkens to Klokker da var fra 1516 og 1747.

Kirkens Regnskab for 1747 oplyser, at den mindste Klokke var brusten ved Sørgeringningen for Christian den Sjette, og at den blev

omstøbt hos den kongelige Gjetmester, Kaptajn Holtzmann. Den gamle Klokke vejede 1 Skippund 3 Lispund $9^3/_4$ Pund, hvorfra der gik 10 % i Støbningen (2 Lispund 5 Pund) og 1 Lispund $11^3/_4$ Pund, som solgtes til Torup; den nye vejede derefter 19 Lispund 9 Pund.

1602 afgav Kirken een Klokke paa 2 Skippund 8 Lispund.

SLAGSLUNDE (ØLSTYKKE HERRED)

Store Klokke: *Avs dem Fever bin ich geflossen. Felix Fvchs hat mich gegossen: 1630.*

Kirkens Regnskab oplyser, at den gamle Klokke i 1630 blev kørt til Gjethuset i København og omstøbt dér. Den vejede 2 Skippund $4^1/_2$ Lispund efter Omstøbningen.

Lille Klokke: *Avs dem Fever bin ich geflosen. Felix Fvchs hadt mich gosen. 1631.* Oversat (ens for begge Klokker): Af Ilden er jeg flydt, Felix Fuchs har støbt mig.

Præsteindberetningen fra 1758 siger, at den lille Klokke var fra 1631, men at den store Klokke da havde Indskriften: Soli Deo gloria in excelsis Deo, moveo moveor in ciei (dvs. dei) gloriam Nicolaus Johanni[s] Bang Ecclesiæ Pastor Ao 1664 Kirkeværge Ditløw From Gos mich Hans Meyer 1664. Dvs.: Gud alene Æren i det højeste. Jeg bevæger, jeg bevæges til Guds Ære. Niels Jensen Bang Kirkens Præst i Aaret 1664, Kirkeværge Ditløw From. Hans Meyer støbte mig 1664.

Svarende hertil oplyser Kirkeregnskabet for 1664, at den store Klokke, som var brusten og vejede 3 Skippund 8 Lispund 3 Skaalpund, blev omstøbt af Mester Hans Rotgeter i København for 95 Dlr. 1 Mk. 6 Skill. Den nye Klokke vejede 8 Lispund 6 Skaalpund mindre. De, som „beringede" Klokken Nat og Dag, fik 6 Dlr. for deres Umage.

Kirkeregnskabet for 1631 har intet om den lille Klokke. Den maa derfor være kommet til Kirken efter 1758.

SLANGERUP

Kirken har tre Klokker, hvoraf den mindste, „Fireklokken", blev

brugt til Ringning Kl. 8 om Morgenen og Kl. 4 om Eftermiddagen, den mellemste, „Tolvklokken", hver Middag, og den største ved Højtiderne, til Bryllup og Begravelse, til Bedeslagene og til Klemtning ved Ildebrand.

Fireklokken er af langstrakt Form, som henviser den til Tiden omkring 1200. Den er uden Indskrift, men paa Klokkelegemet prydet med fire ens Liljer, der efter deres Lighed med Liljen i Florentz' Vaaben maaske kan tyde paa, at Klokken skyldes en italiensk Støber. Liljen er i den middelalderlige Symbolik ogsaa et Sindbillede for Jomfru Maria, og der er derfor en Mulighed for, at Klokken oprindelig har hørt hjemme i Byens Cistercienserkloster, der nævnes i Slutningen af 1100'erne og var indviet til Vor Frue.

Tolvklokken bærer Indskriften: *Borgemester oc Raedmend oc Kirckeverie y Slangervp lodt støbe denne Klocke Anno 1572.* Antagelig er den et Værk af Gert van Mervelt.

Den største Klokke har i Skriftbaandet følgende Bibelsted: *Ære wære Gud i det høyeste og Fred paa Iorden og i Menniskene eenwel behagelighed,* og paa Klokkelegemet: *Anno MDCCXLVII regnante augustiss: patre patriæ Friderico Qvinto, præside Nicolao de Gerstorf eqv. aur. lib. bar., præsule Petro Hersleb, in gloriam Dei et usum templi Slangerup fusa est hæc campana. Hienrich Tessien støbte mig.* Dvs.: I Aaret 1747, da Fædrelandets ophøjede Fader Frederik den Femte styrede, da Niels Gersdorff, Ridder og Friherre, var Stiftamtmand, og Peder Hersleb var Biskop, blev denne Klokke støbt til Guds Ære og til Brug for Slangerup Kirke.

Paa Klokkelegemet findes foruden fire paaloddede Mønter Kongens Spejlmonogram omgivet af Palmegrene.

Nicolaj Gersdorf var Stiftamtmand over Sjællands Stift 1738—1748 og Peder Hersleb Sjællands Biskop 1737—1757.

SNODSTRUP (ØLSTYKKE HERRED)

Store Klokke: *Convoco viventes qvando fit concio sacra Anno 1615 gos mich Hartwig Qvellich Meier.* Dvs.: Jeg kalder de levende, naar

der holdes hellig Forsamling (Gudstjeneste). I Aaret 1615 støbte Hartwig Qvellichmeier mig.

Kirkens Regnskab for 1615 oplyser, at Hartuig Kuelchmeier, Getmester i København, omstøbte den gamle Klokke, som vejede 4 Skippund $6^1/_2$ Lispund.

Lille Klokke: *Omstøbt 1874 i Anker Heegaards Etablissement paa Frederiksværk.*

Præsteindberetningen 1758 siger, at den lille Klokke havde Indskriften: Ave Maria Gratia plena „med gammeldags Bogstaver".

1602 afgav Kirken een Klokke paa 3 Skippund 5 Lispund.

STENLØSE (ØLSTYKKE HERRED)

Den lille Klokke er uden Indskrift og Støbermærke, men maa efter sin Form antages at være fra 1300'erne.

Store Klokke: *Soli Deo gloria. Me fecit Iohann Barthold Holtzmann Hafniae 1739.* Dvs.: Gud alene Æren. Johann Barthold Holtzmann gjorde mig i København 1739.

Præsteindberetningen 1758 siger, at paa den største Klokke stod: „Lowise efter Kong Christian 6ti Prinsesse, saasom den var støbt og destineret til Christiansborg Slot; men, kasseret formedelst Disharmoni med de andre Slotsklokker, kom den her den 25. September 1741 i Stedet for den gamle Klokke, som var bekostet 1681, vejede 10 Skippund 7 Lispund 4 Skaalpund, Knebelen 10 Lispund, men var kommet til Skade".

STRØ (STRØ HERRED)

Store Klokke: *Verbvm Domini manet in æternvm. Borchardt Gellegeter me fecidt Anno 1593 Lavritz Willvmsen Iep Andersen Kircke Werge oc Her Anders Lavritzen Sogneprest til Strømagle Kircke.* De latinske Ord betyder: Herrens Ord bliver i Evighed. Borchardt Gellegeter gjorde mig i Aaret 1593.

I Stednavnet er der en Støbefejl, idet der staar et „O" for et „G".

Klokken er støbt samme Aar, som Anders Lavritzen blev Sognets Præst. Han døde ældgammel i 1648.

Lille Klokke: *Støbt paa Frederiksværk af H: I: G: Krog. — Aar 1854. —*

Præsteindberetningen fra 1758 oplyser, at den lille Klokke da havde Indskriften: Soli Deo gloria in Excelsis. Patrono Dno Povisch, Pastore Dno Nicolao Francisci, Tutore Andrea Christierni, confectum sonum hunc edo — Festinate cito, cum pulsor, Tuba Dei sum, Qværite Mortales Regna beata Dei. Me fecit Hans Meyer 1650. Dvs.: Ære være Gud i det højeste. Da Hr. Povisch er Patron, Hr. Niels Frandsen Sognepræst, Anders Christensen Værge giver jeg denne istandsatte Klang. Iler hastigt, naar jeg bliver slaaet; jeg er Guds Basun. Søger, I Dødelige, Guds skønne Riger. Hans Meyer gjorde mig 1650.

1602 afgav Kirken een Klokke paa 3 Skippund 2 Lispund.

SØBORG (HOLBO HERRED)

Lille Klokke: *Kirkeklokke mellem ædle Malme mageløs er for mit Hjerte du, Kirkeklokke ej til Hovedstæder støbtes du, men til den lille By. Gud til Ære.* (Kristusmonogram) *Støbt af B. Løw & Søn, København. Christian X Danmarks Konge, Emil Steenvinkel, Sognepræst, Verner Nielsen, Kirkeværge, Laurits Nielsen, Raadsformand.*

Klokken er støbt i 1934 til Afløsning for en anden, der var revnet. Den gamle Klokke, der nu findes paa Nationalmuseet, har følgende Indskrift: Confessor Cristi qui gaudia promeruisti pro nobis ora quo preueniamus ad illa. Sub castellano domino Henrico Achonis et pelbano(!) domino Iacobo Iohannis. Iohannes Fastenvive me fecit mdxiiii tutoribus vero Nicolao Iacobi ac Iohanne Nicolai. Dvs.: Kristi Bekender, som har vundet (Himlens) Glæder, bed for os, at vi maa komme til dem. Under Slotsherren Hr. Henrik Aagesen og Sognepræsten Hr. Jacob Johansen gjorde Johannes Fastenove mig 1514, men Kirkeværger var Niels Jacobsen og Hans Nielsen.

Henrik Aagesen Sparre var Lensmand paa Søborg Slot 1514—1520.

Store Klokke: *Anno Christi MDCXLIX Helsingorae me fecit M. Iohannes Meyer svb castel lano Coronebvrgensi generoso et nobili D(omi)no Arnoldo de Cvla ecclesiae a hvivs Seebvr gensis pastore D(omi)no Ioanne Ioannis a Albvrgio procv ratoribvsq(ue) Ioanne Lavrentio et Andrea Erasmi. Levit. 20: Cvsto dite sabbatha mea et pavete ad sanctva rivm mevm egodominvs.* Dvs.: I Kristi Aar 1649 gjorde Mester Hans Meyer mig i Helsingør, da den ædle og velbaarne Hr. Arent von der Kula var Slotsherre paa Kronborg, Hr. Jens Jensen Aalborg var Sognepræst for denne Søborg Kirke og Hans Lauritsen og Anders Rasmussen Kirkeværger. Levit. 20 (dvs. 3. Mosebog 20. Kap. 30. Vers): I skal holde mine Sabbather, og I skal frygte for min Helligdom. Jeg er Herren.

Arnt von der Kula til Løgholm var Lensmand paa Kronborg 1645—1658, Jens Jensen Aalborg Præst i Søborg 1636—1667.

Foroven paa Klokken er indhugget en Vægtangivelse: V S IIII L, dvs. 5 Skippund 4 Lispund.

TIBIRKE (HOLBO HERRED)

Lille Klokke: *Rege Friderico Qvarto Dioeces: Præfect: Ott: Krabbe Episcop: Hen: Borneman Præposit: Nic: Spydstrvp, Pastore Ian: Bagge. Anno MDCCX — K W H M Mefecit Hiendrich. Tessien.* Dvs.: Da Frederik den Fjerde var Konge, Otto Krabbe Stiftamtmand, Henrik Borneman Biskop, Niels Spydstrup Provst, Jens Bagge Sognepræst, H. M. Kirkeværge, gjorde Henrik Tessin mig i Aaret 1710.

Indskriftens første Del staar paa Klokkelegemet, den anden Del paa Slagringen.

Otto Krabbe var Stiftamtmand over Sjælland 1682—1717, Jens Pedersen Bagge Præst i Vejby-Tibirke 1680—1714. Om Bisp og Provst: se Maarum.

Store Klokke: *Støbt af I. C. Gamst Kiøbenhavn 1809.*

Kirkens Regnskab for 1709—1710 oplyser, at efter et Syn i 1707 skulde begge Kirkens Klokker omstøbes, og at man den 28. Febr.

1710 sluttede Kontrakt med Henrich Tessien i København om Omstøbning af den mindste, der vejede 20 Lispund 13 Pund. Den nye vejede 31 Lispund 10 Pund. Regnskabet for 1715—16 oplyser, at den største blev omstøbt 1715 efter Kontrakt med Henrich Tessien af 19. Juli 1714. Den gamle vejede 2 Skippund 13 Lispund 2 Pd., den nye 3 Skippund 1 Lispund 8 Pd. Rotgeteren var i fire Dage ved Kirken, da Klokken blev ophængt og prøvet.

TIKØB (LYNGE-KRONBORG HERRED)

Lille Klokke: *Loffver Herren medt Bassvner Harper och Trommer ia loffve det Herren alt som haffver Aande. Anno 1618 støbt mich Hans Kemmer y Helshenør.*

I Skriftbaandet er en Medaillon med et til venstre seende Mandshoved i Profil.

Store Klokke: *Gloria in excelsis Deo me fecit Friderich Holtzmann Hafniæ 1726.* Dvs.: Ære være Gud i det højeste. Friderich Holtzmann i København gjorde mig 1726.

Paa Klokkelegemet findes Frederik den Fjerdes kronede Navnetræk.

Kirkens Regnskab for 1726 oplyser, at den største Klokke var revnet og derfor blev sendt til Omstøbning hos den kongelige Getmester Friderich Holtzmann, der fik 223 Rdl. 84 Skill. for Arbejdet. Den gamle vejede 5 Skippund 18 Lispund 1 Pund, den nye 6 Skippund 9 Lispund 12 Pund. Den stod sin Prøve ved 24 Timers idelige Ringning, ved hvilken der blev forbrugt og opslidt et Reb, foruden at der købtes Lys, som Sognemændene maatte have i Taarnet om Natten, da Klokken prøvedes.

TJÆREBY (STRØ HERRED)

Store Klokke: *Regna firmat pietas. Anno D(omi)ni 1601 svb Christiano 4 rege Daniæ svmptibvs templi hvivs Greffve pastore Iohanne Petreo Wallensi hæc campana fvndebatvr a Bvrchardo Gelle-*

giesser. Dvs.: Gudsfrygt styrker Rigerne. I Herrens Aar 1601 under Christian 4. Danmarks Konge, paa denne Greve Kirkes Bekostning, da Hans Pedersen Walløe var Sognepræst, blev denne Klokke støbt af Burchard Gellegether.

Paa Klokkelegemet findes fire Medailloner, hvoraf de to har Fremstillinger af Pelikanen med sine Unger, de to af Kristus paa Korset. Som Indskriften viser, er Klokken støbt til Greve Kirke i Tune Herred, hvor Præsten netop paa det angivne Tidspunkt bar det omtalte Navn. Klokken er antagelig afleveret ved Klokkeskatten 1602, men ikke blevet omstøbt og senere solgt til Tjæreby.

Lille Klokke: *Gloria in excelsis Deo me fecit Friderich Holtzmann Hafniæ 1722.* Dvs.: Ære være Gud i det højeste. Friderich Holtzmann i København gjorde mig 1722.

Paa Klokkelegemet staar Frederik den Fjerdes Initialer.

Kirkens Regnskab for 1722 oplyser, at den mindste Klokke, som vejede 1 Skippund 8 Lispund 2 Pund, blev omstøbt af den kongelige Gjetmester Friderich Holtzmann i København for 45 Rdl. 28 Skill. Den nye Klokke, som vejede 1 Pund mindre, udstod sin Prøve ved 24 Timers idelige Ringning.

1602 afgav Kirken een Klokke paa 19 Lispund.

TORUP (STRØ HERRED)

Store Klokke: *Soli Deo gloria. Me fecit Iohan Barthold Holtzman Hafnie Anno 1747.* Dvs.: Gud alene Æren. Johan Barthold Holtzman i København gjorde mig i Aaret 1747.

Regnskabet for 1747 oplyser, at den store Klokke, som forhen var sprukken, udfilet og vendt, ved Sørgeringningen for Christian den Sjette blev ganske ubrugelig. Den blev indsendt til Omstøbning hos den kongelige Gjetmester og vejede 5 Skippund 13 Lispund $10^1/_2$ Pund. Ved Afgang i Ilden tabte den 10 %, og der tillagdes den af Skævinge Kirkes gamle Klokke (der vejede 5 Skippund 4 Lispund $^1/_4$ Pund) 1 Lispund $11^3/_4$ Pund gammelt Metal, som betaltes til Skævinge med 4 Rdl. 60 Sk. Den nye Klokke, der kom til at veje 5 Skippund 4 Lispund $13^1/_2$ Pund, kostede 180 Rdl. 63 Skilling.

Lille Klokke: *Støbt i Anker Heegaards Etablisement paa Frederiksværk 1866 ved I Krog.*

Paa Siden af Klokken ses Rigsvaabenet.

Den gamle Klokke bar samme Indskrift som den store Klokke, blot med et andet Aarstal: 1741. Da der blev ringet Sørgeringning med den ved Frederik den Syvendes Død i 1863, kom en gammel Original, som kaldtes Hans Skrald, op i Taarnet, og medens Klokken endnu dirrede efter Ringningen, tog han om Klokkekanten med sin Bælgvante — og Klokken sprang.

Kirkens Regnskab for 1741 oplyser, at den mindste Klokke var revnet og blev sendt til Omstøbning hos den kongelige Getmester. Den gamle Klokke vejede 2 Skippund 9 Lispund 6 Pund, den nye — som efter 24 Timers idelige Ringning blev proberet og befunden dygtig — kun 2 Skippund 2 Lispund 15 Pund. Af den gamle Klokkes Malm blev 1 Lispund 11 Pund solgt til Bjerreby Kirke, Antvorskov Amt.

1602 afgaves een Klokke paa 2 Skippund 8 Lispund.

UGGELØSE (LYNGE-FREDERIKSBORG HERRED)

Store Klokke: *Støbt af I. C. & H. Gamst. Kiøbenhavn Anno 1835.*

Lille Klokke: *Aar 1855 Uggeløse Kirke. Støbt paa Frederiksværk af I. Krog.*

Præsteindberetningen 1758 oplyser, at den store Klokke havde Indskriften: Anno 1644 sub imperio Regis Clementissimi Christiani 4, Præside Regio Iohanne Uldrich Gyldenløve, Pastore Petro Jacobi Birch hæc campana sumptibus ecclesiæ Uggeløse fusa Tutore Wilhelmo Andreæ Soli Deo gloria in excelsis Deo. Aus den Feyer bin ich geflossen. M. Hans Meyer in Helschenør hat mich gegossen. Dvs.: I Aaret 1644 under den meget milde Konge Christian den Fjerdes Regering, da Hans Ulrik Gyldenløve var kongelig Lensmand, Peder Jacobsen Birch Sognepræst, blev denne Klokke støbt paa Uggeløse Kirkes Bekostning, medens Vilhelm Andersen var Kirkeværge. Gud alene Æren i det højeste. Af Ilden er jeg flydt, Mester Hans Meyer i Helsingør har mig gydt.

Kirkens Regnskab for 1644—45 oplyser, at Mester Hans Meier Rotgeter i Helsingør omstøbte Klokken. Den nye Klokke blev, trukket af fire Par Heste, kørt fra Helsingør til Slangerup, hvor Niels Smed beslog den og forsynede den med Knebel, og derfra til Kirken. Blokke og Tavl blev lejet i Helsingør til at vinde Klokken op med, og en Murermester maatte gøre Lydhullerne i Taarnet videre. 3 Tønder Øl, saa og Mad, blev forbrugt, da Klokken blev ophængt og „beringet". To Primklokker blev leveret til Rotgeteren, sønderslagne og anvendt til Hjælp ved Omstøbningen.

Paa den lille Klokke stod, ligeledes i 1758, Mærket VV.

1602 afgaves een Klokke paa 2 Skippund 3 Lispund.

UVELSE (LYNGE-FREDERIKSBORG HERRED)

Store Klokke: *Soli Deo gloria lavs et honor. Anno 1618 støbt mich Hans Kemmer y Helsgenør.* Dvs.: Gud alene Ære, Pris og Hæder. I Aaret 1618 støbte Hans Kemmer i Helsingør mig.

Kirkens Regnskab for 1618 oplyser, at den gamle Klokke blev omstøbt af Hans Kemmer Rotgeter i Helsingør for $162^1/_2$ Mark. Tre Par Heste trak den nye Klokke fra Helsingør til Uvelse. De, som „beringede" den nye Klokke, fik 3 Mark til Øl.

Lille Klokke: *Støbt i Anker Heegaards Etablisement paa Frederiksværk 1878.*

1602 afgaves een Klokke paa 1 Skippund.

VALBY (HOLBO HERRED)

Lille Klokke: *Verbvm Domini manet in æternvm. Gos mich Hans Volf Enfelder Anno Dom(i)ni 1614.* Dvs.: Herrens Ord bliver i Evighed. Hans Wolf Entfelder støbte mig i Herrens Aar 1614.

Regnskabet for 1614 oplyser, at den gamle Klokke blev omstøbt af Hans Rotgeter i Helsingør med Tillæg af Kobber for $636^1/_2$ Mark.

Store Klokke: Øverst ses Frederik den Fjerdes Initialer og derefter: *Dioeces. Præfecto Otto Krabbe, Sælland. Episcopo Doctr. Henric*

Bornemann, Pastore et Præposit. Mag. Nicol. Spydstrvp, mefecit Stephan Scherrenbein Anno 1700. Dvs.: Da Otto Krabbe var Stiftamtmand, Doktor Henrik Bornemann Sjællands Biskop, Magister Niels Spydstrup Sognepræst og Provst, gjorde Stephan Scherrenbein mig i Aaret 1700.

Angaaende Stiftamtmanden, Bispen og Provsten: se Tibirke.

Regnskabet for 1700 oplyser, at efter Kirkens Patroners Bevilling af 12. Febr. 1700 blev den mindste Klokke, som vejede 2 Skippund 16 Lispund, omstøbt af „Steffen Skierbierg" i København for 138 Rdl. Den nye vejede 3 Skippund 5 Lispund 3 Pund. „Man havde vel efter Sognefolkets Løfte ventet nogen Hjelp til Klokkens Omstøbelse, men de omsider tog deres Løfte tilbage og vilde ingen Assistens gøre, ihvor vel derom blev gjort adskillige Begjæringer".

VEJBY (HOLBO HERRED)

Store Klokke: *ihesvs, maria, anna, alpha et o, principivm et finis, primvs et novissimvs, o rex glorie. anno d(omi)ni m cd lxxxix.* Dvs.: Jesus, Maria, Anna. Alpha og Omega. Begyndelsen og Enden. Den første og den sidste. O Ærens Konge. I Herrens Aar 1489.

Jomfru Marias Moder, den hellige Annas Helgendag er d. 26. Juli.

Paa Klokkelegemet findes Aftryk af to Pilgrimstegn, det ene med den hellige Christophorus, det andet med to korslagte Nøgler, Veronikatørklædet, Pavekrone og Petrus og Paulus, vistnok stammende fra Jubelfesten i Rom 1475. Mellem de to Relieffer ses to Støbermærker for Oluf Kegge og Jens Poulsen.

Lille Klokke: *Si Devs pronobis qvis contra nos Verbvm mannet in Aeternvm. Lavris Iensen oc Velvm Nielsen meg støbet den 19. Ivnivs 1576.* Dvs.: Hvis Gud er for os, hvem kan da være mod os. Ordet bliver i Evighed. Lauris Jensen og Velum Nielsen støbte mig den 19. Juni 1576.

Paa Klokken findes desuden fire Bomærker, hvoraf de to ledsages af Bogstaverne *I M* og *I N*, samt seks Aftryk af et rundt Segl, 6,5 cm i Tværmaal, med Majuskel-Randskrift: *Sigillvm Con-*

vivii Sancti Kanvti in Lækkesholm, dvs: Segl for Hellig Knuds Gildet i Lækkesholm, og midt i Seglet Knud Konge siddende paa sin Trone.

Som C. Nyrop, der ikke kender Vejbyklokken, har gjort opmærksom paa, fandtes der paa en af Klokkerne i Sonnerup Kirke ved Roskilde to Aftryk af det samme Knudsgildes Segl — hvor man kun har læst Stednavnet fejlagtigt som: Serresholm. Hele Indskriftens Form saavel som Bogstavernes svarede ganske til Vejbyklokkens og var fra omtrent samme Tid, 1570, saa at der ikke kan være Tvivl om, at de er støbt af samme Mand. Sonnerupklokken, som er blevet omstøbt 1905, oplyser tillige, at den i sin Tid er støbt af ny „af I M", det samme Støbermærke, som genfindes paa Klokken i Vejby.

VELLERUP (HORNS HERRED)

Den lille Klokke har med Undtagelse af et *T*, der maaske er et Støbermærke, ingen Indskrift. Efter sin Form maa den stamme fra 1400'erne.

Store Klokke: *Excellentissimus D(omi)n(us) Otto Scheel Dominus de Wallø et Egholm Eques Consiliarius Regis intimus et coniux eius illustrissima Domina Domina Christina Bille de Birkelse in honorem Dei et ecclesiæ Schibyensis ornamentum hanc campanam propriis impensis fundendam curarunt Anno Christi 1688 Domina Augusta Amalie Langenau Domina de Egholm hanc campanam refudit et instavravit Anno Domini 1898. Omstøbt af L. Andersen Aarhus 1898.* Dvs: Den højvelbaarne Hr. Otto Scheel, Herre til Vallø og Egholm, Ridder, Gehejmeraad, og Hustru, den ædelbaarne Frue, Fru Christina Bille til Birkelse, lod paa egen Bekostning i Kristi Aar 1688 denne Klokke støbe til Guds Ære og Skiby Kirkes Pryd. Fru Augusta Amalie Langenau, Frue til Egholm, lod denne Klokke omstøbe og forbedre i Herrens Aar 1898. Omstøbt af L. Andersen, Aarhus, 1898.

Paa Klokken findes en Femøre fra Christian den Niendes Tid paaloddet. Endvidere ses et Skjold med Støberens Forbogstaver.

Otto Scheel fik Egholm i 1686. Datteren Birthe, der overtog God-

set 1691, var gift med Otto Krabbe (se Tibirke). Fru Langenau var Enke efter en østrigsk General og fik Egholm efter sin Fader, General von Haffner.

Efter Inskriptionen er Klokken oprindelig støbt til Skiby Kirke.

Præsteindberetningen 1758 nævner den store Klokkes Indskrift, men siger intet om den lille Klokke.

VIKSØ (ØLSTYKKE HERRED)

Store Klokke: *Dei gra(tia) Iohannes episcopus curonien(sis) et administrator ozciliensis anno xv^c lv.* Dvs.: Johannes af Guds Naade Biskop over Kurland og Administrator for Øsel (lod denne Klokke støbe) i Aaret 1555.

Paa Klokkelegemet findes et meget stort Vaaben med Bispens Slægtsvaaben, Münchhausen, i Hjerteskjoldet og med Øsels Mærke, Ørnen, i Hovedskjoldets første og fjerde Felt, medens Gullands Mærke, Lammet med Korsfanen, indtager andet og tredie Felt.

Biskop Johannes var Administrator over Øsel 1541—59, hvorefter Øen kom i Danmarks Eje og var det indtil 1645. Hvorledes Klokken er kommet til Viksø, vides ikke.

Lille Klokke: *Me fecit Henrich Hornhaver Fridrichswærck Anno 1801.* Dvs.: Henrich Hornhaver, Frederiksværk, gjorde mig i Aaret 1801.

VILLINGERØD (ESBØNDERUP SOGN, HOLBO HERRED)

Kirken, der er indviet i 1906, har kun een Klokke, af Støbestaal fra Bochum i Westfalen. Den bærer Indskriften: *Geg. v. Bochumer Verein i Bochum 1906*, og paa Klokkelegemet Kirkens Navn og Indvielsesaar.

VINDERØD (STRØ HERRED)

Lille Klokke: *anno do(mini) mi(llesimo) cd xc iiii^0 help ihesvs ma ria an na olvg.* Dvs.: I Herrens Aar 1494. Hjælp Jesus, Maria, Anna. Oluf.

Indskriften indledes med et Brakteat-Aftryk og slutter med Klokkestøberens Navn Oluf (Kegge) og Støbermærke, medens der paa Klokkelegemets Sider findes to Kors, det ene dannet af fem Aftryk af Korshvide, det andet af to større Mønter og fire smaa Brakteater.

Store Klokke: *Støbt af S: H: Hornhaver paa Frederiksværk.* Paa Klokkelegemet staar: *Støbt 1649. Omstøbt Aar 1826 paa det Classenske Fidei Commis Bekostning,* og foroven er Klokkens Vægt, 1340 Pund, indhugget.

1758 indberettede Præsten, at den store Klokke havde samme Indskrift som Kregme Kirkes store Klokke, men oplyser intet om den lille Klokke.

Kirkeregnskabet meddeler under Aaret 1649, at den gamle Klokke blev ført til Rotgeteren i Helsingør og omstøbt dér, men nævner ikke hans Navn. Ved Prøveringningen betaltes der 8 Skill. for Lys, „de brugte om Natten, imedens de ringede", og en Tønde Øl til dem, der „beringede" Klokken.

1602 afgav Kirken en Klokke paa 1 Skippund 1 Lispund.

ØLSTED (STRØ HERRED)

Store Klokke: *Verbvm Domini manet in æternvm Borchard Gelgether me fecit Anno 1590 Niels Ølsenn*(!), *Larvs*(!) *Ienssenn Kircke Werger til Olsste*(!) *Kircke.* Dvs.: Herrens Ord bliver i Evighed. Borchard Gelgether gjorde mig i Aaret 1590. Niels Olsen, Laurs Jensen Kirkeværger til Ølsted Kirke.

Lille Klokke: *Soli Deo gloria me fecit Henrich Hornhaver Fridrichswærk A⁰ 1766.* Dvs.: Gud alene Æren. Henrik Hornhaver, Frederiksværk, gjorde mig i Aaret 1766.

Paa Klokkelegemet findes Christian den Syvendes kronede Navnetræk.

Kirkens Regnskab for 1766 oplyser, at den største Klokke var ganske revnet og desaarsag ubrugelig; den vejede 4 Skippund

14 Pund og tabte i Omstøbningen 10 %. Generalkrigskommissær Classen paa Frederiksværk fik 151 Rdl. 88 Skill. for Arbejdet.

1602 afgav Kirken een Klokke paa 3 Skippund 1 Lispund.

ØLSTYKKE (ØLSTYKKE HERRED)

Lille Klokke: *Støbt af I. C. & H. Gamst. Kiøbenhavn Anno 1827.*

Store Klokke: *Støbt af I. C. & H. Gamst. Kiøbenhavn Anno 1833.*

Præsteindberetningen 1758 siger, at den lille Klokke havde Indskriften: Ao. 1641 er denne Klokke støbt til Ølstøche Kirke med Velbyrdige Friderich Urne Vores Gunstige Slots Herres Bevilning. Lover Herren i Hans Helligdom, lover Hannem i Hans magtes befæstning, lover Hannem i Hans Gierninger, lover Hannem i Hans store Herlighed Ps. 150. Janus Johannis Tning(?) Pastor. Hemmingius Johannis defensor. Neden omkring: Soli Deo gloria Deo in excelsis. Me fecit Hans Meyer in Helsingør Ao. 1641.

Paa den store Klokke stod følgende Vers:

Omnia sunt hominum tenui pendentia filô
Qvæ subito casu, qvæ valuere, ruunt.
Vespera nunc venit nobiscum Christe manete,
Exstingui lucem nec patiare tuam.
Omnia sunt quasi bulla caduca rotundá
Cum pratis, ut flos, sic perit omnis honor
Corpora putrescunt hominum, post funera crescunt
Serpentes, vitam quare homo cerne tuam
Cum limus, fimus, cum vilis flegmaque simus
Qvid superbimus, nescimus, qvando perimus.

Janus Johannis Pastor. Hemmingius Johannis defensor. Neden omkring: Soli Deo gloria, in excelsis Deo. Me fecit Hans Meyer in Helsingør Ao. 1641.

Verset kan gengives: Alt menneskeligt hænger i en fin Traad; det stærke styrter pludseligt i Grus. Aftenen er nu kommen, bliv hos os

Christus og lad ikke dit Lys slukkes. Alt glider som en rund Kugle. Som Blomsten visner med Engens Urter, saaledes bortvejres al Ære og Berømmelse. Menneskenes Legeme raadner, efter Begravelsen kommer Kryb frem, se derfor paa dit Liv, Menneske. Da vi er Ler, Skarn, Galde og Slim, hvad har vi da at være stolte af? Vi ved ikke, naar det er forbi med os.

1602 afgav Kirken een Klokke paa 4 Skippund 6 Lispund.

KLOKKESTØBERE

Magister Haqiunus (Mester Hakon), antagelig en svensk Støber, der virkede i Begyndelsen af 1300'erne.

Helsingør S. Olai.

Olaf Henriksøn Kegge (Olaus Hinrici, Olaus Himric Kege). Støberen, af hvis Arbejder der kendes over en halv Snes fra hele Landet, virkede i Tiden omkring 1350—1375 og anvendte i sine Indskrifter Aftryk af sit Segl.

Helsinge.

Daniel og *Mikael*, antagelig to nederlandske Støbere, der virkede i Tiden 1400—1425.

Esbønderup 1406.

Henrik Nielsøn (Hinricus Nicolai) virkede i Tiden omkring 1425—1475 og anvendte Aftryk af sit Segl i Indskrifterne.

Ferslev 1425, Gerlev (?), Græsted (?).

Hans Henriksøn (Johannes Hinrici) virkede i Tiden 1450—1475 og smykkede gerne sine Klokker med mange Smaareliefer.

Alsønderup 1458, Selsø(?) 1467.

Jens Pedersøn (Johannes Petri). Støberen, der virkede i Tiden 1470—1500, kalder sig paa sine ældste Arbejder ved sit latinske Navn, paa de senere ved sit danske Navn: Jes Smed, og opgiver paa een af Klokkerne, at han er Borger i Slagelse.

Grønholt 1471.

Jens Poulsøn (Johannes Pauli) virkede som Støber i 1490'erne

og mærkede sine Arbejder dels med sit Bomærke dels med Aftryk af sit Segl, hvori hans Navn forekommer paa Dansk.

Nørre Herløv 1490.

Oluf Kegge virkede ligeledes i 1490'erne, men ogsaa i 1520'erne og kendetegnede sine Værker med sit Navn eller Støbermærke og Seglaftryk.

Blidstrup 1491, Vinderød 1494.

Jens Poulsøn og Oluf Kegge virkede sammen, muligvis allerede i 1476 og i hvert Fald i 1480' og 1490'erne. Paa deres fælles Arbejder forekommer deres Navne eller Mærker.

Vejby 1489, Lynge 1490.

Lavres Hansøn virkede i Tiden 1500—1530 og signerede gerne sine Klokker med sit Mærke og sit Forbogstav: „l".

Ferslev.

Johannes Fastenowe, utvivlsomt den dygtigste af Danmarks middelalderlige Klokkestøbere, selvom han ikke var dansk af Fødsel. Stednavnet, der staves paa forskellig Maade, antagelig fordi Støberen ikke har haft en Type for w, kan vistnok ikke nærmere bestemmes. Støberen virkede navnlig paa Sjælland og har efterladt sig en Række Arbejder fra Tiden 1511—1522. Hans Indskrifter udmærker sig ved deres snørklede Indhold og er ofte affattet i en særlig Versform, de saakaldte leoninske Hexametre.

Asminderød 1511, Helsingør S. Olai 1511, to paa Frederiksborg 1512, Lille Lyngby 1514, Søborg 1514, Skiby 1515, Skævinge 1516, Farum 1517.

Henricus de Borch virkede i Tiden 1510—1525.

Alsønderup 1513.

Andrieu Hendebert de Lille virkede o. 1515—20.

Helsingør S. Marie 1518.

Georgius Waghevens, født o. 1470, død o. 1524, tilhørte en udbredt nederlandsk Klokkestøberfamilie fra Mecheln og virkede som Klokkestøber fra 1511.

Helsingør S. Olai 1515.

Gert van Mervelt, der antagelig var Søn af en Klokkestøber af samme Navn, som hørte hjemme i Flensborg og døde 1558, fik i 1565 Bestalling som Kongens Bøssestøber i København, hvor han ejede en Gaard. I et Brev af 20. November 1587 fra Frederik den Anden til Rentemesteren Kristoffer Valkendorf

omtales han som død, men alligevel forekommer nogle Klokker med hans Navn fra det følgende Aar. Det drejer sig her sikkert om Værkstedsarbejder.

Draaby 1565, Slangerup 1572, Oppesundby 1572, to til Kronborg 1577, Ganløse 1588, Helsingør S. Marie 1588, Karlebo 1588, Lillerød 1588.

Michel Dibler fortsatte den ældre van Mervelts Virksomhed i Flensborg, hvor han fik Bestalling 27. Juli 1563, samme Aar som Mervelts Enke døde. Han blev valgt ind i Byens Raad 1585, var en Tid Kæmner og døde 1593.

Birkerød 1583.

Lavris Matsen var kongelig Bøssestøber i København, hvor han ejede flere Ejendomme, var Raadmand og Kirkeværge ved Vor Frue Kirke. Han døde i 1570.

Asminderød 1553.

Heinrich van Trier antagelig fra Byen Trier.

Helsingør Karmelitterkloster 1570.

Lauris Jensen og *Velum Nielsen*.

Vejby 1576.

Mathias Benninck havde hjemme i Lybæk og tilhørte en udbredt Klokkestøberslægt.

Krogstrup 1584, Ramløse 1584.

Borchard Gelgether stavede i Tidens Løb sit Navn paa adskillige Maader, som Klokkeindskrifterne viser. Han hed Borckart Jensen, med Familienavnet Quelkmeyer, og var kongelig Stykkestøber fra 15. August 1588. Han blev begravet fra Nicolai Kirke i København den 23. Aug. 1613.

Helsingør S. Marie 1590, Melby 1590, Ølsted 1590, Sigerslevvester 1593, Strø 1593, Græsted 1599, Lynge 1599, Draaby 1600, Tjæreby 1601, Hjørlunde 1608, Ourø 1608, Skullelev 1608, Frederiksborg 1613, Gilleleje.

Hans Wolff Entfelder blev 18. Marts 1601 beskikket til at være Mester for det nyoprettede Gjethus i Helsingør og virkede til o. 1615.

Valby 1614.

Hartvig Quelkmeyer (Qvillichmeyer) var rimeligvis Søn af Borchard Gelgether og fulgte efter ham som kongelig Stykkestøber i København 1614—1619.

Snodstrup 1615, Frederiksborg 1618, Ganløse 1619.

Hans Kemmer fulgte vistnok fra 1615 efter Hans Wolf Entfelder som kongelig Stykkestøber i Helsingør, hvor han døde i Efteraaret 1636.

Tikøb 1618, Uvelse 1618, Helsinge

1620, Hillerød 1621, Helsingør S. Olai 1631, Oppesundby 1632, Frederikssund 1634.

Felix Fuchs har antagelig været Mestersvend hos Rolf Borchartsen, der var kongelig Stykkestøber i København 1619—24, thi han ægtede dennes Enke og forestod paa hendes Vegne Virksomheden, til han selv fik Bestalling 24. April 1627. Han døde i September 1637 og blev begravet i S. Nicolai Kirke i København.

Slagslunde 1630, 1631, Frederiksborg 16 Klokker til Sangværket 1633, to Klokker til Kronborg 1635.

Claus van Dam var født i Hamburg og blev 17. Maj 1639 Rotgeter ved Københavns Gjethus efter Felix Fuchs. Han virkede her til sin Død 31. Juli 1655.

Frederiksborg 1647(?), Helsingør S. Olai 1648, Skullelev 1648.

Hans Meyer efterfulgte Hans Kemmer som Stykkestøber i Helsingør, omend han først fik sin Bestalling den 15. Maj 1639. Ved Claus van Dams Død blev han den 4. August 1655 forflyttet til Gjethuset i København, hvor han virkede under Svenskekrigene og døde den 9. Januar 1669.

Annisse 1641, Ølstykke 1641, Græse 1644, Uggeløse 1644, Kregme 1649, Søborg 1649, Vinderød 1649, Strø 1650, Lille Lyngby 1652, Hillerød 1658, Asminderød 1664, Birkerød 1664, Slagslunde 1664.

Stephan Scherrenbein virkede i København, hvor han omtales i 1690.

Bloustrød 1678, Maarum 1698, Nørre Herløv 1698, Ramløse 1700, Valby 1700.

Friderich Holtzmann var Mestersvend hos den kongelige Stykkestøber Albert Benninck og overtog Virksomheden ved Gjethuset i København efter dennes Død i 1695. Bestalling fik han den 7. Nov. 1696. Han døde 11. Nov. 1727.

Kyndby 1719, to Klokker til Kronborg 1721, Annisse 1722, Kregme 1722, Tjæreby 1722, Hørsholm 1724, to Klokker til Fredensborg 1725, Esbønderup 1726, Tikøb 1726.

Heinrich Tessien fik Borgerskab i København 1708. Hans Enke omtales 1752 i Gørtlerlaugets Protokoller.

Tibirke 1710, Gerlev 1714, Tibirke 1715, Slangerup 1747, Ourø 1748.

Johan Barthold Holtzmann var Søn af Friderich Holtzmann og overtog Gjethuset efter ham i December 1727, men fik selv først Bestalling den 28. December 1728. Han var den sidste

kongelige Stykkestøber i København. 1733 fik han Rang af Kaptajn. Han døde i Foraaret 1757.

Lillerød 1731, Hørsholm 1739, Maarum 1739, Stenløse 1739, Helsingør S. Olai 1741, Nøddebo 1741, Skævinge 1747, Torup 1747, Græse 1749.

Michael Carl Troschell kom som Svend fra Nürnberg til København i 1752 og blev i Juni 1753 optaget som Mester i Lauget. 1762 erhvervede han Ejendommen Vestervoldgade Nr. 7, hvor senere det Gamstske Støberi havde til Huse, blev Hofklokkestøber, Oldermand i Gørtlerlauget og døde, 66 Aar gammel, 11. April 1783.

Gørløse 1761, Nøddebo 1761.

Hans Christensen Gamst blev født 1737 i Landsbyen Gamst ved Kolding, kom 1766 til København som Smed, købte 1783 M. C. Troschells Ejendom og blev Klokkestøber. Han døde 25. Juni 1803.

Farum 1801.

Henrich Hornhaver (den ældre) var fra Stockholm og blev 17. Februar 1755 indskrevet i Københavns Gørtlerlaug som Klokkestøbemester. 1757 blev han Støbemester paa det af Fabricius og Classen grundlagte Frederiksværk. Han døde i Februar 1774.

Frederiksværk 1758, Gørløse 1758, Ølsted 1766.

Johan Peter Hornhaver blev født 1756 som Søn af Henrich Hornhaver (den ældre) og blev Støbemester paa Frederiksværk efter Faderen. Han døde 5. September 1829.

Frederikssund 1798.

Henrich Hornhaver (den yngre) virkede paa Frederiksværk, hvor han støbte to Klokker 1801—02, men hans nærmere Data kendes ikke.

Viksø 1801.

Søren Hansen Hornhaver var født 1799 som Søn af Johan Peter Hornhaver og virkede ogsaa paa Frederiksværk, men døde ret ung, 15. Okt. 1830.

Vinderød 1826.

P. Petersen virkede i København 1801—03.

Græsted 1803, Skullelev 1803.

Johannes Christensen Gamst var en Broder til H. C. Gamst og styrede efter dennes Død Støberiet for Enken. Han døde 1829.

Maarum 1805, Skiby 1806, Tibirke 1809.

Fra 1813 blev *Henrik Gamst*, født 1788 som Søn af H. C. Gamst og død 1861, Medbestyrer af Støberiet og efter Farbroderens Død Enebestyrer. Klokkerne fra denne Periode (ogsaa efter Farbroderens Død) signeredes: „J. C. & H. Gamst",

Melby 1827, Ølstykke 1827, Frederikssund 1831, Bloustrød 1832, Ølstykke 1833, Uggeløse 1835, Bloustrød 1836.

H. Gamst & H. C. Lund. 1836 optog H. Gamst sin Søstersøn Hans Christian Lund, født 1802, død 1871, i Firmaet. I 1854 overdrog de Virksomheden til P. J. Winstrup og V. C. C. Gamél.

Karlebo 1847, Skævinge 1848, Krogstrup 1852, Kyndby 1854.

Victor Gamél, der var født 1815 og blev cand. polyt. 1838, var Støbemester paa Frederiksværk 1840—1846, hvorefter han gik ind Gamsts Virksomhed. Her forblev han til sin Død 1872.

Blidstrup 1840, Gørløse 1843, Helsinge 1845.

J. Krog. Hans Jacob Grøgaard Krog var født i Norge 1825 og blev 1847 Støber paa Frederiksværk. Da Anker Heegaard 1857 overtog Værket, blev Krog fra Nytaar 1858 Bestyrer heraf, men opgav sin Stilling 1874 for at blive Medejer af Frederiksberg Jernstøberi. Han døde 1888.

Strø 1854, Uggeløse 1855, Annisse 1860, Frederiksborg 1862—63 (en Klokke i 1862, fire i 1863), Hjørlunde 1866, Torup 1866.

H. Gamst og H. C. Lunds Efterfølgere. Fra 1847 til 1854 bestyrede Peter Josef Winstrup og Victor Gamél, der begge var polytekniske Kandidater, Gamsts Støberi i København, men overtog derefter Værket. 1872 afstod de det til Assessor pharm. J. C. Hauberg og Mekaniker J. H. Hellerung.

Skiby 1850. (De to Klokker, Krogstrup 1852 og Kyndby 1854, der er nævnt under H. Gamst & H. C. Lund, hvis Signatur de ogsaa bærer, er støbt af Winstrup & Gamél i den Periode, da de var Bestyrere af Gamsts Virksomhed).

Stephen Peter Anker Heegaard, født 1815, død 1893, overtog Frederiksværk 1857 og beholdt det til 1884, da han afstod det til to Sønner og en Svigersøn under Firmanavnet *Anker Heegaard* som hidtil. St. P. Anker Heegaard havde 1858—1874 *J. Krog* (se denne) som Leder i Frederiksværk, og *Anders Clemmensen*, der var født i Norge, ansattes, ligeledes i 1858, som Støbemester paa Værket, en Stilling, han be-

holdt til sin Død 1892. I J. Krogs Tid blev alle Klokkerne signeret baade med hans og Heegaards Navne. Anders Clemmensen satte undertiden sit Navn ved Siden af Støberiets, men ikke altid. Blandt nedenstaaende Klokker findes hans Signatur paa de tre Olaiklokker, men ikke paa de andre.

Snodstrup 1874, Uvelse 1878, Helsingør S. Olai tre Klokker 1882, Farum 1884, Frederiksborg 1896.

Severin van Aerschodt er et berømt Klokkestøberfirma i Louvain, Belgien.

Gurre 1886, Kapelklokke paa Nyhuse Kirkegaard 1886, begge taget fra de 28 Sangværksklokker, som Firmaet 1886—88 støbte til Frederiksborg, Helsingør S. Vincents 1928.

B. Løw & Søn, Klokkestøberi i København, grundlagt 1840.

Skovkirken 1897, Lynæs 1901, Nivaa 1910, Hjørlunde Valgmenighed 1914, Hellebæk 1918, Gilleleje 1921, Søborg 1934.

L. Andersen i Aarhus.

Vellerup 1898.

De Smithske Jernstøberier og Maskinværksteder i Aalborg blev grundlagt 1834.

Gadevang 1903, Høsterkøb 1907, Frederiksborg Frimenighed 1909, Bloustrød 1921, Nørre Herløv 1923, Egebæksvang 1931. (Firmaet omstøbte 1909—17 ialt 5 af van Aerschodts Sangværksklokker og leverede een ny. Det er denne sidste, der senere er kommet til Frimenighedskirken).

M. & O. Ohlsson i Lübeck.

Esbønderup 1906.

Bochumer Verein für Bergbau und Gussstahlfabrikation, Bochum i Westphalen.

Humlebæk 1868, Skiby 1879, Hjørlunde 1884, Egebæksvang 1896, Rungsted 1906, Villingerød 1906.

Jysk Jernstøberi, Brønderslev.

Kapelklokke paa Hillerød Kirkegaard 1934.

KILDER OG HENVISNINGER

De middelalderlige Klokker og Støbere (dvs. til o. 1550) behandles udførligt i F. Uldalls store Værk: Danmarks middelalderlige Kirkeklokker. Kbh. 1906 (med Register). C. Nyrop har i sin Afhandling: Om Danmarks Kirkeklokker og deres Støbere (Kirkehistoriske Samlinger 3. Række IV, 1882, S. 157—302; ogsaa som Særtryk og da med Register) ført sine Meddelelser helt op til Udgivelsesaaret. Kun undtagelsesvis gengiver Nyrop Klokkeindskrifterne helt. Støberbiografierne er især af Værdi, medens Fortegnelserne over de forskellige Støberes Arbejder ikke alle er fuldstændige, hvad der har sin Forklaring i, at Nyrops Studier er byggede paa den foreliggende Litteratur. Om Georgius Waghevens henvises til G. van Doorslaer: L'ancienne industrie du cuivre à Malines. III. La fonderie des cloches Malines 1913. S. 78—93; om Mathias Benninck til Th. Hack: Lübecker Glockenkunde. Lübeck 1913. De kongelige Stykkestøbere (Borchard Gelgether—J. B. Holtzmann) findes omtalt hos Otto Blom: Danske Stykkestøbere og Stykkestøberier for Metalskyts Hist. Tidsskrift 5. Række IV, 1883—84, S. 375—438). Medlemmerne af Støberslægten Hornhaver paa Frederiksværk og deres Arbejder er udførligt skildret af Erland Gribsø i Nordsjællands Venstreblad for 25. og 26. Marts, 8. Maj 1930, 23. April og 25. Dec. 1931.

TILFØJELSER

Blaustrøds store Klokke var antagelig støbt af Wouter Kaeiwas (Gauthier Quaeywas), der nævnes som Borger i Malines 1476; G. van Doorslaers anførte Arbejde S. 52—54.

Egebæksvangs Klokke er skænket af Sognepræst V. Bartholdy Møller og Hustru.

Om *Esbønderup*-Klokken henvises til O. V. Borch: Kirkeklokken fra Nordsjælland, der blev til tyske Kanoner, (B. T. 5. Juni 1933).

I Verset paa *Ølstykkes* store Klokke (S. 111) bør i Stedet for „rotundá" læses „rotundi", og Linjen oversættes: Alt i Verden svinder som en Boble. „Vilis" er sikkert en Afskriverfejl for „bilis".

SAMFUNDETS VIRKSOMHED

FRA 1. OKTOBER 1933 TIL 30. SEPTEMBER 1934

Onsdag den 14. Marts 1934 blev Samfundets 28. ordentlige Generalforsamling holdt i Helsingør. Dirigent var Sparekassedirektør *Andersen*.

Af Bestyrelsen fratraadte efter Tur Sparekassedirektør *C. Andersen*, Hillerød, Gaardejer *N. J. Andersen*, Mørdrup, Sognefoged *Hans Jensen Hansen*, Ølstykke, og Læge *A. H. Riise*, Hillerød. Sparekassedirektør *C. Andersen*, Sognefoged *Hans Jensen Hansen* og Læge *A. H. Riise* genvalgtes og nyvalgtes i Stedet for Gaardejer *N. J. Andersen*, der ønskede at fratræde, Sogneraadsformand, Gaardejer *J. Chr. Jensen*, Gørløse.

Bestyrelsen bestaar altsaa af:

Sparekassedirektør *C. Andersen*, Hillerød, Lektor *H. Boisen*, Hillerød (Formand), Pastor *Villads Christensen*, Græsted, Sognefoged *Hans Jensen Hansen*, Ølstykke, Sogneraadsformand, Gaardejer *J. Chr. Jensen*, Gørløse, Direktør, Kaptajn *Jørgensen**), Frederiksværk, Folketingsmand *I. P. Larsen**), Helsingør, fhv. Lærer *O. Larsen*, St. Hagelse, Lektor *Hakon Müller**), Helsingør (Skriftudvalget), Læge *A. H. Riise*, Hillerød (Sekretær og Kasserer), Bibliotekar, Forfatter, *A. Uhrskov**), Ullerød, og fhv. Adjunkt *Fr. Weilbach*, Snekkersten. (De med *) betegnede fratræder efter Tur til Generalforsamlingen i 1935).

Til Revisorer valgtes Lektor *Carstens*, Hillerød, og Skoleinspektør *P. Petersen*, Hillerød.

Repræsentanter (Lovens § 7) er: Skolebestyrer *Hatt*, Frederikssund, Gaardejer *N. Jensen*, Farum, og Lærer *Sørensen*, Jægerspris.

Samfundets Aarbog for 1933 (Bjørn Kornerup: Frederiksborg Statsskoles Historie) udkom i December 1933 og udsendtes til Medlemmer og Subskribenter.

Samfundets Medlemsantal var ved Regnskabsaarets Begyndelse: 3 livsvarige Medlemmer, 602 Medlemmer og 25 Subskribenter. 1. Oktober 1934 har Samfundet: 2 livsvarige Medlemmer, 569 Medlemmer og 24 Subskribenter.

Paa Finansloven for 1934—35 er der bevilget Samfundet et Tilskud af 155 Kr.

Fremdeles har Samfundet modtaget Tilskud fra Frederiksborg Amtsraad (100 Kr.), Sogneraadene i Birkerød (25 Kr.), Frederiksborg Slotssogn (10 Kr.), Gerløv-Draaby (20 Kr.), Græsted-Maarum (10 Kr.), Helsinge-Valby (10 Kr.), Hørsholm (50 Kr.), Kyndby-Krogstrup (10 Kr.), Skuldelev-Selsø (10 Kr.), Slagslunde-Ganløse (10 Kr.), Stenløse-Viksø (10 Kr.), Søborg-Gilleleje (10 Kr.), Vejby-Tibirke (10 Kr.) og Ølstykke (10 Kr.).

Endvidere er der modtaget Tilskud fra Frederiksborg Amts Spare- og Laanekasse (100 Kr.), Nordsjællands Bank, Helsinge (10 Kr.), Spare- og Laanekassen for Frederikssund og Omegn (25 Kr.), Sparekassen for Frederiksværk og Omegn (15 Kr.), og Spare- og Laanekassen for Kronborg vestre Birk (10 Kr.).

Af Antikvar Carl Julius Petersens Hjælpefond er der tildelt Samfundet en Understøttelse paa 300 Kr.

Som Bidrag til Udgivelse af en Frederikssunds og Slangerups Historie har Samfundet fra Slangerup Brugsforening modtaget 100 Kr. som tredie Del af en treaarig Bevilling paa ialt 300 Kr.

Samfundets Medlemmer, nytilkomne og ældre, kan købe ældre Aargange af Aarbogen for 1 Kr. pr. Aarbog og en Række paa 4 Aargange til en Pris af 3 Kr. Aarbøgerne for 1917, 1919 og 1920 er udsolgt. Prisen paa Særbøger vil blive fastsat i hvert enkelt Tilfælde.

Samfundet har hidtil udgivet følgende Særbøger, som Medlemmerne kan købe til de vedføjede Priser:

Junge: Den nordsjællandske Landalmues Karakter, Skikke, Meninger og Sprog. 1915. 279 S. ..... 1 Kr.
Uhrskov: Nordsjællandsk Landsbyliv i ældre Tider paa Grundlag af fhv. Folketingsmand Lars Larsens Beretninninger. 1918. 174 S., ill. ..... udsolgt
Weilbach: Frederiksborg Slot. 1923. 142 S., 68 Ill. ..... udsolgt*)
Hillerød By. 1925. 363 S., 55 Ill. ..... udsolgt*)
Carl Christensen: Frederiksværk. 1926. 192 S., 54 Ill. ..... 3 Kr.
Weilbach: Fredensborg Slot. 1928. 136 S., 77 Ill. ..... 3 „
Frederiksborg Amts Stednavne. 1929. 168 S. ..... 2 „
Arne Sundbo: Frederikssunds og Købstaden Slangerups Historie. I. Tiden til 1809. 1931. 416 S., 112 Ill. ..... 6 „
Bjørn Kornerup: Frederiksborg Statsskoles Historie. 1933. 288 S., 44 Ill. ..... 3 „

De historiske Amtsforeninger er komne overens om at give hverandres Medlemmer (ɔ: Personer, ikke Institutioner o. lign.) Adgang til for nedsat Betaling (eventuelt Fremstillingsprisen for vedkommende Skrift) at subskribere paa de Aarbøger og andre Skrifter, der udgives af de Samfund, af hvilke vedkommende ikke selv er Medlem, naar Begæring derom fremsættes gennem eget Samfunds Bestyrelse. Medlemmer, der ønsker at benytte sig heraf, bedes henvende sig til Sekretæren.

Opmærksomheden henledes paa det af „Dansk historisk Fællesforening" udgivne Tidsskrift for Kulturhistorie og Lokalhistorie „Fortid og Nutid".

Tidsskriftet udkommer med 8 Ark aarligt og koster 5 Kr. pr. Aargang; for Medlemmer af vort Samfund, der bestiller det gennem Sekretæren, dog kun Halvdelen.

Opmærksomheden henledes endvidere paa det af Nationalmuseet udgivne Aarsskrift „Fra Nationalmuseets Arbejdsmark", hvori der

*) Kan endnu faas hos Boghandler Tofte, Hillerød, *Frederiksborg Slot* til en Pris af 5 Kr. pr. Ekspl., *Hillerød By* til en Pris af 7 Kr.

gives almenfattelige og rigt illustrerede Beretninger om nye sjældne Fund eller nye interessante Undersøgelser inden for Nationalmuseets Arbejdsomraader. Bogladeprisen er 3 Kr., men Forlaget tilbyder Bogen til Samfundets Medlemmer for 2 Kr. + Porto, naar Bestilling sendes til Sekretæren.

Ved Udsendelsen af Aarbogen hænder det, at enkelte Medlemmer ikke indløser Forsendelsen. Da dette medfører en betydelig Portoudgift for Samfundet, kan en saadan Form for Udmeldelse ikke tages for gyldig. Udmeldelse maa for at være gyldig være sket skriftlig inden Aarbogens Udsendelse.

REGNSKAB FOR TIDEN $^{1}/_{10}$ 1933—$^{30}/_{9}$ 1934

INDTÆGT	Kr.	Øre	UDGIFT	Kr.	Øre
Overført fra 1932—33....	1175	76	Aarbogen	1637	40
Medl. og Subskribenter...	1732	00	Møder	69	15
Solgte ældre Aarganger ...	290	00	Administration	119	38
Tilskud fra:			Dansk historisk Fællesfor-	30	12
Stat, Amt og Kommuner	450	00	ening		
Pengeinstituter	160	00	At overføre til 1934—35..	2392	12
Antikvar C. J. Petersens Hjælpefond	300	00			
Bidrag til Frederikssund- og Slangerupbogen:					
Slangerup Brugsforening	100	00			
Renter.....	40	41			
	4248	17		4248	17

INDHOLDSFORTEGNELSE

FHV. ADJUNKT WEILBACH, SNEKKERSTEN:
KRONBORGS RESTAURERING OG DET GAMLE KROGEN SLOT 3

LÆRER ERLAND GRIBSØ, TINGJELLINGE:
FREDERIKSBORG AMTS KIRKEKLOKKER 57

SAMFUNDETS VIRKSOMHED 120

BILLEDFORTEGNELSE

1. Kronborg Slot 3
2. Nederste Etage 7
3. Mellemste Etage 9
4. Øverste Etage 11
5. Den store Sal efter Restaureringen 13
6. Den lille Sal 15
7. Galleriet i Østfløjens øverste Etage efter Restaureringen 21
8. Østfløjens nederste Stokværk før Ombygningen, set fra Gaarden .. 27
9. Østfløjen efter Ombygningen ... 27
10. Grundplan af Krogen Slot 31
11. Plan af projekteret Bastion 33
12. Profil af Bastionen 33
13. Krogen Slot. Perspektiv fra Syd—Øst 35
14. Salsbygningens Ydermure mod Gaarden 37
15. Snit gennem Vestfløjens ældste Del med den middelalderlige Kælder 39
16. Ridderstuen i Nordfløjen 41
17. Det runde Vindue 43
18. Trappetrin ved Porttaarnet 45
19. Hans Kniepers Prospekt af Kronborg 49
20. Slottet i Rügenwalde 51
21. Palatiet i Rügenwalde 53

DENNE AARBOG FOR 1934 ER UDGIVET PAA
FREDERIKSBORG AMTS HISTORISKE SAMFUNDS VEGNE AF
H. BOISEN OG *HAKON MÜLLER*